

น้ำลดต่อผู้คนที่เห็นและเป็นอยู่

น้ำลดตอผูก

ที่เห็นและเป็นอยู่

- พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2555
- บรรณาธิการ : อัญญรัตน์ อ่อนสุทธิ
- ประสานงาน : เพิ่มสุข อัมพรจรัส
- ผู้เขียน : โอปอล์ ประภาวดี
: สิทธารถ ศรีโคตร
- ผู้เรียบเรียง : อัญญรัตน์ อ่อนสุทธิ
- พิสูจน์อักษร : ณัฐนันท์ กิติพรพิศาล
- รูปเล่ม : ประดิษฐ์ ลีลานิมิต
- ออกแบบปก : ทิพาพร ตีระธนะพิบูลย์
- พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ทีคิวพี โทรศัพท์ 08-9145-2582

เผยแพร่เป็นอภินันทนาการ

เครือข่ายกรมช่องว่างทางสังคม

(SIRNet – Social Inequity Reduction Network)

ชั้น 3 อาคารสุขภาพแห่งชาติ 88/39 ถ.ติวานนท์ 14 หมู่ที่ 4

ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000

โทรศัพท์ 02-832-9127

เว็บไซต์ www.ThaiSocialHealth.net

หนังสือชุด กรมช่องว่างทางสังคม ลำดับ 3

{ สารบัญ

- 9 น้ำท่วม คนพิการสติฟ จ๊อบส์และเด็กหญิงวัลลี
- 23 เกษตรพันธะสัญญา บ่วงภาคพิฆาตเกษตรกร
- 39 “ปรีดา คงแป้น” ผู้หญิงและการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน
- 57 ในวันน้ำลด กับ “เบ๊อิงค์ งามอรุณโชติ”
- 77 เราอยู่กันมาอย่างไร : น้ำท่วม ท่าเลที่ตั้งเมือง และการจัดการน้ำ
 ในเมืองโบราณของไทย
- 99 มองน้ำท่วมในมิติวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความคิดความเชื่อ

น้ำท่วม...น้ำลด }

น้ำลดตมุด : ที่เห็นและเป็นอยู่ สิ่งพิมพ์เผยแพร่โดย เครือข่ายถ่วงช่องว่างทางสังคม (SIRNet – Social Inequity Reduction Network) เป็นหนังสือเล่มเล็กกระชับ ใน ท่วงทำนองอ่านสบาย ได้รวบรวมปรากฏการณ์ที่เรา “ได้เห็น” ในสิ่งที่ “เป็นอยู่” ก่อนและหลังน้ำท่วมมานำเสนอ ทั้งใน-แง่ภูมิเศรษฐศาสตร์ แรงงาน ผู้หญิง วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์

หากว่ากันตามจริง ไข้หรือไม่ว่ามหาอุทกภัยครั้งล่าสุดเป็น เพียงปรากฏการณ์ที่วางอยู่บนปัญหาเชิงโครงสร้างอันเรื้อรังใน สังคมที่เราอยู่ ที่เราใช้ชีวิต ทั้งปัญหาการจัดการน้ำ การกระจายทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม ปัญหาเมือง-ชนบท การพัฒนา แบบอุตสาหกรรมที่รุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรม ฯลฯ เหล่านี้ไม่ใช่ เรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้น ไม่อาจหาข้อสรุปแล้วแก้ไขได้ในวันสองวัน ทั้งไม่ใช่ภาระหน้าที่ของภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่ง

ในวันที่พื้นถนนแห้งสนิท น้ำในคูคลองลระดับลงเท่าเดิม ก็เชื่อว่าทุกอย่างได้คลี่คลายลงไปแล้ว ตรงกันข้าม สิ่งที่เราต้องขบคิดร่วมกัน ปัญหาที่ถูกซุกไว้ให้หลงลืม ยิ่งผุดขึ้นมาให้เห็นราวกับกองขยะขนาดมหึมาหลังน้ำลด

น้ำลดต่อผุด : ที่เห็นและเป็นอยู่ ไม่มีข้อมูลสถิติมานำเสนอ แต่ความคิดเห็น บทสัมภาษณ์ และเนื้อหาจากวงเสวนา โดยบุคลากรในแวดวงนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ข้าราชการ น่าจะสะกิดให้เราได้คิด “อะไรๆ” กันต่อ และชวนให้มองเห็นในรายละเอียดที่มากกว่าระดับปรากฏการณ์ น้ำท่วม...น้ำลด...

การรวบรวมความรู้ และงานวิจัยจำนวนมากมาถ่ายทอด
ที่เคยชักชวนเพื่อนคนพิการอย่างเขาไปประชุมกันให้ความคิดเห็น
ครั้งที่ประสบภัยสึนามิ งานและนักวิจัยเหล่านั้นหายไปไหน ?

นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์คิดค้นที่ได้รับรางวัลจากองค์กรต่างๆ
ปีละไม่รู้กี่รางวัลหายไปไหน ??

ทำไมไม่เกิดขึ้นจริง และไม่ถูกนำมาใช้
ให้บังเกิดผลได้จริงเสียที ???

นักเขียนสารคดีผู้ติดตามงานด้านคนพิการอย่างต่อเนื่อง ฝากผลงานไว้หลายเล่ม อาทิ สะพานไม้ ดาวบางดวง ส่วนใหญ่แล้วพิมพ์ภายใต้สถาบันสร้างเสริมสุขภาพคนพิการ

1

น้ำท่วม สตาร์ทอัพ จ๊อบส์ คนพิการ และ เด็กหญิงวัลลี

ว่ากันว่า มีผลแอปเปิ้ลสามลูกที่สั่นคลอนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมนุษยชาติ

แอปเปิ้ลลูกแรกคือลูกที่อ๊อฟกินเข้าไป

ลูกที่สองคือลูกที่หล่นใส่ศีรษะเซอร์ไอแซค นิวตัน

และลูกที่สามคือแอปเปิ้ลที่เป็นยี่ห้อสินค้าไอทีภายใต้การคิดค้นของแกนนำคนสำคัญชื่อสตาร์ทอัพ จ๊อบส์

หลังจากที่สตาร์ทอัพ จ๊อบส์ เสียชีวิตมีคนกล่าวยกย่องสรรเสริญเขามากมายในแง่ว่าสินค้าของเขานำมาสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผู้คน กระนั้น หากกล่าวกันตามจริง จ๊อบส์หาใช่นักประดิษฐ์อย่างเอ็ดิสัน เขาเพียงแต่มองเห็นโอกาสทางการตลาด เขาไม่ได้ริเริ่มคิดอะไรมาใหม่ถอดด้าม แต่เอาสิ่งถอดด้ามนั้นมาประยุกต์ต่อให้เหมาะกับการใช้งาน อย่างเมาส์ (ซึ่งมีคนคิดออกก่อนแล้วคือบริษัทซีร็อกซ์) ส่วนไอพอด ก็ประยุกต์มาจากเครื่องเสียงของบริษัทโซนี่

ความสำเร็จของจ็อบส์จึงไม่ได้อยู่ที่ประดิษฐ์กรรมใหม่ แต่อยู่ในทัศนวิสัยที่ทำให้เห็นว่า สิ่งละอันพันละน้อยเหล่านี้ เมื่อนำมารวมกันแล้วจะเกิด “ผลิตภัณฑ์ใหม่” ขึ้นได้อย่างไร ในทัศนะของจ็อบส์ นี่คือการสร้างสรรค์ เขากล่าวว่า

“การสร้างสรรค์คือการเอาสิ่งต่างๆมาต่อกัน เมื่อคุณถาม นักสร้างสรรค์ว่าเขาทำอะไรบางอย่างขึ้นมาได้อย่างไร เขาจะ รู้สึกผิดนิดๆ เพราะที่จริงเขาไม่ได้ทำมันขึ้นมา เขาเพียงแต่ เห็นอะไรบางอย่างเท่านั้น คุณจะเห็นได้ชัดในหมู่นักสร้างสรรค์ หลังจาก(ได้คิด)สักครู่ว่าเพราะเขาสามารถเอาประสบการณ์ ที่เคยมีมาต่อกัน แล้วสังเคราะห์สิ่งใหม่ขึ้น(นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2555)

“สตีฟ จ็อบส์ นักสร้างสรรค์ นักประดิษฐ์คิดค้น” คนและ คำเหล่านี้เกี่ยวอะไรกับความพิการและน้ำท่วมที่ผ่านมา

จากที่ได้คุยกับเพื่อนคนพิการหลายต่อหลายคน ก็ทำให้ ฉันทำคำเหล่านี้มาอยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน เพราะว่าเพื่อน พิการคนหนึ่งบอกว่า หลังน้ำท่วมหลายภาคส่วนหลายองค์กร ต่างเจตนาดีและมีความพยายามอย่างขะมักเขม้นที่จะรวบรวม องค์กรความรู้ต่างๆเพื่อนำไปพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆในการ อำนวยความสะดวกให้คนพิการยามเมื่อภัยพิบัติทางธรรมชาติ มาเยือน

เปล่า! เพื่อนคนพิการเหล่านั้นไม่ได้ต่อว่า ไม่ได้คัดค้าน การกระทำดังกล่าว ตรงข้ามเขามันเป็นเรื่องน่ายินดีปรีดา เสียด้วยซ้ำที่คิดถึงคนพิการ หากทว่าสิ่งที่ทำให้เขาหงุดหงิด สงสัยก็คือแล้วการประชุม การรวบรวมความรู้ และงานวิจัย จำนวนมากมายกองที่เคยชักชวนเพื่อนคนพิการอย่าง เขาไประดมกันให้ความคิดเห็น ครั้งที่ประสบภัยสึนามิ งาน และนักวิจัยเหล่านั้นหายไปที่ไหน ?

นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์คิดค้นที่ได้รับรางวัลจากองค์กร
ต่างๆ ปีละไม่รู้จักี่รางวัลหายไปไหน ??

ทำไมไม่เกิดขึ้นจริง และไม่ถูกนำมาใช้ให้บังเกิดผลได้
จริงเสียที ???

ทู่เม่เท่กันคิด ทู่เม่เท่กันคั้น ปีละหลายล้านบาทแต่ไม่มีอะไร
งอกออกมาเป็นรูปธรรมมันน่าเสียดายจริงๆ เขว่ว่กัันอย่งนั้น

ฉันกลับมาคิดเรื่องนี้อย่างจริงจัง ก็ให้สงสัยตามไปด้วยว่
เพราะอะไรกัน เจตนาดีประเทศเรามีแน่ มีมากมายก่ายกอง
แต่เหตุใดเร่จิงไม่มีสิ่งประดิษฐ์อำนวยความสะดวกสำหรับคน
พิการใช้อย่างจริงจัง อย่ว่ว่แต่ยามประสบภัยพิบัติอย่งมหา
อุทกภัยเลย ในยามภาวะปกติธรรมดา ในแต่ละปีๆ เร่กั้แทบ
ยงไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งอำนวยความสะดวกให้คนพิการ
ได้เข้าถึง และนำมาใช้อย่างแท้จริงเลย

เมื่อได้อ่านวิธีคิดและสิ่งที่สตีฟ จ๊อบส์ ทำเอาไว้จึงนำมาปะ
ติดปะต่อหาคำตอบให้ตัวเอง ได้คำตอบเล่ๆ

ถูกไม่ถูกก็ไม่วู้ แต่ฉันคิดว่าอาจเป็นเพราะประเทศไทย
กำลังเข้าใจไขว่เขวระหว่าง “นักประดิษฐ์” กับ “นักสร้าง-
สรรค” กระมัง เร่มักคิดว่าสิ่งประดิษฐ์ที่เจ่ง และนักคิดคั้นที่
เก่งต้องหมายถึงนักคิดคั้นสิ่งใหม่ถอดด้าม ไม่มีอะไรเกี่ยวกับ
สิ่งที่เคยคิดเคยคั้นเคยทำมาแล้ว หากลิมคิดอย่งที่สตีฟ จ๊อบส์
กล่าวไว้ว่ “นักสร้างสรรค์(อาจ)ไม่ได้ทำอะไรขึ้นมาใหม่เพียง
แต่ต้องเอาประสพการณ์ที่เคยมีมาต่อกันแล้วสังเคราะห์ใน
สิ่งใหม่” เมืองไทยเร่จิงรุ่มรวยสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆที่ชนะการ
ประกวดจากองค์กรต่างๆ มากมายก่ายกอง แต่ไม่ถูกนำมา
ต่อ ยอดให้ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

เราจึงมีนวัตกรรมใหม่ๆ สำหรับคนพิการที่น่าทึ่ง นำ
อัจฉริยภาพในความคิด แต่ไม่ถูกนำมาวางขายในตลาดให้คน
พิการได้ซื้อไปใช้ได้จริง พุดง่ายก็คือ เรามีแต่ส่งเสริมให้เกิด
นักประดิษฐ์แต่ไม่มีใครส่งเสริมให้นักสร้างสรรค์ เพราะ
โจทย์ของการสร้างสรรค์ของเราคับแคบอยู่ที่ต้องเป็นสิ่งใหม่
ไม่มีใครสนับสนุนให้นำสิ่งเก่ามาต่อยอดประยุกต์ให้ใช้ได้ง่าย
ใช้ได้จริง เพราะเหตุนี้ สิ่งประดิษฐ์สำหรับคนพิการจึงถูกวาง
โซว์อยู่บนห้างตามหน่วยงานที่มอบรางวัล แต่ไม่เคยมีวางและ
ถูกใช้ในบ้านของคนพิการ

ใช่แต่เพียงประเด็นเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวก น้ำ-
ท่วมที่ผ่านมาให้อะไร อันเป็นประเด็นเกี่ยวกับความพิการ
และคนพิการหลายๆอย่าง เมื่อน้ำลดมีสิ่งที่สุดมาให้ขบคิดต่อ
กับหลายฝ่ายหลายองค์กร โดยเฉพาะองค์กรหลักที่ทำงาน
เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับคนพิการดังต่อไปนี้

1. สื่อ

สิ่งที่ฉันเดาไว้เกี่ยวกับสื่อและไม่ผิดคาดคือ การนำเสนอ
ภาพของคนพิการในรูปแบบเดิมๆ โดยนำเสนอในทำนองว่าคน
พิการเป็นบุคคลที่อยู่ในความทุกขเวทนา เป็นบุคคลอ่อนแอที่
ต้อง ได้รับความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

สื่อแทบทุกช่องพยายามจะเร้าอารมณ์ผู้ชมให้กระเจิดกระเจิง
และรู้ว่าจะบังเกิดผลได้ดีเมื่อไปถ่ายภาพบ้านที่มีคนพิการ
อาศัยอยู่ ความยากลำบาก ความทุกข์ทรมานในการขนย้ายคน
พิการ และคนสูงอายุ ทั้งที่ในความเป็นจริง บุคคลที่ประสบ
อันตรายหรือได้รับภัยจากน้ำท่วมส่วนใหญ่นั้นเป็นคนไม่พิการ
ที่ประมาทต่างหาก

เพื่อนพิการเล่าว่า เมื่อทราบข่าวว่าน้ำท่วม คนพิการจะ
พยายามหาทางป้องกันตัวเองมากกว่าปกติ ด้วยตระหนักดีว่า

ตนเองอาจไม่สะดวกรวดเร็วในการป้องกันชีวิตเท่าคนอื่น
ภูมิความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ นานาในการจะเอาตัวรอดจึงถูก
นำมาใช้ก่อนเกิดสถานการณ์เสียด้วยซ้ำ

นั่นคือปัญหาจากสื่อ ปัญหาจากวิถีคิด วิธีการทำงานของ
สื่อแบบไทยๆ ที่ผ่านมาก็ปี๋ชาติ อาจมีเทคโนโลยีในการนำ
เสนอที่ทันสมัยกว่าเดิมมาก แต่เนื้อหาของการนำเสนอช่วงคง
เส้นคงวาเหมือนเดิมไม่มีเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในประเด็น
คนพิการ

2. ภาครัฐและองค์กรที่คอยให้การช่วยเหลือ

เพื่อนคนพิการบอกว่านอกจากประเทศเราจะถนัดเล่น
บทบาทนางฟ้าผู้บุญญา ยังถนัดการสงเคราะห์ด้วยการแจกๆๆ
มากกว่าจะวางโครงสร้างที่ทำให้ผู้รับการช่วยเหลือรู้สึกว่าเป็น
พลเมือง มีสิทธิและสวัสดิการในชีวิตและทรัพย์สิน และยาม
เกิดภัยพิบัติพึงได้รับสิทธินั้นในฐานะพลเมือง ไม่ใช่ผู้ประสบภัย
อนาถา

โดยเฉพาะการที่คารานักร่องออกไปเที่ยวแจกข้าวของ
นั้นเป็นภาพที่ชวนชื่นชมอยู่หรอก และจริงอยู่ที่อาจเกิดจาก
เจตนาที่ดีแต่อีกนัยหนึ่งเป็นการเสริมบารมีให้ตัวเองดูดีและ
มีอำนาจเหนือกว่าคนได้รับของ อย่างที่กล่าวกันอยู่ทั่วไปว่า
การให้โดยการสงเคราะห์แบบการแจกของนั้นคนที่ได้รับคือ
คนที่ทำหน้าที่ให้มากกว่า เพราะได้ทั้งความรู้สึกว่าได้บุญและ
ความรู้สึกว่ามีอำนาจเหนือกว่า คนที่ได้รับนอกจากจะรู้สึก
อ่อนแอ ไร้อำนาจแล้วยังอาจถูกใช้เป็นภาพเสริมบารมีให้ผู้ให้
ดูเป็นคนดีมากยิ่งขึ้นไปอีก

และฉันเองก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไมยามเกิดภัย เมือง
ไทยเรাজึงคิดออกแต่การแจกๆ ให้ๆ ทำไมเราไม่ไปให้ไกลกัน
กว่านั้นเสียที โดยเฉพาะงานออกแบบสร้างสรรค์การช่วยเหลือ

คนพิการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม เพียงแค่ศูนย์พักพิงสำหรับผู้
ประสบอุทกภัยแต่ละแห่งยังไม่เคยคิดเผื่อคนพิการด้วยซ้ำไป
จึงมีคนพิการน้อยรายเหลือเกินที่จะเลือกไปอยู่ตามศูนย์พักพิง
เพราะสถานที่เหล่านั้นไม่เปิดโอกาสให้เขามีชีวิตอยู่ได้เลย
เอาง่ายๆ คนพิการทางร่างกายต้องการพื้นที่ส่วนตัวในการ
ผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า เปลี่ยนแพมเพิร์ส และที่หลับที่นอน ที่บัง
สายตาเขากับคนอื่นๆ ก็ไม่มี ห้องน้ำห้องท่าสำหรับคนพิการ
ก็ไม่มี

แม้จะมีหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนบางองค์กรที่
ทำหน้าที่เกี่ยวกับคนพิการ เช่น ศูนย์สิรินธรเพื่อการฟื้นฟู
สมรรถภาพทางการแพทย์แห่งชาติ มูลนิธิพระมหาไถ่เพื่อ-
คนพิการฯ ได้เปิดเป็นศูนย์รองรับผู้ประสบภัยที่พิการก็ตาม
แต่ก็รับได้ในจำนวนจำกัดและไม่เพียงพอต่อความต้องการของ
คนพิการ

เมื่อประสบภัยน้ำท่วม คนพิการส่วนใหญ่จึงถูกตัดสติใจ
แทนโดยการถูกอพยพไปอยู่บ้านญาติพี่น้อง นำมาซึ่งความ
ยากลำบากในการดำรงชีวิตเพิ่มขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า เพราะ
บ้านเหล่านั้นไม่ได้ออกแบบจัดเตรียมไว้สำหรับคนพิการ บ้าง
ก็มีพื้นต่างระดับ มีบันไดชันทำให้เคลื่อนที่ลำบาก ห้องน้ำห้อง
ทำที่ไม่ได้ออกแบบไว้ให้วีลแชร์เข้าไปได้ นอกจากนั้นพวกเขา
ก็ไม่มีผู้ช่วยส่วนตัว (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในครอบครัว) ไปคอย
ให้ความช่วยเหลือ สร้างซึ่งความยากลำบากในการดำเนินชีวิต
เพิ่มขึ้นกว่าเดิม

คนพิการทางร่างกายที่พอจะมีกำลังเงิน ส่วนใหญ่ต้อง
อพยพไปเข้าโรงพยาบาลเอกชนหรือโรงแรมที่มีสิ่งอำนวยความสะดวก
เช่นลิฟท์สำหรับคนพิการ มีเตียง ห้องพัก
ห้องน้ำที่คนพิการใช้ได้ นับว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่หนักหนาเอาการ

ทั้งที่เรื่องเหล่านี้รัฐสมควรต้องจัดหาดูแล ไม่ใช่ปล่อยให้
ภาระที่คนพิการต้องรับผิดชอบ

จากเรื่องที่อยู่ที่พัก คนพิการยังต้องประสบความเดือดร้อนเรื่องการเดินทาง การคมนาคมขนส่ง รถที่นำมาใช้
ยามเกิดน้ำท่วม ส่วนใหญ่เป็นรถทหาร สูง ต้องปีนป่ายกว่า
จะเข้าไปได้ แต่คนไม่พิการก็ลำบากทุกทีเลย ยิ่งเป็นคนพิการ
ทางร่างกายไม่ว่าจะนั่งวีลแชร์หรือคนเป็นโพลิโอ พิการแขนขา
ยิ่งลำบาก พวกเขาเล่าว่าด้วยเจตนาดีของทหารหาญ รีบยก
จุดพวกเขาให้พ้นน้ำอย่างรวดเร็ว แต่ไม่รู้วิธี ไม่มีเครื่องยกใดๆ
ที่เตรียมไว้มาช่วยคนพิการโดยเฉพาะทำให้คนพิการได้รับ
ความเจ็บปวดยิ่งกว่าเดิม

3. หน่วยงานสารสนเทศที่คอยให้ความรู้ข่าวสาร ข้อมูล

เพื่อนพิการหูหนวกจำนวนมากถูกหลงลืมไปโดยปริยาย
มีช่องทางในการรับรู้ข่าวสารข้อมูลน้อยกว่าคนทั่วไป เพราะ
ต้องดูแต่จากอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีคนหูหนวกน้อยรายที่ยาม
ประสบทุกภัยจะยังสามารถเปิดอินเทอร์เน็ตใช้ได้ คนหู
หนวกจำนวนมากไม่รู้เลยว่าการเดินทางลุยน้ำแล้วน้ำเข้าแผลมี
วิธีป้องกันตัวเองอย่างไร โรคบาดทะยักมีการป้องกันและไป
ฉีดยาที่ไหนอย่างไร

เพื่อนพิการตาบอดจำนวนมากไม่รู้ว่ามีบริการระดับน้ำที่
แจ้งผ่านสื่อด้วยภาพ ด้วยแผนภูมิ แผนที่ เน้นผัสสะทางการ
มองเห็นนั้นมีระดับแค่ไหน มีความอันตรายต่อชีวิตและ
ทรัพย์สินของพวกเขาอย่างน้อยแค่ไหนอย่างไร เป็นสื่อความรู้
ที่ไม่ได้เผื่อไว้สำหรับคนพิการทางสายตาเอาเสียเลย

นอกจากได้รับผลกระทบจากการจัดการ จัดสรรทรัพยากร
ยามประสบอุทกภัยจากองค์กรภายนอกแล้ว สิ่งที่คนพิการได้
รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวงมากกว่าการจัดการขององค์กร
ภายนอกเสียอีกคือ สถาบันใกล้ตัว เช่น สถาบันครอบครัว

เมื่อเกิดอุทกภัยขึ้นคนพิการจะถูกตัดสนใจแทน (ด้วย
ความปรารถนาดี) โดยอัตโนมัติ ผู้ที่มีอำนาจในครอบครัว
หัวหน้าครอบครัว จะคิดแทนพวกเขาอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดว่า
ต้องไปอยู่ที่ไหน ทำอย่างไร ไม่เปิดโอกาสให้เขาได้เสนอความ
คิดเห็นด้วยตัวของตัวเอง ไม่เปิดโอกาสให้เขาเสนอทางเลือกที่
เหมาะสมสำหรับตัวเอง ไม่สามารถช่วงชิงอำนาจการตัดสินใจ
เรื่องใดๆ ได้ด้วยตัวเอง ไม่ว่าจะป็นทักษะในการจัดหาที่พักว่า
จะเลือกที่นอนอย่างไร ทักษะในการเลือกสรรจัดเตรียมอาหาร
ไว้สำหรับตัวเองยามประสบอุทกภัย สิ่งเหล่านี้คนพิการมีอยู่
มากมายในตัวตนเพราะเขารู้ดีว่าเขาไม่สะดวกเท่าคนอื่น เขา
ยิ่งต้องเตรียมตัวมากกว่าคนอื่น แต่ทักษะเหล่านี้ไม่เคยถูก
เปิดโอกาสให้ได้แสดงออก ทั้งกับในครอบครัว และกับสื่อ
ภายนอกซึ่งเอาแต่ขายความดราม่าอย่างทีกล่าไปแล้วข้างต้น

คนพิการในบ้านนี้เมืองนี้จึงกลายเป็นเพียง “วัตถุที่มีชีวิต”
ไม่ว่าจะเกิดสถานการณ์ใดเวลาใด วัตถุที่มีชีวิตนี้ก็จะถูกใช้
งานไม่ต่างกันคือ เป็นสิ่งมีชีวิตไว้ร่ำอาารมณสังคม ไม่ว่าจะ
ร่ำอาารมณแบบดราม่าให้นำตานองในความยากลำบากของ
ชีวิตหรือทำให้อีกเหมมีกำลังใจสู้ชีวิต

แน่ละ มันไม่ใช่เรื่องผิด ไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตาย หรือ
เกิดจากเจตนาร้ายๆ แต่บางครั้งความไม่ใส่ใจ ความเจตนาที่
ฉาบเคลือบด้วยมายาคติบางประการกลับไม่ได้ช่วยให้คุณภาพ
ชีวิตของเพื่อนคนพิการของเราดีขึ้นมาเลย

“จะเปรียบเทียบอย่างไรดี (หัวเราะ) ภาพนำเสนอคนพิการก็คล้ายๆ กับที่ครั้งหนึ่งที่สังคมเรานำเอาภาพเด็กหญิง “วัลลี” มาสอนศีลธรรมผ่านสื่อแหละค่ะ เรานำเสนอวัลลีว่าเป็นเด็กหญิงใจสู้ แม้จะลำบากก็ยังใฝ่รู้ใฝ่เรียนรักดีและมีความกตัญญู ถึงเวลาพักเที่ยงแทนที่จะได้ทานอาหารและวิ่งเล่นเหมือนเพื่อนคนอื่น กลับต้องวิ่งไปดูแลแม่และยาย เราชื่นชมกับความดีของวัลลี ความกตัญญูของวัลลี แต่เราไม่เคยตั้งคำถามกับโครงสร้างของประเทศ

เราไม่เคยคิดว่าทำไมเด็กคนนี้ถึงเข้าไม่ถึงถึงโอกาสทางการศึกษา ทำไมต้องมีโรงเรียนที่อยู่ไกลบ้านขนาดนั้น ทำไมต้องวิ่งไปโรงเรียน ทำไมไม่มีสวัสดิการอื่นใดที่เอื้อให้ชีวิตเธอเลย ทำไมไม่มีสวัสดิการสังคมใดมาดูแลแม่และยายของเธอ ทำไมสังคมไทยไม่มองอีกประเด็นบ้างว่าวัลลีกำลังวิ่งเพื่อสะท้อนความไม่เป็นธรรมในสังคม

วัลลีไม่ใช่เด็กกตัญญู ใจสู้ ใจไม่สู้อย่างเดียว แต่วัลลีคือพลเมืองที่ต้องได้รับการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมด้วย คนพิการก็เหมือนวัลลีในภาพนั้นแหละค่ะ รายการข่าวรายการทีวีนำเสนอภาพที่เน้นใจสู้ไม่สู้ กำลังใจที่แข็งแรงของคนพิการจนล้นเกิน ไซ้ค่ะ เรื่องอย่างนั้นจำเป็นในการปลอบโยนตัวเองเชิงปัจเจกในแต่ละวัน แต่สิ่งที่สำคัญกว่าเร่งด่วนกว่า และควรนำเสนอให้มากกว่านี้คือเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากร เรื่องของการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม หนูไม่ได้อยากเป็นนักสู้ คนใจสู้อย่างเดียวค่ะ หนูอยากเป็นพลเมืองที่มีสิทธิ มีโอกาส มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับชีวิต “หนูไม่ได้อยากเป็นนักสู้ คนใจสู้อย่างเดียวค่ะ หนูอยากเป็นพลเมืองที่มีสิทธิ มีโอกาส มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับชีวิตหนูบ้าง..”

ณธกมล รุ่งทิม คนพิการทางร่างกายที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาคนพิการได้สะท้อนทัศนะไว้อย่างแหลมคม

จากสติฟ จ็อบส์ มาถึงสึนามิ มาถึงมหาอุทกภัย มาถึงวัลลี ฉันทเอาเรื่องเหล่านี้มาเกี่ยวพันกันได้โดยไม่น่าเชื่อ

แต่ที่กล่าวมาทั้งหมด มันก็เป็น “ต่อ” ที่ช่วยสะท้อนให้เราได้ทบทวนกันบ้างไม่ใช่หรือหรือว่าเมื่อน้ำลดแล้วเราจะนำต่อแห่งความคิด ต่อแห่งความเป็นจริง ทั้งด้านที่ตรงมาและฝากร่อนนี้มาซ่อมแซมปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเพื่อนคนพิการได้อย่างไร

หวังเพียงว่าทั้งต่อแห่งความคิดในการสร้างสรรค์สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ๆ วิธีการจัดการในศูนย์พักพิง การส่งผ่านข้อมูลความรู้ต่างๆ รวมทั้งสื่อและองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับคนพิการจะไม่ถูกปล่อยให้เป็นต่อที่ผุดขึ้นมาหลังน้ำลด เป็นเพียงขอนไม้ผู้ฟังไร้ค่า รอจมหายไปกับสายวันที่ครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างไร้ประโยชน์เหมือนอย่างที่เคยเป็นมา

อ้างอิง

สัมภาษณ์ คุณณธกมล รุ่งทิม คนพิการทางร่างกาย 11 กุมภาพันธ์ 2555

บทความเรื่อง "แอปเปิ้ลลูกที่สาม" โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที่ 27 ม.ค.- 2 ก.พ. 2555

“

เกษตรกรพันธะสัญญาไม่ได้สร้างความเป็นธรรมให้เกษตรกร
แต่กลับเป็นเกษตรกรพันธะสัญญาทาส ที่เกษตรกรต้องรอคอย
วันปลดปล่อยหนี้ ขณะที่บางคนอาจต้องรอไปจนหมดลมหายใจ
โอกาสจะประสบความสำเร็จ มีความร่ำรวยนั้นยากมาก
และทางบริษัทนายทุนเองเขาได้ทำวิจัยมาแล้วว่า การทำเกษตร
แบบพันธะสัญญาจะทำให้นายทุนมีความเสี่ยงสูง เขาจึงปิดการะ
ตรงนี้ให้กับเกษตรกร เพื่อเป็นผู้ผลิตและแบกภาระความเสี่ยง
แทนบริษัทนายทุน

”

CONTRACT FARMING

2

เกษตรพันธะสัญญา:

บ่วงบาศพิฆาตเกษตรกร

หลายคนคงพอจำกันได้ว่า คลิปหมูจมน้ำเป็นหนึ่งในคลิปสุดฮิตในช่วงมหาอุทกภัยที่ผ่านมา คลิปที่ทำให้ 'คนดู' กลายเป็นประจักษ์พยานจำเป็น ในห้วงความตายของหมูหลายร้อยตัวที่กำลังจมน้ำลงไปอย่างช้าๆ แล้วอีกไม่กี่วันต่อมาก็ปรากฏซากหมูลอยขึ้นอืดเป็นเบือให้สาธารณะชนได้เห็น

เราอาจเห็นภาพนี้ได้อย่างง่ายดายเพียงแค่คลิกเมาส์หรือเปิดโทรทัศน์ และมักจดจำได้เพียงความรู้สึกลับคันทางอารมณ์ที่สื่อหยิบมาเล่นรายวัน การนำเสนอไม่ได้จุดประกายให้เราเชื่อมโยงมองเห็นยังเบื้องหลังที่ถูกกดทับมานาน อันหมายถึงโครงสร้างความอยุติธรรมในการจัดสรรทรัพยากรภาคเกษตร ที่ก่อให้เกิดวงจรโง่ จน เจ็บ ซึ่งมีภาครัฐและบริษัทเข้ามาข้องเกี่ยวในนาม 'เกษตรพันธะสัญญา'

ความตายของหมูขุน จึงถูกตีความผิวเผินเพียงว่าถึงไม่ตายจากน้ำท่วมก็ต้องถูกฆ่าเป็นอาหารอยู่ดี ขณะที่เสียงก่นด่าของเจ้าของฟาร์มซึ่งเป็นตัวแทนเสียงโอดครวญภาคเกษตรก็กลายเป็นเพียงอารมณ์น้อยใจของผู้ประสพภัยทั่วไป ซึ่งใครๆก็เดือนร้อนเหมือนกัน

ทุกวันนี้ในน้ำถึงจะมีปลา ในนาถึงจะมีข้าวก็จริง แต่เกษตรกรก็(ถูกทำ)ให้พึ่งพาตัวเองไม่ได้อีกต่อไป ก่อนหน้านี้นานแล้วที่ภาคเกษตรกรรมซึ่งกุมกำความมั่นคงทางอาหารและความอยู่รอดของมนุษยชาติเอาไว้ ถูกจัดลำดับความสำคัญให้อยู่ใต้ระบบอุตสาหกรรมและภาคเมือง เริ่มตั้งแต่การปฏิวัติเขียว การปลูกเพื่อขาย จากพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นสู่บรรษัทข้ามชาติที่มีโครงสร้างใหญ่ซับซ้อน

“นโยบายการจัดสรรน้ำที่ผ่านมานั้นจะเห็นได้ว่าภาคเกษตรถูกละเลยมาตลอด ภาคเมือง ภาคอุตสาหกรรมมาก่อน แต่พอจัดสรรน้ำท่วม พื้นที่รับน้ำท่วมกลับเป็นภาคเกษตรในที่ราบลุ่มภาคกลางที่จะต้องรับน้ำก่อน ถัดมาคือชานเมือง ซึ่งถือเป็นแหล่งกินของคนกรุงเทพฯ ทั้งผักหญ้า ทั้งเรือสวนเต็มไปหมด การจัดสรรน้ำจึงชัดเจนว่าเราเอาภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการ ทุกอย่างมากองอยู่ตรงปากอ่าวไทย แล้วสร้างเขื่อนล้อมตัวเอง เอน้ำท่วมไปให้ภาคเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของประเทศนี้”

กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา รองผู้อำนวยการมูลนิธิชีววิถี ได้กล่าวในงานสัมมนา ความเป็นธรรมในการจัดการน้ำท่วม : มิติความมั่นคงทางอาหารและสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 22 พ.ย. 2554 ที่ผ่านมา

ก่อนมวนน้ำจะทะลักเข้าพื้นที่เศรษฐกิจและนิคมอุตสาหกรรม น้ำก็ท่วมพื้นที่การเกษตรมาก่อนหน้าเป็นแรม-

เดือน หนี้สินของเกษตรกรกลายเป็นหนี้ถาวรที่ฝังแน่นลงไป
กับโคลนใต้น้ำ โดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรในวงจรเกษตร
พันธะสัญญา

“เกษตรกรพันธะสัญญาไม่ได้สร้างความเป็นธรรมให้
เกษตรกรแต่กลับเป็นเกษตรกรพันธะสัญญาทาส ที่
เกษตรกรต้องรอคอยวันปลดปล่อยหนี้ ขณะที่บาง
คนอาจต้องรอไปจนหมดลมหายใจ โอกาสจะประสบ
ความสำเร็จ มีความร่ำรวยนั้นยากมากและทางบริษัท
นายทุนเองเขาได้ทำวิจัยมาแล้วว่า การทำเกษตรแบบ
พันธะสัญญาจะทำให้นายทุนมีความเสี่ยงสูง เขาจึง
 ابتการะตรนี้ให้กับเกษตรกร เพื่อเป็นผู้ผลิตและ
แบกภาระความเสี่ยงแทนบริษัทนายทุน”

โชคสกุล มหาคำรุ่ง เกษตรกรสมาชิกสมาพันธ์เกษตรกร
พันธะสัญญาแห่งประเทศไทย สะท้อนความรู้สึกจากครั้งหนึ่ง
ที่เขาเคยหลุดเข้าไปอยู่ในวงจรทาส

ราว พ.ศ. 2546 โชคสกุลได้ทำเกษตรพันธะสัญญากับ
กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศไทย เขา
เลี้ยงหมูแม่พันธุ์ จำนวน 250 ตัว สาเหตุหลักที่ตัดสินใจทำ
สัญญาเพราะคิดว่าบริษัทใหญ่น่าจะดูแลเกษตรกรได้เป็นอย่างดี
นอกจากนี้ ยังเห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านที่เลี้ยงหมูแม่พันธุ์
ว่าทำแล้วมีรายได้ดี พาไปดูฟาร์มตัวอย่าง พาไปกินข้าว เรียก-
ว่า บริษัททำทุกอย่างเพื่อให้เกษตรกรเกิดความพึงพอใจและ
อยากลงทุน แล้วเมื่อเห็นว่าเกษตรกรอยากทำ บริษัทจะพา
ไปแนะนำกับธนาคาร เพื่อจำนองหลักทรัพย์และนำเงินมา
ลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงหมู

โชคสกุลลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงหมูแม่พันธุ์ไปถึงสาม

ล้านบาท แต่หลังจากได้ร่วมทำไปได้สักพักก็พบว่าตัวเอง
หลงกลเข้าแล้ว ช่วงแรกก็มีรายได้จากการเลี้ยงหมูแม่พันธุ์
แต่หลังจากมีความเสี่ยงด้านธรรมชาติเข้ามา เช่น น้ำท่วม
ทางบริษัทไม่รับผิดชอบอะไรเลย แต่ตัวเกษตรกรเองต้อง
แบกรับภาระความเสี่ยงดังกล่าวด้วยตัวเอง'

ในทางหลักการแล้ว เกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) ดูเหมือนจะเป็นระบบที่เป็นทางออกของปัญหา
อุปสงค์ อุปทาน บางปีสินค้าขาดตลาด ขณะที่บางปีล้นตลาด
จนราคาตกต่ำ จนถึงขั้นทิ้งหรือปล่อยให้เน่าคาคันดีกว่าเสียค่า
เก็บไปขาย ซึ่งแต่เดิมจะมีการตกลงซื้อขายก็ต่อเมื่อผลผลิต
ออกมาแล้วเท่านั้น

ทว่าในทางปฏิบัติ ระบบเกษตรพันธะสัญญา บริษัทที่
เข้ามาสนับสนุนและรับซื้อผลผลิตกลับเข้ามาควบคุมวัตถุดิบ
ปัจจัยการผลิตโดยเกษตรกรรู้ไม่เท่าทัน ไม่ว่าจะ เป็น เมล็ด-
พันธุ์ พันธุ์สัตว์ ที่ดิน ปุ๋ย ยา สารเคมี ฮอริโมน ฯลฯ ซึ่งต้อง
ซื้อกับบริษัทโดยเป็นไปภายใต้คำอธิบายที่ว่าเพื่อควบคุมให้
อาหารสะอาดในทุกกระบวนการ บอกที่มาที่ไปตรวจสอบได้
ทั้งยังเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรในรูปแบบพันธมิตรทางธุรกิจ
ในรูปการณ์นี้บริษัทจึงกลายเป็นผู้มีพระคุณไปโดยปริยาย

ขณะที่นักวิชาการอย่าง ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ คณะ
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กลับวิพากษ์แบบตีแครง
หน้าว่า เกษตรพันธะสัญญาเป็นบ่วงบาตพิฆาตเกษตรกร
โดยแท้

“งานวิจัยที่ได้ลงพื้นที่คลุกคลีกับเกษตรกรในหลายกลุ่ม
อาทิ ผู้เลี้ยงไก่เนื้อ ผู้เลี้ยงหมู ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง ชาวไร่
อ้อย ไร่ข้าวโพด ฯลฯ พบข้อสรุปซ้ำซากที่เกิดคล้ายกัน
ระหว่างกลุ่มเกษตรกรระบบพันธะสัญญา คือ เกษตรกรตก

(1) “เกษตรพันธะสัญญา เล่ห์
ลวงเกษตรกรไทยหรือการ
ปลดปล่อย” โดย คณะ
กรรมการการสื่อสารเพื่อ
การปฏิรูปประเทศไทย เผย
แพร่ครั้งแรก www.news.thaipbs.or.th วันที่ 30
มกราคม 2555

อยู่ในภาวะหนี้สินล้นพ้น เครียด วิตกกังวล อายากเล็กแต่เล็ก
ไม่ได้ ไร้อำนาจต่อรอง...

โดยพื้นฐานเกษตรกรเข้าสู่ระบบพันธะสัญญาในฐานะผู้
เข้าไปขอร่วมระบบ โดยมองว่าบริษัทที่หยิบยื่นปัจจัยการ
ผลิตมาให้ในระบบสินเชื่อเป็นผู้มีพระคุณ หลังจากที่เกษตรกร
เข้ามาอยู่ในระบบแล้ว เกษตรกรจะผูกพันกับบริษัทแบบตัว
คนเดียว เนื่องจากบริษัทจะออกสัญญาที่กีดกันมิให้มีการทำ
สัญญากับแบบกลุ่มเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง
น้อยลง ไม่แข็งข้อ ขณะเดียวกันรัฐก็ได้เข้ามาเสริมอำนาจ
ต่อรองให้เกษตรกร หรือแก้ไขสัญญา หรือกระทำการเพื่อ
สร้างความเป็นธรรมให้เกษตรกร

การผลิตของเกษตรกรจึงอยู่ในรูปแบบเกษตรกรเชิงเดี่ยว
คือ ต้องพยายามผลิตอย่างเดียวให้ได้ปริมาณมากที่สุดเพื่อให้
ได้เงินมากที่สุด จนพอที่จะมาหักหนี้แล้วเหลือเป็นกำไรบ้าง
โดยในกระบวนการผลิตแบบพันธะสัญญา บริษัทจะเป็น
'ผู้กำหนด' ทั้งปริมาณ รูปแบบ และมาตรฐานการผลิต ส่วน
การทำให้เป็นไปตามมาตรฐานตกเป็นภาระของเกษตรกร
'ผู้ปฏิบัติตาม' ในข้อกำหนดหรือมาตรฐานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะ
จะเป็นการสร้างโรงเรือน เล้ากระชัง การใส่ยา ใส่ปุ๋ย การให้
อาหาร ฯลฯ

โดยมาตรฐานทั้งหลายมักไม่ได้รับการตรวจสอบควบคุม
จากรัฐ จนเกิดคำถามขึ้นว่าภายใต้การผลิตเช่นนี้ได้สร้าง
ภาระให้เกษตรกรมากเกินไปหรือไม่ กลับกันมีหลายกรณีที่รัฐ
กลายเป็นส่วนหนึ่งในการบีบบังคับเกษตรกรทำตามที่บริษัท
กำหนด ทั้งที่มาตรฐานบางอย่างไม่จำเป็น...

การผลิตทางการเกษตรนั้นอยู่ในภาวะความเสี่ยงด้าน
สภาพดินฟ้าอากาศและภาวะธรรมชาติอีกหลายเรื่อง ซึ่ง

บรรษัทหลักให้เกษตรกรต้องเผชิญภาระเอาเอง หากเกิดความเสียหาย ขาดทุนเป็นเรื่องที่เกษตรกรรับไป บรรษัทไม่ร่วมแบกรับด้วย เมื่อเกิดปัญหา เช่น น้ำท่วมพืชเน่า สัตว์ตาย กลายเป็นรัฐต้องยื่นมือเข้ามาช่วยหรือประกันราคาความเสี่ยง - ทั้งหลาย แต่งประมาณที่ใช้นั้นเป็นของประชาชน"²

ความหละหลวม ระบบแบบราชการ ผลประโยชน์ที่เอื้อกันระหว่างรัฐและทุน ยิ่งผูกให้เห็นจากสถานการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่ผ่านมา ทั้งที่ไม่เป็นข่าวและเป็นข่าว อย่างเกษตรกรพันธะสัญญาในพื้นที่จังหวัดลพบุรี ซึ่งกลุ่มวิจัยไทบ้านได้สำรวจพื้นที่ประสบภัย พบว่ามีเกษตรกรหลายรายได้รับความเสียหายอย่างหนัก ฟาร์มไก่อกว่า 30 ฟาร์มจมน้ำ หมูในฟาร์มหมูแห่งหนึ่งถูกน้ำท่วมตายกว่า 4,000 ตัว ความเสียหายของเกษตรกรแต่ละรายไม่ต่ำกว่าหนึ่งแสนบาท บางรายถึงกับหมดเนื้อหมดตัว บริษัทใหญ่ก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือจริงจัง ส่วนบริษัทท้องถิ่นที่เป็นผู้มาทำสัญญากับเกษตรกรต่างก็มีประกัน ขณะที่เกษตรกรไม่มีประกันใดๆ การช่วยเหลือก็มีเพียงถุงยังชีพที่มีผู้นำมาบริจาค และอาหารหมูเพียง 4 ถุง จากบรรษัทใหญ่ด้านการเกษตร

ทศพลได้ชี้ให้เห็นแนวทางออกจากวังวนเกษตรกรพันธะสัญญาที่พอจะเป็นไปได้ คือ ตั้งเป้าหมายให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ก่อน โดยขั้นแรกต้องมีการประกันการเข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างเพียงพอ เปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ให้เห็นทางเลือกหลากหลาย รวมถึงส่งเสริมให้รวมกลุ่มเพื่อต่อรอง

นอกจากนี้ ควรมีกระบวนการให้บรรษัทแบกรับความเสี่ยงร่วมกับเกษตรกร ปลายฤดูกาลจะต้องมีการสร้างตลาดและช่องทางขายสินค้าให้เกษตรกรมีทางเลือก รัฐต้องเข้ามา

(2) บัวบาทพิฆาตเกษตรกร โดย ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ เผยแพร่ครั้งแรก ไทยโพสต์ วันที่ 27 พ.ค.2554

ควบคุมมาตรฐานผลผลิต ราคา รวมไปถึงคุ้มครองผู้บริโภค
ไปในขณะเดียวกันด้วย

ด้าน ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นักวิชาการที่ติดตามความ
เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและพลังงานมาโดยตลอด ในเวที
สัมมนาการฟื้นฟูภาคเกษตรกรรมและเกษตรกรรายย่อย
เมื่อวันที่ 7 ธ.ค. 2554 ที่ผ่านมา ดร.เดชรัตน์ได้เชื่อมโยง
ประเด็นค่าชดเชย มาตรการเยียวยาภาคเกษตรหลังน้ำท่วม
ผ่านการจำแนกความเสียหายทางเศรษฐศาสตร์ 3 ลักษณะ
คือ

1. ความเสียหายของผลผลิตและทรัพย์สิน เช่น ผลผลิต
ข้าวที่ยังมิได้เก็บเกี่ยวต้องจมน้ำ ปลาในบ่อเลี้ยงไปกับกระ-
แสน้ำ รวมถึงความเสียหายของบ้านเรือนและทรัพย์สินเพื่อ
การเกษตร เช่น เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ทางการเกษตร ฯลฯ

2. ความสูญเสียโอกาสอันเนื่องมาจากอุทกภัย เนื่องจาก
เกษตรกรไม่อาจทำการผลิตได้ช่วงอุทกภัย รวมถึงหลัง
อุทกภัยจนกว่าจะฟื้นฟูขึ้นใหม่ เช่น ไม่อาจทำนารอบใหม่จน
กว่าน้ำจะลด หรือชาวสวนต้องรอจนกว่าไม้ผลรอบใหม่จะให้
ผลผลิตอีกครั้ง

3. ความสูญเสียที่ตามมาหากไม่อาจฟื้นฟูหรือฟื้นฟูได้-
ช้า โดยหากไม่สามารถฟื้นฟูการผลิตได้รวดเร็วพอกับความ
เสียหายที่เกิดขึ้น เกษตรกรต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สินที่มาก
ขึ้น และอาจนำมาสู่ปัญหาอื่นๆ เช่น ขายที่ดินเพื่อชำระหนี้
 เป็นต้น

รวมถึงยังได้จำแนกมิติของการประสบอุทกภัยออกเป็น
3 มิติ ซึ่งแต่ละมิติจะส่งผลต่อมาตรการเยียวยา ค่าชดเชยที่
ต่างกันไปอีกด้วย กล่าวคือ

1. มิติของภัยพิบัติทางธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อันมีผลให้ปริมาณน้ำฝนมากขึ้นตั้งแต่ ช่วงต้นฤดูฝน และยังมีปริมาณฝนเพิ่มขึ้นสูงมากในช่วงเดือน สิงหาคมและกันยายน ทำให้เกิดอุทกภัยในพื้นที่ภาคเหนือ ตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง (โดยเฉพาะลุ่มน้ำปิงตอนบน และลุ่มน้ำยมที่ไม่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำโดยตรง) และมีผลกระทบต่อเนื่องถึงพื้นที่อื่นตามมา ทั้งพื้นที่ราบลุ่ม ภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบน

2. มิติความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวัฒนธรรมจากชุมชนเกษตรกรรม ไปสู่ชุมชนอุตสาหกรรมไปสู่ชุมชนเมือง ทำให้การไหลบ่าของ น้ำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (ไม่รวมผลกระทบจากการจัดการ เขื่อนและระบบชลประทาน) ทำให้เส้นทางน้ำถูกตัดขาดหรือ ขอดลง รวมถึงยังมีผลให้คนจำนวนมากขาดทักษะชีวิตและ อุปกรณ์พื้นฐานที่เพียงพอในการจัดการหรือดำรงอยู่ร่วมกับ สภาวะน้ำท่วม ต่างจากผู้คนในอดีตที่มีประสบการณ์และ เตรียมพร้อมในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์น้ำท่วมได้ดีกว่า

3. มิตินโยบายการบริหารจัดการน้ำ เนื่องจากพื้นที่ราบ ลุ่มภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางเป็นพื้นที่ที่มีระบบการจัด การน้ำที่ซับซ้อน ทั้งโดยเขื่อน อ่างเก็บน้ำ คลองชลประทาน ประตุน้ำ คันหรือผนังกันน้ำ และเครื่องสูบน้ำ หน่วยงานของรัฐจึงมีขีดความสามารถพอสมควรในการกักน้ำ กัน น้ำ ผันน้ำ และระบายน้ำ จนสามารถป้องกันพื้นที่บางแห่งได้ แต่ในขณะเดียวกัน การดำเนินการดังกล่าวก็ย่อมส่งผลกระทบที่รุนแรงต่อพื้นที่นอกแนวป้องกัน และเป็นเชื้อไฟแห่ง ความขัดแย้งในสังคม ดังที่ได้เห็นในปรากฏการณ์กักเก็บกั้น หรือการปิดเปิดประตุน้ำ

ในฐานะนักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ มองว่าหากมิติการ
ประสพอุทกภัยแตกต่างกันย่อมจะต้องมีแนวทางแก้ปัญหา
เยียวยา และฟื้นฟูผู้ประสบภัย แตกต่างกันตามไปด้วย

ตัวอย่างเช่น มิติของภัยพิบัติธรรมชาติ จะมองว่าภัยพิบัติ
เป็นเหตุสุดวิสัย แม้ว่าบางส่วนป้องกันได้ (และอาจป้องกัน
ได้ดีกว่านี้) แต่ก็ถือว่ามิได้มีเหตุจงใจหรือปล่อยเพิกเฉยให้
เกิดขึ้น การช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบภัยในมิตินี้ จึงมักถือ
เป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการสังคม จะช่วยบรรเทาความ
เดือดร้อนของสมาชิกในสังคม (หรืออาจเรียกว่า เป็นการ
สังคมสงเคราะห์อย่างหนึ่ง) โดยรัฐอาจเป็นผู้จัดให้หรือจัดการ
ระบบสวัสดิการดังกล่าว เช่น เงินช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบ
ภัย โดยที่มิได้มีนัยยะหรือความหมายว่า รัฐได้รับผิดชอบต่อ
ความเสียหายที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการกระทำของรัฐ

แต่หากการประสพอุทกภัยและความเสียหายมีที่มาจาก
จากมิติของการบริหารจัดการน้ำเป็นสำคัญ มุมมองในทาง
เศรษฐศาสตร์ก็ย่อมแตกต่างกันไปอย่างสิ้นเชิง เพราะใน
กรณีนี้ การประสพภัย (หรือในบางพื้นที่ก็ไม่ประสพภัย หรือ
ประสพภัยน้อยกว่า) นั้นเกิดมาจากการตัดสินใจของรัฐ เพื่อ
จะรักษาผลประโยชน์หรือสวัสดิการของพื้นที่หนึ่งเอาไว้ แต่
ไปทำให้อีกพื้นที่ที่มีความเสียหายหรือมีสวัสดิการลดลงอย่าง
ชัดเจน

ดังนั้น ไม่ว่าจะการตัดสินใจดังกล่าวจะเกิดขึ้นด้วยเหตุผลที่ดี
เพียงใดก็ตาม รัฐบาลและสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะสมาชิก
ที่ได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ
และการได้รับประโยชน์จากการตัดสินใจดังกล่าว

สำหรับมิติความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวัฒนธรรมนั้น
เป็นมิติที่ซับซ้อน เพราะมักมีสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ

ต่างๆ ของผู้คนจำนวนมาก ทั้งผู้ประสพภัยและไม่ประสพ ภัย (เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน การละเลยการดูแลรักษา คูคลอง) และภาครัฐ (รวมถึงองค์กรปกครองท้องถิ่น) โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และการอนุมัติ/ อนุญาตโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือเป็นอุปสรรคต่อการ ไหลของน้ำ ด้วยความซับซ้อนของสาเหตุต่างๆ บางกรณีอาจ เกิดขึ้นก่อนการเกิดอุทกภัยครั้งนี้มาแล้วนับ 10 ปี หรืออาจ เกิดจากการตัดสินใจจากผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมที่มีความเห็น พ้องกัน เช่น ความต้องการให้มีการสร้างถนน

ในมิตินี้จึงยากต่อการคิดคำนวณค่าชดเชยความเสียหาย แต่ความเข้าใจในระบบนิเวศวัฒนธรรมจะเป็น 'กุญแจ' สำคัญ ในการหาแนวทางฟื้นฟูที่เหมาะสมให้แก่ละชุมชน ทั้งยังเป็น ประโยชน์ต่อการวางแผนป้องกันอุทกภัยในอนาคตด้วย

จากหลักการนี้ ดร.เดชรัตน์วิเคราะห์ว่าปัญหาของการแก้ ปัญหาหน้าท่วมของประเทศที่ผ่านมาเมื่ออยู่ 3 ประการ คือ

ประการแรก การช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรเป็นไป ตามกรอบการเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ หรือตามกรอบ สวัสดิการสังคมเท่านั้น การช่วยเหลือเยียวยาตามกรอบดังกล่าว มักมีมูลค่าจำกัด เช่น 2,222 บาทสำหรับพื้นที่นาข้าว ที่ถูกน้ำท่วม หรือ 5,000 บาทสำหรับครัวเรือนที่ถูกน้ำท่วม ซึ่งไม่เพียงพอแม้แต่จะชดเชยความเสียหายของทรัพย์สินที่เกิดขึ้นจากอุทกภัยโดยตรง (หรือความเสียหายในส่วนแรก) ยังไม่ต้องกล่าวถึงการชดเชยสำหรับความสูญเสียโอกาส และ ฟื้นฟูเพื่อป้องกันความเสียหายที่จะติดตามมา

ประการที่สอง ไม่มีกรอบความพร้อมรับมืออันเกิดจาก การตัดสินใจในการบริหารจัดการน้ำตามกฎหมายที่ชัดเจน

ทำให้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่บริหารจัดการน้ำไม่จำเป็นจะต้องแสดงความพร้อมรับผิดชอบโดยตรงต่อผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งแม้ว่าการตัดสินใจดังกล่าวอาจจะเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องในแง่ภาพรวม แต่ผู้ตัดสินใจและผู้ได้รับผลประโยชน์จากการตัดสินใจก็จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ด้วยการชดเชยให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นทางการ

เราจึงเห็นได้ว่า ตลอดช่วงอุทกภัยที่ผ่านมา รัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบจะเน้นย้ำเสมอว่า “อุทกภัยครั้งนี้เป็นเหตุสุดวิสัยทางธรรมชาติ” และ “การตัดสินใจในการบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม”

นั่นคือ การเน้นย้ำว่า ภาครัฐไม่มีความจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อในการชดเชยความเสียหายจากการจัดการน้ำของตน นอกจากการเป็นตัวแทนของสังคมในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยเท่านั้น โดยลักษณะนี้ ดร.เดชรัดน์ขยายความให้เห็นว่า ในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า ‘ต้นทุนหรือผลกระทบภายนอกของการตัดสินใจ’(Externality) ซึ่งจะทำให้การตัดสินใจเบี่ยงเบนไปจากสิ่งที่ควรจะเป็น

ประการที่สาม กลไกการคลังของประเทศไทยไม่เอื้ออำนวยให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการบริหารจัดการน้ำ ต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหาย เช่น ชุมชนเกษตรกรรมที่ต้องยอมรับสภาพน้ำท่วมสูงเป็นเวลานาน เพื่อลดผลกระทบอุทกภัยสำหรับพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ กลับไม่มีมาตรการจัดเก็บภาษีผลประโยชน์พิเศษอันเนื่องมาจากการบริหารจัดการของรัฐ (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ภาษีน้ำท่วม) มาใช้ในการชดเชยและฟื้นฟูชุมชนเกษตรกรรมแต่อย่างใด³

(3)

“การเยียวยา ชดเชย และการฟื้นฟูภัยพิบัติสำหรับชุมชนเกษตรกรรม : มุมมองเบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์” โดย ดร.เดชรัดน์ สุขกำเนิด ที่มา <http://decharut.blogspot.com/2012/01/blog-post.html>

กล่าวได้ว่าไม่มีกลไกเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข ขณะที่ปัจจุบันในหลายประเทศ มีการจัดเก็บภาษีผลประโยชน์พิเศษอันเนื่องมาจากการบริหารจัดการของรัฐกันอย่างกว้างขวาง เช่น ผลประโยชน์พิเศษของเจ้าของที่ดินอันเนื่องมาจากการตัดถนนใหม่หรือสร้างสะพานใหม่ของรัฐ หรือผลประโยชน์พิเศษจากการอยู่ในพื้นที่ป้องกันน้ำท่วม เพื่อนำภาษีดังกล่าวมาชดเชยหรือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจนั้น เช่น ถูกเวนคืน หรือ ถูกน้ำท่วม เป็นต้น

“โจทย์ที่จะต้องฝ่าข้ามไปเป็นลำดับแรกคือ การสร้างระบบความรับผิดชอบต่อผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานรัฐ...”

ในทางปฏิบัติและในทางวิชาการ ไม่ใช่เรื่องยากนักที่จะวิเคราะห์ว่า มาตรการบริหารจัดการน้ำที่ผ่านมา มาตรการใดได้สร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นแก่พื้นที่ใดบ้าง ยาวนานเพียงใด และสร้างความเสียหายเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใด เช่น การทำแนวบึงแก้มทำให้พื้นที่นอกแนวมีระดับน้ำสูงขึ้นเพียงใด และท่วมต่อเนื่องยาวนานขึ้นเพียงใด จากนั้น จึงนำมาคำนวณมูลค่าความเสียหายเพิ่มเติมเพื่อการชดเชยชุมชนที่ได้รับผลกระทบ...

นอกจากนี้ กลไกการจัดเก็บภาษีน้ำท่วม ยังถือเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เช่น พวงเข้าไปในภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ที่ป้องกันอุทกภัยเป็นพิเศษ และสอดคล้องกับหลักความเป็นธรรม(ผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้จ่าย) โดยในทางปฏิบัติ ภาษีน้ำท่วม ยังอาจดำเนินการด้วยการนำเงินภาษีส่วนหนึ่งไปเป็น ค่าเบี้ยประกันราคาพืชผลของเกษตรกร (crop insurance) ในพื้นที่ที่ต้องแบกรับภาระความเสี่ยงอุทกภัย อันเนื่องมาจากการป้องกันพื้นที่สำคัญ

เป็นพิเศษ ซึ่งการประกันภัยพิบัตินี้ก็อาจจะมีส่วนสำคัญในการทำให้เกษตรกรได้รับค่าชดเชยที่รวดเร็วและสอดคล้องกับความเสียหายจริงมากขึ้น รวมถึงสามารถฟื้นฟูตนเองได้รวดเร็วยิ่งขึ้น”

ประเด็นสำคัญของดร.เดชรัตน์ ได้มุ่งไปที่การเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขของคนในสังคมเดียวกัน ถึงที่สุดจุดเปลี่ยนสำคัญจึงอยู่ที่ ‘ทัศนคติ’ ของสังคมที่จะต้องพากันให้ก้าวพ้นไปจาก ‘ความโชคร้าย’ หรือ ‘สิทธิพิเศษ’ ของคนบางกลุ่ม และความโชคร้ายของคนอีกกลุ่มหนึ่ง และความนึกคิดของหน่วยงานรัฐที่พยายามทำดีที่สุด โดยการรักษาพื้นที่สำคัญเอาไว้ แต่ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อพื้นที่ที่มีความสำคัญน้อยกว่า ไปสู่สังคมที่พร้อมด้วยความรับผิดชอบซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง.

อ้างอิง

1. “เกษตรกรพันธะสัญญา เล่ห์หลวงเกษตรกรไทยที่รอการปลดปล่อย” โดย คณะกรรมการการสื่อสารเพื่อการปฏิรูปประเทศไทย เผยแพร่ครั้งแรก www.news.thaipbs.or.th วันที่ 30 มกราคม 2555
2. “บ่วงบาศพิฆาตเกษตรกร” โดย ทศพล วรรณกุลพันธ์ เผยแพร่ครั้งแรก ไทยโพสต์ วันที่ 27 พ.ค. 2554
3. “การเยียวยา ชดเชย และการฟื้นฟูภัยพิบัติสำหรับชุมชนเกษตรกรรม : มุมมองเบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์” โดย ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด นำเสนอในงานสัมมนา “การฟื้นฟูภาคเกษตรกรรมและเกษตรกรรายย่อย หลังวิกฤตน้ำท่วม” วันที่ 7 ธ.ค. 54 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมายเหตุ

ชื่อบทความ เกษตรพันธะสัญญา : บ่วงบาศพิฆาตเกษตรกร เพิ่มเติมมาจากชื่อบทความ บ่วงบาศพิฆาตเกษตรกร โดย ทศพล วรรณกุลพันธ์

“

ตอนที่มีคนเป็นพันๆ คน ก่อนศูนย์พักพิงดอนเมืองจะถูกยกเลิก
พวกเขาอีดิ้มมากกับการบริหารจัดการจากบนลงล่าง
แต่พอเหลือ 400 คน เค้าหันมารวมกลุ่มกันเอง บริหารจัดการกันเอง
และเห็นว่าศูนย์ฯดอนเมืองมีผู้หญิงเป็นตัวหลัก เป็นตัวตั้งตัวตี
ดูแลคนเจ็บป่วย จัดระบบแจกข้าวแจกน้ำ

หากมีความขัดแย้ง ผู้หญิงอีกนั้นแหละที่เป็นคนไกล่เกลี่ย
การประสานงานกับข้างนอกก็เป็นผู้หญิง
เหล่านี้เป็นไปโดยอัตโนมัติเลย

”

3

“ปรีดา คงแป้น” ผู้หญิง และการจัดการภัยพิบัติ โดยชุมชน

ในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและความสำเร็จใดๆก็ตาม ฉากเบื้องหลังมักมีผู้หญิงเป็นพลังผลักดันสำคัญ บางแนวคิดอาจปฏิเสธการมีอยู่ของเพศสภาพ แต่จากเรื่องเล่าประสบการณ์ในการทำงานของ ปรีดา คงแป้น ผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไทที่ลงพื้นที่ชุมชนและทำงานกับผู้อพยพในศูนย์พักพิงผู้ประสบภัยน้ำท่วม คล้ายกับจะบอกเราว่า บางลักษณะ บางวิถีปฏิบัติ บางความคิดความรู้สึก ได้ปรากฏชัดในหมู่ผู้หญิงมากกว่าอย่างยากปฏิเสธ แล้วความแตกต่างนี้ก็เป็นเหมือนคลื่นใต้น้ำที่ผลักดันหนุนเสริม ให้ทุกคนก้าวพ้นภาวะวิกฤติไปด้วยกันที่สุดในที่สุด

จากภัยพิบัติถึงภัยพิบัติ

หลังเหตุการณ์สึนามิเมื่อ พ.ศ. 2547 ปริดาได้ขับเคลื่อนงานด้านการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนมาตลอด กระทั่งเมื่อเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่ผ่านมาก็ประจวบเหมาะกับทาง UN Women ได้ชักชวนมาเป็นเครือข่ายร่วมกับ 4 องค์กร ซึ่งมีจุดแข็งและเนื้อหาต่างกัน เพื่อขับเคลื่อนประเด็น “การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน” ในมิติที่ละเอียดอ่อนขึ้น

“หลังเหตุการณ์สึนามิ มีหลายองค์กรเข้ามาทำงานและให้ทุนเรื่องการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน แล้วก็เกิดเป็นเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิและสิทธิชุมชน แล้วก็ขยายจากเรื่องภัยพิบัติไปสู่เรื่องอื่นอีก โดยใช้เงื่อนไขภัยพิบัติมาทำให้เกิดการรวมกลุ่มและสนับสนุนให้เกิดเป็นเครือข่ายดังกล่าว

โดยมีสมาชิกทั้งหมด 105 ชุมชนที่ร่วมกันผลักดันการแก้ปัญหาที่มากกว่าภัยพิบัติด้วย คือ ปัญหาที่ดินและการถูกฟ้องขับไล่ของชุมชนในฝั่งอันดามัน ปัญหาชาวเลกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ถูกกลืนจากแผนพัฒนาและถูกละเมิดสิทธิปัญหาคนไทยพลัดถิ่น คนไร้สัญชาติที่ถูกเอาเปรียบริดไถและไม่มีสิทธิในทุกๆ ด้าน

ฝึกทำแผนที่ชุมชน

....จากประสบการณ์สึนามิเราก็ได้ขยายผลต่อ จากการสนับสนุนของ สสส. ในโครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตและเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติโดยชุมชนเป็นแกนหลัก งานตรงนี้มีพื้นที่นำร่อง 5 พื้นที่หลัก เช่น ตำบลท่าหิน คาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเกิดพายุหมุนและคลื่นสูง ชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งเกิดน้ำท่วม 2-3 ปีต่อเนื่อง ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย ในจังหวัดโคราช เครือข่ายชุมชนเมืองจังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากมากกว่า 10 ปีแล้ว และ เครือข่ายอ่าวไทยตอนบน เป็นพื้นที่เกิดภัยพิบัติจากการกัดเซาะชายฝั่ง

นอกจากนี้ยังไปหนุนช่วยพื้นที่ซึ่งเกิดภัยพิบัติฉุกเฉินอื่นๆ เช่น อำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่ อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ชาวบ้านในพื้นที่เครือข่ายก็ได้ทำงานเชื่อมโยงกัน ทั้งทำแผนป้องกัน แผนรับมือภัยพิบัติ สืบราชข้อมูล สัมมนาแลกเปลี่ยนความเห็น

...พอเกิดภัยพิบัติ(น้ำท่วม)ครั้งนี้ ทาง UN Women ก็มาชวนให้คิดเรื่องการจัดการภัยพิบัติที่คำนึงถึงมิติหญิงชาย คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้หญิง คำนึงถึงกลุ่มเปราะบาง อย่างเด็ก คนพิการ แรงงาน ผู้หญิง เราก็มาคุยว่าจากพื้นที่นำร่องและงานด้านชุมชนที่เราทำและมีอยู่แล้ว เราจะทำอะไรต่อได้บ้าง

...จากที่เคยทำกับ 105 ชุมชนในพื้นที่สีนามิทำให้เห็นว่า เครื่องขายสามารถขยายไปทำเรื่องที่ใหญ่กว่าเรื่องของตัวเองได้ เช่น การอบรมทรัพย์ ปัญหาที่ดิน ชาวเล คนไร้สัญชาติ ไทย พลัดถิ่น ปลุกป่า สิทธิชุมชน ฯลฯ แล้วยังนำเงินกองทุนมา ขยายให้เกิดกองทุนหมุนเวียนได้ด้วย ซึ่งกระบวนการตรงนี้ เมื่อเราหันกลับไปดู จะเห็นว่ามิผู้หญิงอยู่ในทุกเรื่องเลย"

ปริดาได้เล่าถึงภาพรวมเนื้องานที่ผ่าน ซึ่งการทำงานภายใต้องค์กรระดับนานาชาติอย่าง UN Women สอดรับกันพอดี กับงานที่ผ่านมา ทั้งยังเป็นโอกาสให้ได้ลงลึกในรายละเอียด และขยับก้าวไปอีกขั้น

"จริงๆ แล้วเราค้นพบตั้งแต่ทำงานในพื้นที่สีนามิแล้วว่า เมื่อเกิดภัยพิบัติ กลุ่มเปราะบางซึ่งเป็นกลุ่มคนชายขอบเป็น กลุ่มที่เราต้องคำนึงถึง พอ UN Women มาชวนเราก็เห็นว่า ควรทำ มันเป็นเรื่องสำคัญ จึงได้ใช้กระบวนการที่ทำตอน สีนามิ นำมาขยายผล กลายมาเป็น 4 พื้นที่นำร่องของงาน จัดการภัยพิบัติโดยชุมชนที่คำนึงถึงมิติหญิงชาย โดยปรับให้ มามองที่การมีส่วนร่วมของผู้หญิง ชุมชน ครอบครัว และ กลุ่มเปราะบางมากขึ้น จะดูแลอย่างไร สร้างการมีส่วนร่วม สนับสนุน (Empower) เขายังไง ไม่ใช่แค่ระดับคนทำงาน แต่ต้องดึงแกนนำเครื่องขายมามองเรื่องนี้ด้วยกัน

....งานของ UN Women มี 4 องค์กรร่วมกันทำ คือ มูลนิธิชุมชนไท มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิรักษ์ไท มูลนิธิเพื่อ คุณภาพชีวิตแรงงาน ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำงานกับกลุ่มเปราะบาง เช่น กลุ่มแรงงานต่างด้าว กลุ่มผู้หญิงที่อยู่กับเชื้อเอชไอวี กลุ่มหญิงหม้ายหรือที่ต้องดูแลครอบครัวคนเดียว ซึ่งเป็น กลุ่มที่ถูกทอดทิ้งอย่างมากตอนเกิดน้ำท่วม"

พลังของผู้อยู่เบื้องหลัง

หากกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในสถานการณ์น้ำท่วม ปริศนาทำให้เห็นภาพว่า ไม่ใช่การแสดงความเก่งกล้าอันก้าวร้าว ทั้งไม่ใช่การไปกดทับอีกเพศหนึ่ง แต่ในภาวะที่ต้องอยู่กับน้ำ ถูกจำกัดศักยภาพในศูนย์พักพิงที่ไร้การจัดการแล้วถูกทอดทิ้งในที่สุด พวกเธอได้ใช้ความเป็นตัวเอง บุคลิกลักษณะ โดยธรรมชาติของเพศแม่ออกมาอย่างสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์กับสถานการณ์ตอนนั้นโดยไม่รู้ตัว

“ตอนน้ำกำลังท่วมมันมีหลายภาวะ บางพื้นที่น้ำท่วมแล้ว บางพื้นที่ยังไม่ท่วม แต่ทางเรา 4 องค์กร ได้เข้าไปอบรมเรื่องนี้ก่อนในกลุ่มผู้หญิงที่เป็นพื้นที่น้ำร่อง เพื่อให้เขารับมือกับน้ำ มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน เช่น มีประเด็นอะไรที่ต้องคำนึงถึงเป็นพิเศษบ้างสำหรับผู้หญิงและเด็ก ผู้หญิงเวลาลุยน้ำต้องป้องกันยังไง โดยมีแกนนำผู้หญิงที่ลงไปสำรวจชุมชนก่อน แล้วเก็บข้อมูลมาคุยกัน

... อย่างพื้นที่น้ำร่องจังหวัดปทุมธานี ก็มีผู้หญิงเป็นประธานเครือข่าย เป็นคนกำหนดบทบาทว่าใครทำอะไร เก็บข้อมูลอย่างไร แล้วช่วยกันสำรวจ เช่น มีบ้าน 600 หลังที่เป็นบ้านชั้นเดียว บ้านไหนมีคนแก่ เด็ก คนท้องบ้าง เพื่อเตรียมรับมือ แต่ถึงที่สุดเอาไม่อยู่เพราะน้ำท่วมเกินคาด ถึงตอนนั้นก็ย้ายไปอยู่บนสะพานกัน และพยายามดูแลบ้านที่เขาสำรวจไว้เท่าที่ทำได้ พื้นที่ปทุมธานีตรงนี้ ผู้หญิงเขาจะออกแบบว่า ส่วนของเขาทำอะไร ผู้ชายทำอะไร แต่ไม่ได้ไปกดผู้ชายนะ แกนนำผู้หญิงก็ให้เกียรติผู้ใหญ่บ้าน เพียงแต่แบ่งหน้าที่บทบาทกัน

...นอกจากลงไปประชุมคนที่ในพื้นที่นำร่องเพื่อช่วยเตรียมการ พอน้ำท่วมแล้วทางเรายังได้ลงไปเก็บข้อมูลและทำกิจกรรมกับผู้ประสบภัยในศูนย์พักพิงของรัฐ 2 แห่ง คือ ที่ดอนเมืองกับแถวแจ้งวัฒนะ คนที่มาอยู่ที่นี้ก็คือบ้านอยู่ย่านนั้น และจำนวนมากถูกย้ายมาจากศูนย์อื่นที่น้ำท่วม เพื่อนำมาถอดบทเรียนว่าศูนย์พักพิงที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

...เราไปถอดบทเรียนที่ศูนย์ดอนเมือง ตอนหลังจากศูนย์ฯ ถูกยกเลิกแล้ว แต่ก็ยังเหลือผู้ประสบภัยอยู่ 400 คนที่ไม่ออก เพราะไม่ออกไปไกลบ้าน แล้วก็ไม่รู้ที่ใหม่จะเป็นยังไง ไม่อยากย้ายแล้วย้ายอีก เราก็ได้พูดคุยเพื่อหาข้อมูล ถอดบทเรียน และทำกิจกรรมกับคนกลุ่มนี้ พบว่าตอนที่มีคนเป็นพันๆ คน ก่อนศูนย์ฯ ถูกยกเลิก พวกเขาติดขัดมากกับการบริหารจัดการจากบนลงล่าง แต่พอเหลือ 400 คน เขาหันมารวมกลุ่มกันเอง บริหารจัดการกันเอง แบ่งกลุ่มย่อยกันเองเพื่อทำความเข้าใจหาข่าวหาข่าว ทั้งที่ต่างคนต่างมา

...เห็นความแตกต่างชัดเจนระหว่างระบบรวมศูนย์และระบบที่ทำให้เขาแสดงศักยภาพได้เต็มที่ ศูนย์ดอนเมืองจะมีผู้หญิงเป็นตัวหลัก เป็นตัวตั้งตัวตี ดูแลคนเจ็บป่วย จัดระบบแจกข้าวแจกน้ำ หากมีความขัดแย้ง มีคนเมาในศูนย์ฯ ก็ผู้หญิงอีกนั่นแหละที่เป็นคนไกลเกลี้ย การประสานงานกับข้างนอกก็เป็นผู้หญิง เหล่านี้เป็นไปโดยอัตโนมัติเลย

... การบริหารจัดการศูนย์พักพิงของราชการ ทำเหมือนผู้ประสบภัยเป็นผู้ป่วยที่ทำอะไรไม่ได้ ไม่ว่าเรื่องทำความสะอาด เรื่องอาหารข้าวปลา ก็จ้างบริษัทมาทำเป็นแบบรับเหมา ถึงกับข้าวไม่อร่อยแล้วผู้ประสบภัยอยากทำเองก็ทำไม่ได้ ถ้าเป็นแบบนั้น วันๆ ผู้หญิงจะทำอะไร นอกจากจับกลุ่มนินทา ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมแบบหนึ่ง

... มีอยู่วันหนึ่ง เราก็เอามะละกอหนึ่งเซ่งเข้าไปที่ศูนย์
ตอนเมือง แล้วชวนพวกเขาทำส้มตำ ส้มตำก็เป็นเครื่องมือ
หนึ่งได้ เขาบอกว่าเป็นสวรรค์เลย แล้วเรื่องพวกนี้มันพิเศษ
อยู่ในกลุ่มผู้หญิงนะ กระจื่อหรือรันทมาช่วยกันทำ ในนั้นมีแม่ค้า
ส้มตำหลายคนด้วย

....ทั้งจากตอนเข้าไปในศูนย์ตอนเมืองและตอนลงชุมชน
เราสังเกตได้ว่าผู้หญิงจะกระจื่อหรือรันทกับการเตรียมรับมือ
จัดทำแผนภัยพิบัติ จัดทำแผนที่ชุมชน และเขาจะเก็บรายละเอียด
เป็นทุกข์เป็นร้อนแทน ผู้หญิงจะทำอะไรเร็ว ไม่นิ่ง
ดูตาย ละเอียดอ่อน และมีสีสันกับเรื่องการจัดการดูแล

....แล้วอีกสิ่งทีพบและน่าสนใจ คือ ผู้หญิงที่แตกต่างกัน
ทางบทบาทสถานะ เช่น เป็นแรงงานต่างด้าว เป็นแม่บ้าน
เป็นสาวโรงงาน หากมีเพื่อนจะช่วยให้เขาเสริมศักยภาพกันได้
อย่างคนที่เจอกันตอนอยู่ศูนย์พักพิงด้วยกัน 3 คนนี้ผูกพันกัน
มาก คนหนึ่งอยู่แถวตอนเมือง คนหนึ่งอยู่ไวด์เฮ้าส์ คนหนึ่ง
อยู่นวนคร ตอนนั้นก็ยังมีนัดเจอ ชวนกันไปทำอะไรต่อ ซึ่งเรา
ก็เห็นว่าควรหนุนเสริมในความแตกต่าง ทำให้กระบวนการ
ลักษณะนี้ขยายกว้างขึ้น”

ผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไทยยังเสริมอีกว่า จากการทำงานที่ผ่านมา สังเกตได้ว่ากลุ่มไหนจะดำเนินการได้ดีแค่ไหน คาดเดาเบื้องต้นได้จากจำนวนสมาชิกที่เป็นผู้หญิงนั่นเอง ซึ่งหากมีสมาชิกผู้หญิงมาก กลุ่มมักจะไปได้ดี

ศูนย์พักพิงที่เหมาะสม

การได้เข้าไปคลุกคลีกับผู้อพยพในศูนย์พักพิงเพื่อถอดบทเรียนและทำกิจกรรม ทำให้ปรีดาและเครือชาย ได้เห็นปัญหาและข้อควรปรับปรุงหลายประการ อุทกภัยครั้งนี้เป็นแค่บทเรียนเพื่อนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการรับมือภัยพิบัติ ที่นับวันจะมีมากและถี่ขึ้น แต่ระบบการจัดการในภาวะภัยพิบัติของไทยยังต้องพัฒนาต่อไปอีกมาก

“นอกจากที่สะท้อนไปว่า ระบบจัดการศูนย์พักพิงของรัฐเป็นแบบบนลงล่าง ไม่ได้ดึงศักยภาพของผู้ประสบภัยมาใช้ได้แค่นั้นๆ นอนๆ ยังมีประเด็นหลักที่เห็นอีกก็คือ ศูนย์พักพิงส่วนใหญ่ไม่ได้จัดโซนแยกไว้ เช่น โซนผู้หญิงโสด โซนครอบครัว โซนคนป่วย ควรให้เขาเลือกได้ ซึ่งบางศูนย์ฯ ก็มีปัญหาจากการที่คนไม่รู้จักกันต้องมาอยู่ด้วยกันนานๆ มันก็มีประเด็นอ่อนไหวต่อผู้หญิงเกิดขึ้น แต่ไม่ได้เป็นไปแบบลวงละเมิด (เท่าที่ทราบ) แต่เป็นลักษณะของหนุ่มสาวที่อยู่ด้วยกันนานในศูนย์ฯ จนมีเรื่องเล่ากันว่า มีผ้าห่มตอนกลางคืน

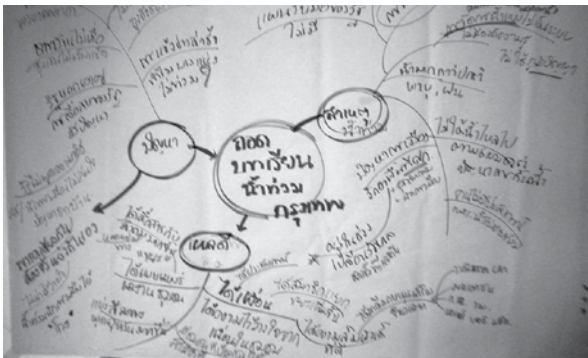
...ศูนย์พักพิงที่เหมาะสม เราไม่ได้มองแค่เรื่องผู้หญิงอย่างเดียว แต่จะอย่างไรให้ผู้ประสบภัยเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการดูแล ซึ่งระบบแบบนี้ทำกันอยู่แล้วในศูนย์พักพิงของชุมชน พวกเขาดูแลกันเอง อย่างที่คลองมหาสวัสดิ์ หรือชุมชนประดิษฐ์โทรการ ซึ่งสมาชิกชุมชนประมาณร้อยกว่าคน ได้ย้ายไปอยู่ศูนย์ของชุมชนซึ่งเป็นตึก 3 ชั้น เขาบอกว่าไม่

ย้ายออกเพราะอยู่ที่นี้รู้จักกันหมด ดูแลกันแบบนี้ดีกว่า

...ลักษณะนี้ ทำให้เราเห็นว่าควรสนับสนุนระบบศูนย์พักพิงเล็กๆในชุมชน ซึ่งก็เกิดขึ้นหลายแห่งในกรุงเทพมหานครตอนน้ำท่วม แล้วศูนย์แบบนี้ทำให้เขารักกัน ผูกพันกันได้มากกว่า ออกไปอยู่ศูนย์ที่รัฐจัดให้ และเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้มีบทบาท ได้ใช้ศักยภาพของผู้หญิงเต็มทีในการจัดการดูแลเท่าที่เห็นเขาก็แบ่งบทบาทกันได้อย่างสมดุลนะว่าผู้หญิงทำอะไร ผู้ชายทำอะไร แต่ก็ต้องพิจารณาให้เหมาะสม เพราะเมื่อเกิดภัยพิบัติมันต้องมีกลุ่มที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ เช่น คนพิการ คนป่วย คนท้อง กลุ่มเหล่านี้ต้องส่งออกไปอยู่ในที่ปลอดภัยกว่า ซึ่งหลายชุมชนก็ทำแบบนี้อยู่แล้ว

...ประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงและกลุ่มเปราะบาง ก็ต้องสัมพันธ์สอดคล้องกันไปกับแผนของชุมชนนั้นแหละ เช่น หากจะอพยพ ก็ต้องรู้ว่าแม่ห่ม่าย (เด็กกับผู้หญิง) ก็คนจะทำอย่างไรก่อนนำมาหรือมาแล้ว ส่วนคนพิการก็ต้องรู้ว่าบ้านอยู่ตรงไหน ที่ผ่านมาพบว่ามีอาสาสมัครอยากเข้าไปช่วยคนพิการ แต่เข้าไม่ถูกเพราะไม่มีแผนที่ ซึ่งหากได้ทำแผนที่ส่วนนี้ไว้ชัดเจนก็จะดำเนินการสะดวกขึ้น ช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางได้จริงๆ

....จากการทำงานที่ผ่านมา เห็นว่าศูนย์พักพิงที่บ้าน
น้ำเค็ม ตำบลบางม่วง จังหวัดพังงา ถือเป็นศูนย์ที่เป็น
ตัวอย่างของการดัดศักยภาพของผู้ประสบภัยออกมาได้อย่าง
เต็มที่ และสนับสนุนเครือข่ายชุมชนเข้ามาดำเนินการร่วมด้วย

ขณะที่ศูนย์พักพิงในกรุงเทพฯตอนน้ำท่วม ผู้ประสบ-
ภัยไม่ได้ทำอะไร เจ้าหน้าที่ก็เครียด เราเข้าใจเขาไม่มี
ประสบการณ์มาก่อนเพื่อรับมือกับสถานการณ์แบบนี้ ไม่รู้ว่า
จะสื่อสารกับผู้ประสบภัยยังไงด้วยซ้ำ ผู้ประสบภัยก็รู้สึกว่
เจ้าหน้าที่บริการไม่ดี ดังนั้นการจะให้ผู้ประสบภัยเข้ามามี
ส่วนร่วมเลยยาก มันไม่มีกิตติกรรมและมีคนบริหารจัดการ
ที่มีประสบการณ์พอสมควร”

จากปัญหาที่พบเหล่านี้ ปริตาจึงสนับสนุนให้เกิดศูนย์พักพิง
ของชุมชนที่คนในชุมชนดูแลกันได้ โดยมีการช่วยเหลือสนับสนุน
จากภายนอกอย่างเหมาะสม เพราะเมื่อเกิดภาวะวิกฤติ
คนนอกเข้าไปช่วยยากและไม่ทันการณ์ หากเป็นคนในจะรู้
ข้อมูล เส้นทาง สภาพการณ์ต่างๆดีกว่า ซึ่งเอาเข้าจริงไม่ได้
เป็นประโยชน์เฉพาะช่วงภัยพิบัติ แต่หลังเหตุการณ์ก็จะขยาย
ไปสู่เรื่องอื่นๆที่จะสร้างความเข้มแข็งต่อชุมชนต่อไป

เรียนรู้เพื่ออย่างก้าว

ไม่มีวิกฤติไหนที่ไม่ก่อให้เกิดโอกาสและสิ่งที่ดีกว่าตามมา
ขอเพียงพลิกมุมมองแล้วสร้างนิยามความหมายใหม่ก็อาจก่อให้เกิดการพัฒนาและเสริมพลังแก่ชุมชนได้ มหาอุทกภัยที่เพิ่งผ่านพ้นก็เช่นกัน

“ตอนนี้สิ่งที่เราทำต่อกับชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายคือ อบรมให้ทำสำรวจ ทำแผนรับมือภัยพิบัติแบบมีส่วนร่วม ออกแบบแบบสำรวจด้วยกัน ซึ่งต้องเป็นแบบสำรวจที่ค้นหาให้ชัดว่าบ้านไหนเป็นอย่างไร กลุ่มเปราะบางอยู่ตรงไหนบ้าง ช่วงแรกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดปทุมธานี เริ่มจากมีสมาชิก 14 ชุมชน หลังจากนั้นนำท่วมก็เพิ่มเป็น 28 ชุมชน พูดได้ว่าเพราะแกนนำชุมชนกระตือรือร้น ประสานงาน ทำกับข้าวเลี้ยง ดูแลจนได้เพื่อนเพิ่มขึ้น

...หลังสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือชุมชนคิดเรื่องแผนตั้งรับ เรื่องกองทุนภัยพิบัติและกองทุนสำหรับดูแลกันมากขึ้น แล้วสนใจเชื่อมโยงกับภาคีอื่น จากตัวอย่างชุมชนที่จังหวัดปทุมธานี ตอนน้ำเข้ามาเขาก็ตั้งหลักจัดการกันเอง ประสานคนรู้จักเพื่อนฝูงให้สนับสนุนข้าวสารอาหารแห้ง แกนนำก็ได้รับการยอมรับมากขึ้น ชุมชนก็มั่นใจในศักยภาพตัวเองมากขึ้น ไม่คิดพึ่งรัฐอย่างเดียว พวกเขาช่วยกันทำแผนของตัวเองรองรับสถานการณ์ปีหน้าด้วย

...แต่ชุมชนที่กระตือรือร้นแบบนี้ เพราะเขามีการทำงานและมีเครือข่ายอยู่แล้วระดับหนึ่ง แต่หลังเหตุการณ์ คิดว่าชุมชนหลายแห่งอยากเตรียมพร้อมมากขึ้น อยากรวมกลุ่มแต่อาจต้องการการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องบ้าง เช่น ความรู้เรื่องสิทธิ กระบวนการขอค่าชดเชยเยียวยา การได้รับฟังคนที่ประสบปัญหาเดียวกัน

...เราเชื่อว่าผู้ประสบภัยหากมีความรู้ติดตัวกลับบ้าน หากเห็นโมเดลคร่าวๆ เขาจะคิดต่อได้เอง แต่ที่เราเห็น คือ เขาเข้าไม่ถึงข้อมูล แรงงานหลายคนก็ถูกไล่ออก แบบฟอร์มขอค่าชดเชยยังไม่มีใครนำไปแจกเลย ซึ่งที่ศูนย์พักพิงพอเราพานักกฎหมายลงไป เขาก็เข้ามาถามกันเยอะมาก

...จากการไปลงพื้นที่ นอกจากเครือข่ายของเราจะจัดทำ “คู่มือการจัดการภัยพิบัติโดยการมีส่วนร่วมของผู้หญิง” แล้ว ยังเล็งเห็นแนวทางอื่นๆ ที่ควรดำเนินการต่ออีก คือ ศูนย์พักพิงควรมี “หลักสูตร” ให้ผู้ประสบภัย ได้เรียนรู้ เช่น ตอนเราเข้าไปในศูนย์ฯ แถวจังหวัดฉะเชิงเทรา ก็เอาวิดีโอกระบวนการฟื้นฟูภัยพิบัติบ้านน้ำเค็มไปให้ดู และนำผู้ประสบภัยบ้านน้ำเค็มไปพูดคุยให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้ที่สูญเสียญาติพี่น้องมากมายยังทำได้ ยังลุกขึ้นมารวมกลุ่ม ต่อยอดเงินบริจาค ทำแผนรับมือภัยพิบัติได้

...แล้วเล็งเห็นว่าการจัดทำ “แผนรับมือภัยพิบัติ” นอกจากสำรวจข้อมูล คน กลุ่มต่างๆ ในชุมชนแล้ว ยังต้องสำรวจทิศทางน้ำ ข้อมูลเรื่องอาหาร รวมไปถึงด้วย เช่น คอบสมุทร สหิงพระ จังหวัดสงขลา ชุมชนจะสำรวจว่าข้าวปลาอาหารของเขาเป็นอย่างไร มีอะไร ไปรวมตัวกันที่ไหนหากเกิดเหตุ ฯลฯ ซึ่งรายละเอียดพวกนี้ก็จะต่างกันไปในแต่ละพื้นที่”

ในส่วนของผู้หญิง หลังเหตุการณ์น้ำท่วมและจากการทำงานเครือข่ายของ UN Women ได้สนับสนุนให้เกิด "เครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติ" ขึ้น โดยมีพื้นที่นำร่องสิบกว่าแห่ง ได้นัดพบ แลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ร่วมกันขับเคลื่อนในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น กองทุนสตรี ซึ่งจะนำมาสนับสนุนกลุ่มผู้หญิงได้เมื่อเกิดภัยพิบัติ

"เท่าที่ผ่านมาเราได้เห็นกลุ่มแกนนำผู้หญิงที่มีศักยภาพ รู้อะไรก็นำไปขยายในชุมชนต่อได้ นำไปสู่การขยายผลขยายเครือข่าย แต่ต้องยอมรับว่าศักยภาพคนไม่เท่ากัน เราก็ต้องทำงานต่อเนื่องเกาะติดการทำงานเขาไประยะหนึ่งก่อนเพื่อช่วยแนะนำสนับสนุน แต่อย่างไรก็เชื่อว่าผู้หญิงและชุมชนมีศักยภาพอยู่แล้ว"

หากมองในส่วนการทำงานกับกลุ่มผู้หญิง ไม่ใช่ว่าทุกอย่างจะราบรื่น ปรีดาเล่าว่าบางพื้นที่เมื่อเข้าไปสนับสนุนกลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้ชายที่มีอำนาจเดิมไม่พอใจ กลัวจะข้ามหน้าข้ามตา แต่พวกเขาก็ค่อยๆ ทำในเรื่องของตัวเองไปเรื่อยๆ ค่อยๆ เรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งนับเป็นปัญหาอุปสรรคที่ซ้อนทับอยู่กับค่านิยมเดิมในสังคมไทย

นอกจากนี้ ปัญหาของกลุ่มผู้หญิงที่ปรีดาได้พบเห็นระหว่างลงพื้นที่อีกประเด็นก็คือ เกิดความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น อาจมาจากความเครียดเมื่อน้ำท่วมสูง ไปไหนไม่ได้ ความเป็นอยู่ลำบาก เกิดกรณีที่มีสามีทำร้ายภรรยามากขึ้น ครอบครัวที่มีแนวโน้มความรุนแรงต่อกันอยู่แล้วก็จะทำมากขึ้น ซึ่งเมื่อเครือข่ายของ UN Women พบเห็นรับรู้ก็ส่งต่อกรณีให้กับมูลนิธิเพื่อนหญิง

“แต่ก็ถือว่าจากเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้ทำให้ชุมชนก้าวไป
อีกขั้น ทุกวันนี้ผู้ประกอบการที่เคยเจอกันในศูนย์พักพิง ยังนัด
เจอกันอยู่เลย เพราะเขาผูกพันกัน ผ่านความลำบากมาด้วย
กัน ทางเราก็ไปเสริม ให้คำแนะนำอีกนิดหน่อยเพื่อขยายการ
ทำงานต่อไป อย่างตอนนี้ เราพยายามเชื่อมโยงให้ชุมชนใน
พื้นที่นาร่อง ได้มาเจอกลุ่มแรงงานต่างด้าว เพื่อคุยกันว่าหาก
เกิดปัญหาจะช่วยกันได้อย่างไร เพราะกลุ่มแรงงานต่างด้าว
และคนไทยพลัดถิ่น เป็นกลุ่มเปราะบางที่ประสบปัญหาหาก
ตอนน้ำท่วม ศูนย์พักพิงของรัฐจะไม่รองรับคนกลุ่มนี้เลย”

สุดท้ายแล้ว ไม่ว่าจะยังมีอุปสรรค มีสิ่งที่จะต้องดำเนินการ
ผลักดันมากมายเท่าไร คนทำงานอย่างปรีดา ยังคงเชื่อมั่นว่า
ภัยพิบัติเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้ เหมือน
กับที่เราใช้ขยะเป็นเครื่องมือทำเรื่องสิ่งแวดล้อมชุมชนนั่นเอง

“เมื่อเกิดภัยพิบัติทุกคนเดือดร้อน ทุกคนเห็น เพียงแต่มัน
มีสองด้าน จะช่วยแบบเอาแต่แจกจนทำให้ชุมชนแตกแยกกัน
ก็ได้ จะทำให้ชุมชนสามัคคีกันก็ได้ ซึ่งมันต้องมีกระบวนการ
ลักษณะนี้ตอนทำที่ศูนย์พักพิงสีนารีเราก็มีประสบการณ์มา
บ้างแล้ว ทำให้ยิ่งตระหนักว่า การให้เป็นตาบสองคมเสมอ
ให้อย่างไรที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่ใช่ไปกดทับศักยภาพของเขา”

เครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติ

raks thai

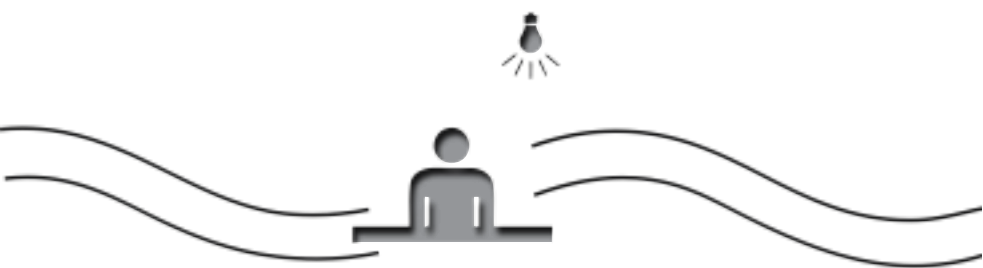
United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women

“เครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติ” เกิดขึ้นจากโครงการผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติ ซึ่งมุ่งดำเนินการเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการกับภัยพิบัติที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการ ที่ตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะของกลุ่มผู้หญิง เช่น ผู้หญิงที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้หญิงโสด ผู้หญิงมีครรภ์ ผู้หญิงชรา ผู้หญิงพิการ ผู้หญิง/เด็กหญิงที่ถูกกระทำความรุนแรง รวมทั้งความรุนแรงในครอบครัว ผู้หญิงที่ทำงานนอกระบบ ตลอดจนผู้หญิงที่เผชิญกับการเลือกปฏิบัติแม้ในยามภาวะปกติ เช่น แรงงานข้ามชาติหญิง ผู้หญิงที่อยู่กับเชื้อเอชไอวี เป็นต้น

ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงและผู้ชายตอบสนองและได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติและภาวะฉุกเฉิน ไม่เหมือนกัน มีความเสี่ยงที่แตกต่างกันไปตามเพศสภาพและกายภาพ มีความต้องการในการดำรงชีวิตแตกต่างกัน

โครงการผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติ ดำเนินการโดยมูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิชุมชนไทย มูลนิธิรักษ์ไทย มูลนิธิเครือข่ายเพื่อคุณภาพชีวิตแรงงาน โดยการสนับสนุนจาก UN Women

ล่าสุดทางเครือข่ายฯ ได้ถือโอกาสวันสตรีสากล 8 มีนาคม พ.ศ.2555 ผลักดันหลายข้อเสนอต่อรัฐบาลชุดปัจจุบัน ได้แก่ ข้อเสนอกลไกและกระบวนการกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ข้อเสนอต่อการจัดการภัยพิบัติโดยการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและคำนึงถึงมิติหญิงชาย/กลุ่มเปราะบาง และ ข้อเสนอแนะต่อการจัดการศูนย์พักพิงที่ดี

“

การจัดการปัญหาไม่ควรตั้งต้นที่ตัวผู้ปฏิบัติงาน (Agent)
เก่งหรือไม่เก่ง ดีหรือไม่ดี ควรดูว่าทำยังไงให้ระบบทั้งหมด
เอื้อให้การจัดการดำเนินไปได้ ไม่ว่าผู้ปฏิบัติงานเป็นใคร
แล้วมีแรงจูงใจทางบวกที่จะทำ

”

“

คุณต้องทำให้เจอให้ได้ว่า
Rule of Game อะไรที่มันผิด
แล้วแก้ไขมัน

”

4

ในวันน้ำลด กับ बैंคิงามอรุณโชติ

'น้ำท่วม' หากย้อนกลับไปไม่กี่สิบปีก่อนหน้านี้ เราคงไม่่วยบอกว่าเป็นเพียงเรื่องของฟ้าฝน ธรรมชาติ ฤดูกาล หากแต่ตอนนี้ ปัจจัยเหนือการควบคุมเป็นเพียงส่วนเสี้ยวที่หนุนเนื่องให้เกิดมหาอุทกภัยที่ไหลบ่าจากเหนือจรดใต้ของประเทศไทย แต่มากกว่านั้นคือนโยบายการพัฒนา การจัดการน้ำ การจัดสรรทรัพยากร ความรับผิดชอบร่วมกัน ฯลฯ

เมื่อว่ากันถึงข้อเสนอ ทางออก ค่าชดเชย แนวทางเยียวยาฟื้นฟู เราจึงไม่อาจพูดกันง่ายๆ แค่ลดโลกร้อน อนุรักษ์ธรรมชาติ ปลูกต้นไม้ ใช้น้จืดน้ำ ถึงตอนนี้ทั้งปัญหาเชิงนโยบาย ความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง ความเหลื่อมล้ำของเมืองกับชนบท เรื่องข้อกฎหมาย แนวทางเศรษฐศาสตร์ มาตรการจัดการภัยพิบัติ ทัศนคติฝังรากล ฯลฯ ถูกขุดมาพูดถึง อาจให้พอรำลึกในเรื่องที่พูดกันมานานแสนนานทุกรัฐบาลเพียงเท่านั้น

แต่จะนำไปสู่ทางปฏิบัติเพียงใด จะเปลี่ยนไปในทิศทางไหน ว่ากันอีกเรื่อง ตามกันอีกยาว

จะอย่างไรก็ตาม หากมองมาที่แวดวงเศรษฐศาสตร์ มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งที่พยายามนำเสนอแนวทางตามความเชี่ยวชาญของพวกเขาอย่างต่อเนื่อง หนึ่งในนั้นที่น้ำจับตาเสมอมาในความคิดความอ่านอันเฉียบคม อยู่บนฐานความจริง มีความเป็นไปไม่ได้ แปลความให้เข้าใจง่าย ซึ่งสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับความเป็นนักวิชาการรุ่นใหม่ในแบบเขา

แบ็งค์ งามอรุณโชติ หรือ อาจารย์แบ็งค์ ของลูกศิษย์ที่สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ก่อนหน้านั้นเขานำเสนอบทความน่าสนใจในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองบนเฟซบุ๊กในชื่อ Mad Economist อยู่เป็นระยะ เมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ย่อมไม่พลาดค้นคว้างานดีๆ ของนักคิดนักวิชาการ แนวคิดทฤษฎีที่เขาสนใจ มาให้ได้อ่าน ได้ติดตามกัน

ในวันที่น้ำลดแต่หลายต่อผุดขึ้นมาให้เห็น เรามาลองฟังแนวคิดเศรษฐศาสตร์กับเรื่องต่างๆกันอีกสักครั้ง เชื่อเถอะว่าเข้าใจได้แบบไม่ต้องถอดสมการ ตีความเส้นกราฟพาราโบลา เรามาว่ากันแบบที่เห็นๆ กันอยู่นี้แหละ

อยากทราบรายละเอียดของภาษีน้ำท่วมที่ตอนนี้เราเริ่มได้ยื่น บ่อยขึ้น?

ภาษีน้ำท่วม หลักของมันคือการชดเชยผู้ได้รับผลกระทบ
ทำไม่ต้องชดเชย เพราะจากน้ำท่วมมันเห็นความไม่เป็นธรรม
ในหลายรูปแบบดำรงอยู่ หากไม่ใช่คำนี้ ก็อาจบอกว่ามันมีผู้
ไม่ได้รับผลกระทบกับผู้ได้รับผลกระทบที่ไม่ควรโดน เช่น ไม่
ได้อยู่ในพื้นที่น้ำท่วม แต่เป็นด้วยมาตรการจัดการน้ำก็ทำให้
ถูกท่วม อันนี้ก็ควรได้รับการชดเชย หรือแม้แต่กรณีที่อยู่ใน
พื้นที่น้ำท่วมเหมือนกัน แต่ครัวเรือนที่มีเงินก่อนประสบภัย
น้อยก็ทำให้ได้รับผลกระทบมากกว่าครัวเรือนที่มั่งคั่งกว่า

ที่นี้ฝั่งคนที่ไม่ได้รับผลกระทบ แน่่อนว่าพื้นที่ที่ไม่ท่วม
ก็ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย แล้วบางที่ยังได้รับผลแง่บวกทางอ้อม
ด้วย เช่น ราคาที่ดินสูงขึ้น จะเห็นได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์
ด้านเศรษฐศาสตร์ที่พบว่าพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมจะราคาดีขึ้น ซึ่ง
ลักษณะนี้เป็น Windfall gain คือ ลากลอยที่ไม่ได้ใช้กำลัง
แรงงานอะไรสร้างมูลค่าเพิ่มเลย แต่ได้จากน้ำท่วม

ย้อนกลับมาฝั่งคนที่ถูกน้ำท่วม หลังน้ำลดคนพวกนี้กลับ
ต้องแบกรับภาษีส่วนเพิ่มอย่างภาษีมูลค่าเพิ่ม 7% (Vat)
เพราะเขาต้องซื้อของซ่อมแซมบ้าน มีต้นทุนต่างๆเพิ่มเข้ามา
อีกเยอะ ตรงนี้เราเรียกว่าเป็นปัญหาตลาดล้มเหลว ซึ่งหมายถึง
ถึงเอกชนกับเอกชนเจรจาเองไม่ได้ คนหนึ่งได้ประโยชน์
คนหนึ่งเสียประโยชน์ การเจรจาต่อรองกันโดยตรงเกิดได้ยาก

เมื่อเป็นแบบนี้รัฐก็ต้องเข้ามาแทรกแซงเป็นตัวกลาง แล้ว
หนึ่งในเครื่องมือที่พูดถึงกันเยอะคือภาษีน้ำท่วม ซึ่งมันมี
แนวคิดให้เก็บภาษีในพื้นที่ที่ไม่ท่วมมาช่วยพื้นที่น้ำท่วม ซึ่ง

เก็บบนฐานภาษีได้หลากหลาย อย่างกรณีออสเตรเลีย ผม
เข้าใจว่าเก็บจากฐานเงินได้บุคคลธรรมดา

แต่ในทางอุดมคติ การเก็บภาษีเพื่อชดเชยน้ำท่วมมันน่าจะ
เก็บจากฐานทรัพย์สิน เพราะผลกระทบโดยตรงจากน้ำท่วม
มันไปลงที่ตัวทรัพย์สิน ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ แง่บวกก็อย่าง
ที่บอกว่าราคาที่ดินเพิ่มขึ้น เป็นการเพิ่มของมูลค่าทรัพย์สิน

การเก็บในฐานนี้จึงเป็นอุดมคติ แต่ในความเป็นจริงทำได้
ยากด้วยหลายเหตุผล อย่างกรณีไทยชัดเจนมาก ว่าระบบการ
เก็บภาษีจากทรัพย์สินยังไม่เข้มแข็ง ภาษีทรัพย์สินที่เก็บโดย
ท้องถิ่นก็ยังได้ไม่เยอะ การปฏิรูปภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง
ก็ยังไม่บรรลุ ความเป็นไปได้ตอนนี้เราเลยอาจตามแบบของ
ออสเตรเลียคือเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาในอัตราก้าวหน้า

อันนี้คือแนวคิดคร่าวๆนะครับ ยังไม่ได้ออกมาเป็นมาตร-
การที่แน่นอน ที่เห็นตอนนี้คือ รัฐบาลใช้มาตรการการกักยืม
ไม่ได้เก็บผ่านภาษี ซึ่งการกักยืมนี้หากมองในเชิงเศรษฐศาสตร์
คลาสสิกหน่อย มันจะมีคำว่า ความสมค่าของริคาเดียน
(Ricardian Equivalence) คือ เมื่อคุณกักมาใช้จ่ายในปัจจุบัน
(รัฐกู้ภายในหรือภายนอกประเทศ) ในอนาคตหากแหล่งราย
ได้ของรัฐไม่เพิ่ม มันก็มีแนวโน้มที่รัฐจะขึ้นอัตราก้าวหน้า เพื่อเก็บ
เงินมาใช้หนี้ก่อนที่กู้มา

ถ้าอย่างนั้นท้ายที่สุดเรื่องหนี้มันอาจเป็นเรื่องเดียวกับการ
ขึ้นอัตราก้าวหน้า เพียงแต่มันเลื่อนภาระหนี้ไปเป็นภาระของรัฐ-
บาลอื่นแทน ซึ่งไม่แน่ว่าถึงวันนั้นจะเป็นรัฐบาลเดิมมัย ในทาง
การเมืองมันเลยเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ ในแง่ของการใช้จ่ายเพื่อ
สร้างความนิยมทางการเมืองให้เกิดกับชุดปัจจุบัน แต่การขึ้น
ภาษีเป็นในทางตรงข้ามซึ่งไม่รู้จะไปตกที่รัฐบาลชุดไหนต่อไป

ที่นี้สองส่วนนี้ เราจะพบว่ามันมีความเป็นธรรมอยู่สองชุด คือ ความเป็นธรรมของการจ่ายเงินลงไปเพื่อสร้างมาตรการลงทุนที่จะป้องกันปัญหาในอนาคต กับ ความเป็นธรรมของการจัดหารายได้เพื่อนำไปใช้จ่าย เมื่อเราคุยกันเรื่องภาษีน้ำท่วม มันมีเหตุผลอธิบายถึงความเป็นธรรมเบื้องหลังมันได้ ที่ว่าทำไมต้องเก็บภาษี ทำไมต้องเก็บอัตราก้าวหน้า เหล่านี้มันมีความสัมพันธ์กับแนวคิดความเป็นธรรมทั้งนั้น

ซึ่งในมิติของการกั้มันก็ยังต้องมีแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมอยู่ แต่ดูเหมือนท้ายที่สุดคุณผลัการะภาษีไปให้คนในอนาคต มันก็เป็นคำถามว่า แบบนี้เป็นธรรมแค่ไหน หรือหากไม่ใช้วิธีนี้ก็ยังมีวิธีอื่นๆที่ผสมผสานกันได้ ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง อาจใช้วิธีการลดรายจ่ายแบบถั่วเฉลี่ย งบประมาณที่วางไว้ว่าจะลงทุนก็อาจตัดไป คำถามก็คือไปตัดตรงไหน ซึ่งก็จะกระทบความเป็นธรรมได้เช่นกัน หากไปตัดลดงบประมาณในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อคนจน ตรงนี้ก็สำคัญ ทีนี้จะจ่ายเงินยังไงให้เป็นธรรม เหล่านี้ก็ต้องคิดไปด้วยกัน

**เอาความจริงแล้วความเป็นธรรมเชิงเศรษฐศาสตร์รูปร่างหน้าตา
มันเป็นยังไง ?**

เรื่องความเป็นธรรมนี้มันก็ไม่ง่ายนะครับ ผมไม่ได้เชี่ยวชาญในเชิงปรัชญา แต่เท่าที่เข้าใจผมมองว่าความเป็นธรรมที่ตรงไปตรงมาเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ต้องบรรลุให้ได้

เช่นที่บอกไปแล้วว่า คนที่ไม่สมควรถูกน้ำท่วม เพราะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ราบต่ำ แต่กลับท่วมเพราะนโยบายรัฐ ตรงนี้ต้องชัดเจนๆ เพราะเขาไม่ควรประสบภัย หรือกรณีคนที่น้ำท่วมนานกับท่วมไม่นาน คนที่ท่วมแค่เข้ากับท่วมถึงคอ ควรจ่ายเท่ากันมัย ซึ่งเหล่านี้ผมว่ามันไม่ซับซ้อน เป็นความเป็น

ธรรมที่ตรงไปตรงมา เป็นสามัญสำนึกที่ควรจะบรรลุให้ได้

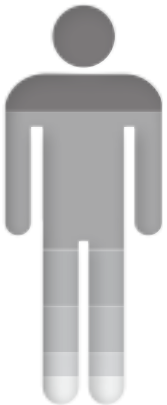
แต่ในความเป็นจริง ผมเข้าใจผิดจำกัดนะว่ามันยาก เอาเข้าจริงระยะเวลา ความสูงของน้ำไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะวัดออกมา แล้วกำหนดเป็นค่าชดเชยที่จะจ่ายออกมาให้ชัด แต่หากถามถึงความเป็นธรรมที่ผมพูดถึง คิดว่าตรงนี้เป็นอันดับต้นๆที่ต้องพิจารณา

ก่อนหน้านี้เห็นคุณเสนอโมเดลคำนวณค่าชดเชยในระดับครัวเรือนหนึ่ง มีเสียงตอบรับหรือวิจารณ์อย่างไรบ้างมั๊ย ?

ไม่มี(หัวเราะ) ง่ายๆ นะ ก็อาจด้วยขีดจำกัดอย่างที่ว่า การกำหนดการคำนวณค่าชดเชยในระดับครัวเรือน การดูว่าน้ำท่วมสูงต่ำ ระยะเวลาท่วมนานแค่ไหน ในระบบราชการ มันยากที่จะทำให้ละเอียดได้ ซึ่งหากรอบนี้ทำไม่ได้มันก็เป็นโจทย์ว่าจะทำยังไงให้เข้าใจลุ่มคุดคิดได้มากขึ้น หากเหตุการณ์เกิดขึ้นอีก

อยากให้ง่ายความเรื่องความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ ?

การพิจารณาความคุ้มค่ามีหลายแง่ แ่งมุมที่เราบทย่อย ก็เช่น นโยบายที่เลือกมันคุ้มไหม เมื่อเทียบกับนโยบายทางเลือกอื่นๆที่มีอยู่ ผมเพิ่งอ่านพบมาว่าในรัฐอิลลินอยด์ ค.ศ. 1993 ที่เกิดน้ำท่วมมีการสำรวจว่าทุกๆ 1% ของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชุ่มน้ำทำให้เส้นทางการไหลของน้ำ ลดจุดพิคหรือระดับความสูงของน้ำได้ประมาณ 3.7% เป็นต้น คือแบบนี้มันทำให้เห็นจนถึงที่สุดรัฐควรลงทุนทำเส้นทางพักน้ำหรือเพิ่มอัตราการระบายเท่าไร และอย่างไร เพื่อลดปัญหาตอนน้ำไหลบ่ามาแล้ว (ถึงจะคุ้มค่า) ซึ่งตรงนี้เป็นโจทย์ มันยังไม่มีคำตอบตายตัวในปัจจุบัน แต่มันเป็นหลักคิด ที่นำไปสู่เรื่อง

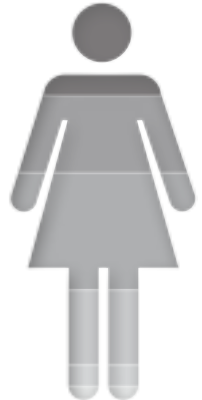
เส้นทางน้ำและอื่นๆ เพื่อลดความเสี่ยงภัยในอนาคตในเรื่องการจัดการน้ำ

แนวคิดการคำนวณต้นทุน กำไร มันเชื่อมโยงกับการประเมินสถานการณ์ เพื่อบังคับใช้อำนาจในสถานการณ์ฉุกเฉินเมื่อเกิดวิกฤติแล้ว อย่างคนที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย ชาวบ้านในพื้นที่ควรได้รับข้อเสนอแนะที่จริงจังมากๆ ในการย้ายออก เหตุผลคือ การที่เขาใช้เวลาจัดการบ้าน จัดเก็บ ขนของที่จำเป็น แล้วเดินออกมาแบบแห้งๆ ต้นทุนมันน้อยมากหากเปรียบกับตอนที่น้ำท่วมแล้ว ซึ่งต้นทุนสูงได้ถึงระดับการเสียชีวิตทั้งครอบครัว ซึ่งเอามาคำนวณในราคาลดไม่ได้

ต้นทุนที่เรา กำลังพูดถึงไม่ใช่ต้นทุนครัวเรือนเฉพาะพื้นที่ แต่เป็นต้นทุนของการจัดการทั้งหมดของการจัดการน้ำในภาวะวิกฤติ เพราะหารัฐจริงจังที่จะให้เขาอพยพก่อน มันทำให้ทีมกู้ภัยไม่ต้องเตรียมการทั้งหมดไปดึงพวกเขาออกในวันที่น้ำท่วมแล้ว ซึ่งมีต้นทุนที่สูงกว่ามาก แบบนี้มันชัดเจนโดยไม่ต้องคำนวณเลย ตรงนี้คือการจัดสรรทรัพยากรที่มีนัยยังทำให้ดีขึ้นได้อีก ต้องมีการทบทวนกันถึงวิธีการ

แต่ผมเข้าใจข้อจำกัดอย่างที่บอกไปนะ ที่พูดมาทั้งหมดไม่ใช่พูดในแง่มุมที่ไม่รู้ว่ามันยาก ตอนผมลงไปทำงานที่ศูนย์ช่วยเหลือก็ได้เห็นว่าการจูงใจให้คนออกจากพื้นที่เสี่ยงเป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะคนเป็นห่วงบ้าน บางศูนย์ไม่ให้เอาสัตว์เลี้ยงไปด้วย มันเป็นเรื่องเข้าใจได้หมด แต่ในฐานะของคนจัดการ พวกนี้ล้วนเป็นโจทย์ที่ต้องทะลุให้ได้ ไม่อย่างนั้น ทรัพยากร(คน เงิน เวลา ชีวิต ฯลฯ) มันไหลดมากในการจัดการหลังน้ำท่วมแล้ว

แต่เวลาเราพูดเรื่องการวิเคราะห์ต้นทุน-กำไรหรือผลประโยชน์ (Cost-benefit analysis) มันดูเย็นชานะ มันดู

เป็นการคำนวณเรื่องเงิน แต่ผมจะชี้ให้เห็นว่าเราไม่ได้พูดกันเรื่องเงิน เพียงประเมินให้เห็นว่า ทางเลือกไหนในการดำเนินนโยบายสาธารณะที่มันสูญเสียมากหรือน้อยกว่ากัน ถึงที่สุดอาจไม่ต้องเป็นเงินเลย มันเป็นเรื่องชีวิตคน ความสุข ความรู้สึก คำว่าต้นทุน (Cost) ต้องรวมทั้งหมด

แล้วคิดว่าด้วยความเป็นสังคมไทยจะพัฒนาตรงนี้ได้แค่ไหน เพราะอย่างเหตุการณ์สีนามิผ่านมานานแล้วแต่ระบบเดือนกียก็ยังไม่มีประสิทธิภาพ เอาแม่เอาอนไม่ได้

มันเป็นสิ่งที่คนรับผิดชอบต้องทำตรงนี้ได้ ซึ่งที่ผ่านมาผมคิดว่ามันมีองค์ความรู้อยู่แล้วพอสมควร คือวัฏจักรของภัยธรรมชาติมันจะถี่ขึ้น แต่โดยเฉลี่ยมันอาจเป็นสิบปีครั้ง ขณะที่รัฐบาลมีวาระสี่ปีครั้ง แล้วเราไม่ค่อยมีรัฐบาลที่ต่อเนื่อง ดังนั้นองค์ความรู้จะไปกระจุกที่ภาคประชาสังคมที่อยู่ในพื้นที่ประสบปัญหาซ้ำซ้อน กับตัวระบบราชการที่ต้องอยู่กับปัญหาซึ่งเป็นระบบที่ส่งมอบงานกันอยู่แล้ว ทำที่สุดเราจะผนึกองค์ความรู้ในสองกลุ่มนี้เข้ามาเป็นรัฐบาลได้ยังไง ก็อาจเป็นอีกโจทย์หนึ่ง รัฐบาลเป็นคนตัดสินใจก็จริง แต่จะดึงตรงนี้มาอย่างไร มันเป็นศิลปะของการจัดการ (Art of Management) แล้วละ

คุณเคยเสนอในเรื่องความรับผิดชอบเชิงระบบ 2 ซึ่งอาจทำให้เข้าใจไปได้ว่าจัดการให้ระบบมีประสิทธิภาพได้ ทำให้ระบบดีได้แต่ปัญหาอยู่ที่ตัวบุคคลอย่างนั้นหรือเปล่า ?

ไม่ๆ ตรงข้ามเลย ประเด็นของผมคือการจัดการปัญหาไม่ควรตั้งต้นที่ตัวผู้ปฏิบัติงาน (Agent) เก่งหรือไม่เก่ง ดี

หรือไม่ดี ควรดูว่าทำอย่างไรให้ระบบทั้งหมดเอื้อให้การจัดการดำเนินไปได้ ไม่ว่าผู้ปฏิบัติงานเป็นใคร แล้วมีแรงจูงใจทางบวกที่จะทำ

อันนี้พูดในทางแนวคิดก่อน สมมติว่าผมเป็นผู้บริหาร มีหน่วยที่ขึ้นกับผมดูแลปัญหาในพื้นที่ ความสัมพันธ์ของผู้บริหารกับผู้ดูแลในพื้นที่เป็นความสัมพันธ์ที่ง่ายงบประมาณลงไปทันทีที่เกิดปัญหา ซึ่งระบบแบบนี้ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ เพราะหมายถึงหากไม่เกิดปัญหาก็ไม่มีงบลงไป โครงสร้างแรงจูงใจจึงกลายเป็นว่าต้องยินยอมให้ปัญหาเกิดขึ้น

ที่นี่เราจะออกแบบอย่างไรให้มันมีระบบความรับผิดชอบที่ทุกฝ่ายมีแรงจูงใจทางบวก มีแรงจูงใจทั้งให้รางวัลและทำโทษ ในกรณีที่ทำงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ระบบเดิมมันไม่บรรลุแน่นอน แต่เมื่อเปลี่ยนใหม่เป็น ผมจะใช้วิธีว่าถ้าเกิดเหตุแล้วรัฐต้องจ่ายเงินลงไป ท้องถิ่นคือตัวหน่วยงานและผู้บริหารต้องแบ่งรับผิดชอบกันคนละครึ่งด้วย แบบนี้ท้องที่ก็จะต้องจัดการอะไรบางอย่างแล้ว เพราะกลายเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อย่างน้อยที่สุดโครงสร้างแรงจูงใจแบบนี้จะกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ต้องป้องกันอะไรบางอย่างแล้ว ในอีกขาหนึ่งคือ หากคุณลดความถี่ของการเกิดเหตุได้ ก็อาจเป็นหลักเกณฑ์ประเมินในการให้สิ่งตอบแทน หรือจูงใจในเรื่องงบประมาณ

อันนี้ยกตัวอย่างง่ายๆ ที่ทางปฏิบัติให้พอเห็นภาพ มันเป็นการสร้างระบบความรับผิดชอบ ลักษณะนี้ทรัพยากรที่จ่ายไปในการจัดการภัยพิบัติจะถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น หากเปรียบเทียบกับที่ไม่มี การออกแบบระบบพวกนี้เลย ซึ่งบางอย่างแก้ไขไม่ได้ด้วยตั้งระบบความรับผิดชอบ แต่แก้ได้ด้วยการตั้งหลักเกณฑ์ที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา เช่น ให้ทำอะไร หรือห้ามทำอะไร อาจเป็นเกณฑ์ไม่ตายตัวนัก ระบุไว้ว่าโดย

ทั่วไปต้องทำแบบนี้ แต่หากเป็นกรณีพิเศษขึ้นมาก็ยืดหยุ่นได้

ยกตัวอย่างภัยพิบัติหนาว หากไม่มีหลักเกณฑ์อะไรเลยงบประมาณมักถูกนำไปสร้าง สินค้าที่โอนกรรมสิทธิ์ของรัฐไปเป็นของเอกชน (Private good) เช่น แจกผ้าห่ม มันช่วยประชาชนก็จริง แต่ให้ดีขึ้นได้อีก รัฐไม่เสียสิทธิ์ แล้วประชาชนได้ประโยชน์ถ้วนหน้าชั่วคราวชั่วคราว ในช่วงเท่าๆ กันหรือมากกว่าเล็กน้อย คือ รัฐไปสร้างบ้านอบอุ่น (warming shelter)

พอถึงฤดูหนาวแล้วคนที่ไม่มีบ้านที่อบอุ่นมากพอก็มาอยู่ที่นี้ได้ สร้างให้เกิดสังคมบางอย่างที่ไม่ทำให้เขารู้สึกว่าเป็นผู้พึ่งพิง ใช้ตรงนี้ทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมได้ด้วย อย่างนี้เป็นต้น ลักษณะนี้คือการสร้างสินค้าสาธารณะ (Public goods) แม้ในบางเรื่องต้องใช้สินค้าเอกชนจริงๆ อย่างถุงยังชีพ แต่เมื่อสถานการณ์เฉพาะหน้าผ่านไปแล้ว มันก็ต้องสร้างศูนย์พักพิง มันต้องทำครัวกลางฯลฯ ดังนั้นแนวคิดในประเด็นนี้คือ การสร้างกติกาบางอย่าง ซึ่งไม่เฉพาะต้องเป็นด้วยกฎหมาย แต่มันคือกติกาโลกไวกิงสถาบัน

คำว่าสถาบันในทางเศรษฐศาสตร์ มันคือ Rule of Game มันคือกติกาที่แต่ละคนตระหนักรับรู้ร่วมกันว่าต้องทำ เป็นกติกาที่มากำกับพฤติกรรมคน หรือ ผู้ปฏิบัติงานที่เรากำลังพูดถึง

ในสถานการณ์น้ำท่วมมันไม่มีใครมาตรวจสอบการใช้จ่ายได้หรอก ในอเมริกามีนักวิจัยพบว่าการคอร์รัปชันสูงขึ้นในสถานการณ์น้ำท่วมหรือวิกฤติภัยพิบัติ แล้วจะลดลงตามรอบปีงบประมาณ หมายความว่าเมื่อเกิดวิกฤติ ทุกคนก็วิ่งกับสิ่งที่เกิดขึ้น ก็จะมีการรั่วไหล เรื่องนี้ไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะไทย แต่เป็นทั่วโลก

หากคุณสร้างสินค้าสาธารณะ ข้อดีโดยอ้อมของมันอีกอย่างก็คือการคอร์รัปชันทำได้ยากขึ้น เพราะมันเป็นถาวรวัตถุ เมื่อความวุ่นวายจบลง มันย้อนกลับมาตรวจสอบได้ ขณะที่หากแจกของมันหายไปหมดแล้ว ตรวจสอบอะไรไม่ได้เลย แล้วต่อให้มีการคอร์รัปชันในสินค้าสาธารณะ มันก็จะเป็นลักษณะ One Stop Corruption ทำครั้งเดียว คอร์รัปชันได้แค่ครั้งนั้น แต่หากแจกของมันก็แจกได้เรื่อยๆ มีที่แจกที่

เมื่อเราพูดถึงระบบและตัวนโยบายมากเข้า มันเป็นการแก้ปัญหาที่ขึ้นกับรัฐหรือส่วนราชการมากไปหรือเปล่า?

คือภาคประชาสังคมก็ใช้ด้วย จะพูดในแง่ของมันก็ได้ แต่ที่ผมพูดมาในแง่นี้เพราะอยากชี้ให้เห็นว่ามันเกิดเหตุมีผู้ได้ ผู้เสียประโยชน์ แล้วเกิดภาวะที่เรียกว่าตลาดเคลียร์ตัวเองไม่ได้ (Market failure) ผู้ได้ประโยชน์ชดเชยให้ผู้เสียประโยชน์ไม่ได้ รัฐเลยต้องเข้ามาแทรกแซง (Government Intervention)

ที่นี้พอรัฐเข้ามาแทรกแซงเป็นตัวกลาง มันก็เกิดความล้มเหลวของรัฐ (Government Failure) ขึ้นได้ในหลายรูปแบบ อย่างที่ยกตัวอย่างไปว่าการจัดสรรทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพมีส่วนร่วมรั่วไหล จะแก้ไขยังไง ก็ต้องคิดว่ารัฐจะกำหนดรูปแบบยังไงให้ปัญหาพวกนี้มันคลี่คลายในการจัดการครั้งต่อไป

เราเลยมาคุยกันในระบบรัฐและราชการค่อนข้างมาก หากจะหันไปโฟกัสที่ภาคประชาสังคมที่ว่าก็ต้องคิดบนอีกแนวหนึ่ง แต่ในส่วนของระบบแล้วแนวคิดหลักๆของมันคือ คุณต้องสร้างโครงสร้าง แรงจูงใจที่ถูกต้อง หากตั้งต้นตรงนี้ผิดระบบความรับผิดชอบผิดตัวก็จะยิ่งแย่

สมมตินะ หากบอกว่าเราจ่ายทรัพยากรลงไปให้กับพื้นที่น้ำท่วมเมื่อท่วมถึงสามวัน หากบางพื้นที่น้ำท่วมแค่สองวันแล้วลดระดับ คนที่จัดการในพื้นที่ก็จะทำสองแบบคือ กักน้ำให้ครบเกณฑ์กับปล่อยให้น้ำผ่าน ซึ่งจะเห็นได้เลยว่าการตั้งหลักเกณฑ์ที่ผิดมันจะเกิดต้นทุนส่วนเพิ่มขึ้นมาโดยใช้เหตุ

คือคุณต้องหาให้เจอให้ได้ว่า กติกา (Rule of Game) อะไรที่มันผิด กติกาตรงไหนที่มันนำไปสู่แรงจูงใจที่ผิด แล้วแก้ไขมันซะ ซึ่งเรื่องพวกนี้เวลาคุณไปมุ่งที่ปัญหา อย่าไปมองว่าผู้บริหารคนไหนชั่วร้าย แต่ต้องมุ่งไปที่ว่าพฤติกรรมแบบนั้นมันเกิดขึ้นมาได้ยังไง มันมาจาก Rule of Game บางอย่างที่ทำให้ต้องทำกันแบบนั้น ถ้ามัวชาวบ้านที่ถูกน้ำท่วมสองวันมันไม่เกิดต้นทุนอะไรเลยหรอ มันเกิด แต่เราวางกติกาเสมือนว่าวันที่ศูนย์ถึงสามไม่เกิดต้นทุนเสมือนมันเกิดวันที่สามขึ้นไป เขาก็เลยต้องกักไว้ให้ครบเกณฑ์

พวกนี้ผมกำลังชี้ว่าเราต้องมองเห็นโครงสร้างปัญหาให้ได้ อย่าเห็นเป็นจุดๆ ซึ่งมันก็จะทำให้เกิดความลาดเอียงของปัญหาแล้วไปกองกันอยู่จุดหนึ่งอยู่ดี เราต้องจัดภูมิทัศน์ความลาดเอียงของกติกาให้เหมาะสม มันก็เหมือนการจัดการน้ำนั่นแหละ หากพื้นที่มันลาดเอียงมาทางนี้ คุณวางน้ำออกมันก็ไหลไปท่วมอีก คุณต้องปรับภูมิทัศน์ (landscape) ของกติกาให้เหมาะสม แล้วทุกอย่างมันคลี่คลายเอง

แล้วมาตรการฟื้นฟูเยียวยาของรัฐที่ออกมา ถือว่าปรับภูมิทัศน์ได้ระดับหรือยัง ?

คือผมคิดว่าวันนี้เราลงทุนกับวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied science) เยอะ คือใส่ทรัพยากรลงไปเพื่อสร้างนวัตกรรมบางอย่าง แต่กับวิทยาศาสตร์สังคม (Social

science) คือการปรับ Rule of Game ยังไม่ค่อยเห็น โอเคว่า มันต้องมีลำดับขั้นของการผลักดันนโยบายนะ ผมไม่ได้ตำหนิว่าเขาไม่ทำ มันอาจอยู่ในใจ แต่ยังไม่ถึงจังหวะจะผลักดันออกมา เพียงแต่ผมโน้ตว่าท้ายที่สุดมันต้องทำตรงนี้

ในเรื่องของการประกันสภาพอากาศ คุณเคยยกตัวอย่างว่าในอเมริกาและธนาคารโลกทำตรงนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในทางปฏิบัติจริงสองตัวละครนี้ก็ทำลายสิ่งแวดล้อมโลก ทำลายเกษตรกรรมท้องถิ่น เลยอดยกถามว่ามันเป็นอุดมคติหรือการมองแง่ดีเกินไปมั๊ย ?

คือ เราต้องแยกเรื่องมือออกจากคนที่ผลักดันเครื่องมือเหล่านี้ ประเด็นของผมที่เคยพูดถึงการประกันสภาพอากาศ เพื่อชี้ให้เห็นว่าในระบบประกัน เราจะพบสิ่งที่เรียกว่าภาวะภัยทางศีลธรรม(Moral Hazard) เช่น คุณขับรถแข่งลงเมื่อทำประกันรถ เพราะมีคนรับความเสี่ยงตรงนี้ให้ เช่นเดียวกัน หากทำประกันน้ำท่วม ในสถานการณ์ก้ำกึ่งว่าคุณจะป้องกันได้หรือไม่ได้ แล้วหากเงินชดเชยมันสมเหตุสมผล คุณก็จะไม่ป้องกัน เพราะการป้องกันมีต้นทุนส่วนเพิ่ม

แต่การประกันสภาพอากาศ(Weather Insurance) มันผูกตัวการชดเชยไว้กับระดับน้ำฝน ซึ่งหมายความว่าถ้าฝนตกถึงเกณฑ์ที่ก่อให้เกิดความเสียหายประกันนี้ก็จะจ่ายเงินชดเชยทันทีไม่ว่าที่น้ำป่าไร้ของคุณจะจมน้ำหรือไม่ แต่ถ้าคุณป้องกันดีพอจนน้ำไม่ท่วม หนึ่ง ของคุณไม่เสีย สอง คุณยังได้เงินชดเชยอีก ตรงนี้คือแรงจูงใจให้รัฐและเอกชนร่วมกันจัดการน้ำท่วมให้มีประสิทธิภาพ หากทำสำเร็จทุกฝ่ายได้ประโยชน์

แต่จะมองก็ได้ว่ามันเป็นแนวคิดอุดมคติ ผมใช้คำว่าน่าลงตึกว่าไม่รับประกันด้วยซ้ำว่ามันจะนำไปสู่คำตอบสุดท้ายมั๊ย

แต่ผมคิดว่าหากมีการทดลองเพื่อจัดการปัญหาเกิดขึ้นเต็มไปหมดเลย มีการลองผิดลองถูก แล้วนำไปสู่การพัฒนาจนได้ อะไรที่อยู่ตัวกระทั่งกลายเป็นคำตอบมันก็เป็นเรื่องดี

แล้วจริงๆ เรื่องการประกันสภาพอากาศเคยมาลงที่ไทยแล้วนะ ผมก็อยากรู้เหมือนกันว่ามันเป็นยังไง คนที่ทำก็น่าจะมาเล่ามาเสนอเหมือนกัน แต่ระบบพวกนี้ต้องระวังหากนำมาใช้ ระบบนี้จะสำเร็จได้ต้องมีคนรับประกันต่อที่ถือสัญญาประกันข้ามภูมิภาค เพราะเวลาน้ำท่วมหรือฝนตกหนักมันเข้าทั้งภูมิภาค หากถือสัญญาของไทยอย่างเดียวเจ๊งแน่นอน เพราะฉะนั้นต้องหาผู้รับประกันต่อในภูมิภาคอื่นๆ มันจะกังวลถึงความเสี่ยง คุณต้องเข้าใจในการจัดการประกันในแต่ละลักษณะ ไม่ใช่รับแค่แนวคิด

ยังมีโมเดลหรือมาตรการเชิงเศรษฐศาสตร์อื่นๆ อีกมั๊ย ที่น่าสนใจปรับใช้หรือลองทำในบริบทของไทย ?

อันนี้ผมไม่ได้เสนอแนะ แต่เคยฟังมาจากอาจารย์บางท่านที่เสนอว่า การเจรจาเพื่อหาการชดเชยที่เป็นธรรมระหว่างปัจเจกบุคคล (เอกชนกับเอกชน) มันล้มเหลว แล้วรัฐเข้ามาแทรกแซงก็ล้มเหลวเหมือนกันอย่างที่คุยกันไปข้างต้น ทีนี้มันเลยน่าจะมีความรวดเร็วบางตัวที่นำไปสู่การต่อรองเพื่อการชดเชยในระดับที่ไม่ใช่ระหว่างปัจเจกและไม่ใช้รัฐที่เป็นคุณพ่อรู้ดี มาจัดการทั้งหมด

เช่น ท้องถิ่นเจรจากันเอง ว่าจังหวัดหรืออำเภอไหนจะรับน้ำ แล้วจังหวัดไหนจะแห้ง จังหวัดที่แห้งก็ประเมินว่าจะจ่ายชดเชยให้จังหวัดรับน้ำเท่าไร แทนที่รัฐจะจัดการเองทั้งหมดก็กลับไปสร้างตลาดขึ้นมาให้เกิดการต่อรอง ระหว่างผู้แทนประชาชนในระดับจังหวัดอย่างส.ส. ในระดับพื้นที่อย่างอบต.

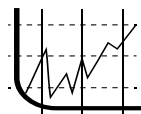
อบจ. มาเป็นคนกลางในการเจรจกัน ทำให้สายการรับผิดชอบต่อประชาชนมันเห็นชัดด้วยว่าคุณมาต่อรองในนามของใคร

เป็นแนวคิดเดียวกับการกระจายอำนาจแต่ตรงนี้ก็อาจทำให้เกิดการแก้ปัญหาอีกแบบหนึ่ง คำถามในทางทฤษฎีคือท้ายที่สุดราคาของการประมูลเพื่อบอกว่าใครจะจ่ายเท่าไร มันจะเกิดดุลยภาพได้จริงมั๊ย ตกลงได้จริงมั๊ย

เพราะอย่าลืมนึกว่าเวลาพูดถึงการจัดการน้ำ การชดเชย อำนาจมันไม่เท่ากันนะ คนที่อยู่ที่มีอำนาจต่อรองสูงกว่า ยกตัวอย่างพื้นที่ B กับ C อยู่ใต้พื้นที่ A แล้วสองพื้นที่นั้น รวมมือกันได้จะต่อรองเรียกเงินพื้นที่ A ก็บาทก็ได้ เพราะหากสองพื้นที่ไม่ปล่อยน้ำพื้นที่ A ก็จะจมนานาน ซึ่งอำนาจต่อรองที่แตกต่างกันนี้ทำให้ราคาตกลงกันได้ยาก แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นไปไม่ได้เลย อันนี้ก็น่าสนใจทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เพียงแต่หากใช้แนวคิดนี้มันต้องใส่แรงเพิ่มเข้าไปอีกพอสมควร เพราะมันไม่ใช่โมเดลที่เราคุ้นเคย ในการเจรจา หากอำนาจต่อรองมันไม่เท่าแต่แรกแล้ว การจัดสรรประโยชน์ สัญญามันก็จะไปทางฝั่งใดฝั่งหนึ่ง

การที่คุณนำเสนอทางออก มาตรการหรือแนวทางในเชิง เศรษฐศาสตร์ต่อสถานการณ์น้ำท่วมอย่างต่อเนื่อง เน้นบอกว่า เพราะเป็นนักวิชาการด้านนี้ แต่อีกส่วนหนึ่งเพราะคุณเชื่อมั่นใน ศาสตร์นี้อย่างเต็มเปี่ยมว่ามันช่วยได้จริงๆ อย่างนั้นหรือเปล่า ?

ผมเชื่อว่าการช่วยเพิ่มวิธีคิดทางเศรษฐศาสตร์เข้าไป จะไปเป็นองค์ประกอบที่เสริมให้เกิดข้อดีอย่างน้อยๆสองระดับ ระดับแรก คือ ช่วยเติมเต็มการแก้ปัญหาได้ อันนี้เพราะคิดเองก็ต้องเชื่ออย่างนั้น และระดับที่สอง ต่อให้แก้ปัญหาไม่ได้ แต่รัฐบาลหรือคนที่เกี่ยวข้องก็จะมีทางเลือกมากขึ้น เพียงแค่

มีทางเลือกมากขึ้นก็ยกระดับสวัสดิการสังคมให้ดีขึ้นได้แล้ว ในทางทฤษฎี

หากพูดภาษาเทคนิค การนำเสนอข้อเสนอทางเศรษฐศาสตร์ อย่างที่ผมทำ และรวมสาขาอื่นๆ หากได้เสนอเข้ามา มันจะก่อให้เกิดการพัฒนาแบบพาเรโต (Pareto Improvement) คือ อย่างน้อยที่สุดมันไม่มีใครแย่ลง มันอาจดีขึ้นมากกว่าเดิม หรือเท่าเดิม เลยไม่มีอะไรต้องกลัว ในสถานการณ์ที่เราเสนอแล้วมันมีโอกาสจะทำให้สังคมแย่ลงอันนั้นก็ต้อคิดหนัก

มันเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการนำเสนอแนวทาง ซึ่งที่แย่สุดก็แค่ไม่มีใครซื้อเอาไปทำ แต่สังคมไม่ได้แย่ลง แต่หากมันเหมาะสมก็อาจทำให้อะไรดีขึ้นได้ นักวิชาการจึงควรช่วยกันผลักดันแนวความคิดในสาขาที่ตัวเองเชี่ยวชาญออกมา ซึ่งผมเห็นว่าเราทำกันอยู่พอสมควรครับ แม้ในแวดวงนักเศรษฐศาสตร์เองก็เขียนอะไรออกมาเยอะทีเดียว เพียงแต่การนำเสนอแบบนี้มันอาจไม่ได้เป็นจุดสนใจมากนัก เท่ากับตัวสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เรากำลังสู้กับน้ำกันอยู่

“

การสร้างและวางผังเมืองของกรุงศรีอยุธยาจึงได้รักษา
โครงสร้างแนวแม่น้ำลำคลองของเดิมตามธรรมชาติเอาไว้

จากนั้นจึงขุดคลองเพิ่มเติมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวเหนือใต้
ให้เป็นแนวตรง เชื่อมต่อกับแม่น้ำลำคลองที่มีอยู่เดิม
ตามธรรมชาติ จนทำให้เกิดเป็นเครือข่ายคลองโยงใยกัน
ทั้งในและนอกกำแพงเมือง ทำให้การระบายน้ำมีประสิทธิภาพ
อย่างยิ่ง กระแสน้ำเหนือที่ไหลหลากลงมาจะไม่ไหลเข้าท่วม
ปะทะทำลายเมืองโดยตรง แต่กลับระบายออกไป
จากตัวเมืองได้โดยเร็ว

”

ภาพวาดของชาวตะวันตก
แสดงภาพของกรุงศรีอยุธยา
ในราวรัชกาลพระเจ้า
ปราสาททองแสดงให้เห็น
กรุงศรีอยุธยาในอุดมคติ
ซึ่งน้ำจะท่วมพื้นที่โดยรอบ
ทั้งหมดเหลือแต่เพียงในเกาะ
เมือง ที่จะลอยอยู่คล้ายเป็น
เกาะกลางทะเล

นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร มีผลงานวิชาการเผยแพร่บนหน้า
วารสารศิลปวัฒนธรรม นำเสนอการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ภัยพิบัตินองค้ำความรู้ทาง
ประวัติศาสตร์เชิงวัฒนธรรม

5

เราอยู่กับมาอย่างไร : น้ำท่วม และ กำลัดที่ตั้งเมือง การจัดการน้ำ ในเมืองโบราณของไทย

พิมพ์ครั้งแรก ศิลปวัฒนธรรมปีที่ 33 ฉบับที่ 3
มกราคม 2555 หน้า 152 - 167

“...บริเวณอ้ออลด้วยชลธีประคูกเกาะอสุรีลลกา...”

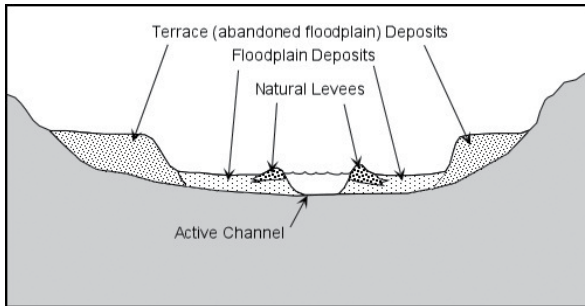
วลีนี้ นับเป็นวลีที่เลื่องชื่อที่สุดที่ใช้อธิบายสภาพพื้นที่ของ
กรุงศรีอยุธยา โดยที่วลีดังกล่าวได้คัดมาจากบางส่วนของ
“เพลงยาวนิราศเสด็จไปตีเมืองพม่า” ที่กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาท (บุญมา) พระอนุชาธิราชใน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ได้ทรงพระ
นิพนธ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2336

ที่กล่าวว่า "บริเวณอ้อมด้วยชลธิ" นั้นเนื่องด้วยในเกาะเมืองอยุธยาในยามฤดูน้ำหลากนั้น ภายนอกเกาะน้ำจะเอ่อท่วมเป็นบริเวณกว้างจนคล้ายคลึงกับทะเลแต่ภายในเกาะเมืองน้ำจะไม่ท่วม ประดุจเป็นเกาะกลางทะเล ดังเช่นที่เปรียบเปรยไว้ว่า "ประดุกเกาะอสุรีลังกา" ในคำประพันธ์ข้างต้น

ซึ่งเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องด้วยตัวเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่ศัพท์ทางภูมิศาสตร์เรียกว่า "สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ" (Natural Levee) เป็นที่ดอนที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนที่เกิดจากน้ำท่วมล้นตลิ่งเป็นเวลานานนับร้อยๆ ปี ซึ่งตั้งอยู่สูงและน้ำจะไม่ท่วม นอกจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมืองโบราณหลายๆเมืองในสมัยก่อนก็นิยมสร้างอยู่ในพื้นที่สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ เช่น เมืองพิมาย เมืองลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองกำแพงเพชร เมืองพิษณุโลกสองแควเมืองพิชัย เมืองฝาง เมืองหริภุญชัย เมืองนครลำปาง เวียงกุมกาม เวียงเชียงใหม่ ฯลฯ เป็นต้น

ศูนย์กลางของกรุงศรีอยุธยา คือส่วนที่เป็นเกาะขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ประมาณ 5,500 ไร่ โดยมีลำน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบ 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก กรุงศรีอยุธยาได้ถูกออกแบบให้เป็นเมืองน้ำผึ้งเมืองที่สวยงามและสมบูรณ์แบบของกรุงศรีอยุธยาเกิดจากความรู้และประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากการอาศัยอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างเข้าใจลึกซึ้ง เพราะถึงแม้แม่น้ำหลัก 3 สาย จะพัดพาเอาตะกอนดินน้ำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ผืนดินรอบๆ กรุงศรีอยุธยาก็จริงอยู่ แต่ทว่าในฤดูน้ำหลากนั้น ปริมาณน้ำจะมีมากเกินความจำเป็น ดังนั้นการสร้างและวางผังเมืองของกรุงศรีอยุธยาจึงได้รักษาโครงสร้างแนวแม่น้ำลำคลองของเดิมตามธรรมชาติเอาไว้

จากนั้นจึงขุดคลองเพิ่มเติมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวเหนือใต้ให้เป็นแนวตรง เชื่อมต่อกับแม่น้ำลำคลองที่มีอยู่เดิมตามธรรมชาติจนทำให้เกิดเป็นเครือข่ายคลองโยงใยกันทั้งในและนอกกำแพงเมือง ทำให้การระบายน้ำมีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง กระแสน้ำเหนือที่ไหลหลากลงมาจะไม่ไหลเข้าท่วม-ปะทะทำลายเมืองโดยตรงแต่กลับระบายออกไปจากตัวเมืองได้โดยเร็ว

เมื่อมีลำน้ำขนาดใหญ่ไหลผ่านพื้นที่นี้จะทำให้สภาพทางภูมิศาสตร์โดยรอบเป็นดังนี้คือ บริเวณริมลำน้ำจะเป็น "สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ" (Natural Levee) ถัดออกมาจะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง (Floodplain) ซึ่งปกติแล้วน้ำจะไม่ท่วม แต่ถ้าน้ำหลากมากก็จะท่วมไปถึงและสุดท้ายก็จะเป็นที่ดอนที่น้ำท่วมไม่ถึง เรียกว่า "ลานตะพักลำน้ำ" (Terrace) เมื่อโบราณต่าง ๆ นั้นล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่ในพื้นที่ "สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ" และ "ลานตะพักลำน้ำ" ทั้งสิ้น

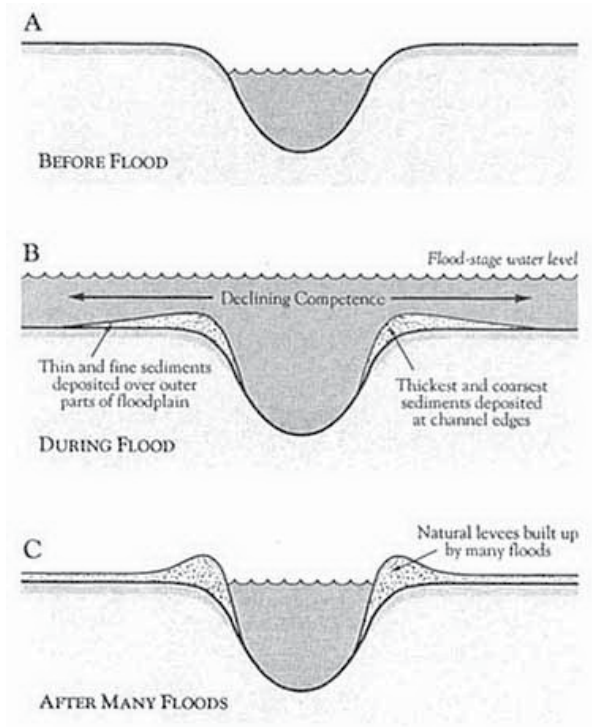
ส่วนพื้นที่นอกเกาะเมืองด้านนอกกำแพงเมือง เป็นที่ราบน้ำท่วมถึง (Floodplain) ซึ่งลุ่มต่ำและปีหนึ่งๆ จะมีน้ำท่วมขังสูงเป็นเวลานานถึงกว่า 4-5 เดือน หลังฤดูน้ำหลากใช้เป็นพื้นที่สำหรับเกษตรกรรมโดยที่ลำคลองธรรมชาติและคลองขุดชักน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงสองฝั่งน้ำบริเวณลำน้ำทั้งสายหลักสายรอง จะเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวอยุธยาซึ่งจะปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มๆ สลับไปกับแนวกลุ่มบ้านเรือนก็จะมีวัดวาอารามคั่นอยู่เป็นพักๆ ส่วนพื้นที่เบื้องหลังของพื้นที่อยู่อาศัยก็คือทุ่งกว้างสำหรับทำการเกษตรกรรมและใช้เป็นท้องทุ่งรับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก

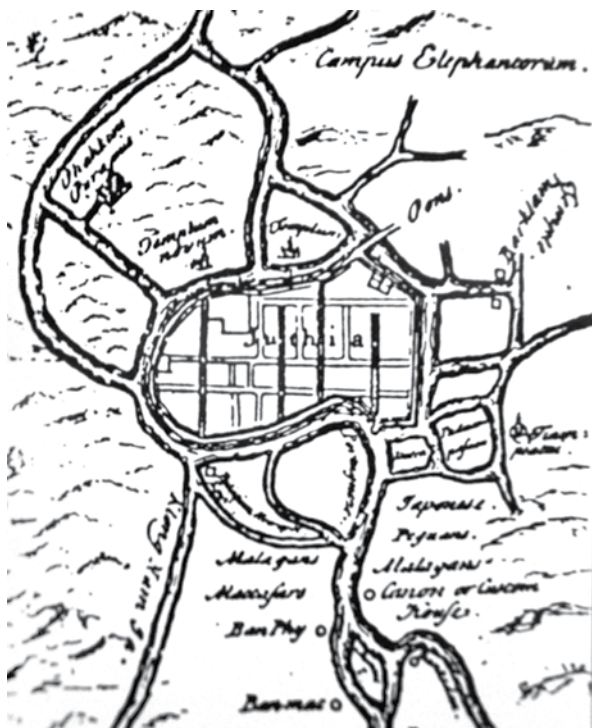
การที่ผู้คนชาวอยุธยาดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำอย่างเข้าใจ

เช่นนี้ เมื่อชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับค้าขาย เจริญทางพระราชไมตรีกับชาวกรุงศรีอยุธยาแล้วเขาเหล่านั้นเมื่อเห็นภาพวิถีชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยาแล้วก็นึกถึงเมืองเวนิสในอิตาลี ที่ผู้คนใช้ชีวิตพึ่งพิงอยู่กับน้ำในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ (เพียงแต่ต่างกันที่กรุงศรีอยุธยาเป็นน้ำจืดส่วนในเวนิสนั้นเป็นน้ำเค็ม) ด้วยเหตุนี้ชาวตะวันตกทั้งหลายต่างก็ได้ตั้งสมญานามกรุงศรีอยุธยาว่าเป็น “นครเวนิสตะวันออก” ด้วยประการฉะนี้

หนึ่งในกรณีของเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยานั้นนอกจากพื้นที่

แผนภาพแสดงการก่อตัวของ “สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ” (Natural Levee) ซึ่งเกิดจากการสะสมของตะกอนที่เกิดจากน้ำท่วมซึ่งในจุดนั้นเป็นเวลานานนับร้อยปีถ้าแม่น้ำมีความเก่าแก่มากสันดินดังกล่าวก็จะมีความคงตัวและสูงพอที่จะตั้งเมืองได้โดยน้ำไม่ท่วม

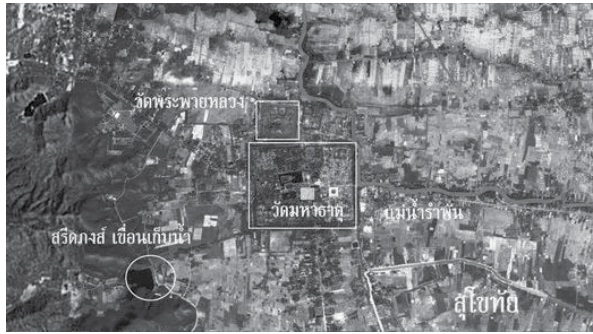

ภาพวาดแผนที่ของชาวตะวันตกแสดงให้เห็นถึงระบบเครือข่ายของแม่น้ำลำคลองจำนวนมากมายของกรุงศรีอยุธยาที่ช่วยในการระบายน้ำในฤดูน้ำหลาก ให้ไหลลงทะเลอย่างรวดเร็วโดยมิให้น้ำท่วมตัวเกาะเมือง

ตั้งจะอยู่ในพื้นที่ที่เป็น "สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ" ซึ่งเป็นที่ดอนริมลำน้ำตามธรรมชาติแล้วชาวอยุธยายังได้ขุดดินสูงกว่า 2-3 เมตรเสริมเป็นผนังกันน้ำก่อนที่จะปักเสาไม้ระแนงด้านบนคันดินเพื่อใช้ประโยชน์เป็นกำแพงเมืองอีกประการหนึ่งและต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงได้ทรงสร้างกำแพงเมืองอย่างใหม่ ด้วยการก่ออิฐถือปูนทับลงบนคันดินทั้งนี้เพื่อให้กำแพงมีความแข็งแรงพอที่จะทนทานต่อแรงกระแทกจากกระสุนปืนใหญ่อันเป็นเทคโนโลยีสงครามรูปแบบใหม่นั้นเอง

แต่ทว่าในปีใดหากมีน้ำเหนือไหลหลากลงมามากเกินไปจะ

เมืองสุโขทัยเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัสแบบเขมร ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำ (Terrace) เขียงเขาหลวงอยู่ห่างจากแม่น้ำยมไปทางตะวันตกราว 12 กิโลเมตรในจารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหงเรียกพื้นที่ทางตะวันออกของเมืองสุโขทัยว่า "ทะเลหลวง" เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบน้ำท่วมถึงและลุ่มต้ำน้ำท่วมเจิงนองเสมอในฤดูน้ำหลากพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้สันติธรรมชาดิริมลำน้ำ (Natural Levee) ยังไม่คงตัวและสูงพอ คนโบราณจึงไม่ตั้งเมืองในพื้นที่ดังกล่าว

มีการประกอบพระราชพิธีที่เรียกว่า "พิธีไล่น้ำ" ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธี 12 เดือนที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา บางครั้งก็เรียกว่า "พิธีไล่น้ำเรือเถลิงพิธีตรียมพายวายุ" พิธีนี้จะจัดขึ้นในเดือนอ้าย (ตกประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม) อันเป็นฤดูน้ำหลาก

ส่วนขั้นตอนของการประกอบพิธีนั้นกล่าวกันว่าพระมหากษัตริย์ต้องลงประทับเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยพระอัครมเหสีลูกเธอ หลานเธอและขุนนางผู้ใหญ่ตามเสด็จตามเป็นขบวนใหญ่โดยขบวนเสด็จพยุหยาตราชลมารคจากกรุงศรีอยุธยา แล้วล่องตามลำแม่น้ำลงไปทางทิศใต้เมื่อล่องเรือไปถึงสถานที่ที่กำหนดก็ทำพิธีตั้งเครื่องบตรพลีทำพิธีเรียกขวัญสู่ขวัญแม่พระคงคามีการร้องลำน้าเห่กล่อม หลังจากนั้นพระเจ้าแผ่นดิน"เสด็จออกยี่น" กลางเรือพระที่นั่ง แล้วทรงถือ"वालวิชนี" (พัดโบก) หนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์โบกไปมาเหนือลำน้ำ โดยจะโบกในลักษณะจากเหนือลงใต้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้พัดที่ทรงถือและโบกนั้นขอให้เกิดลมมาพัดกระแสน้ำให้ไหลลงทะเลเร็วน้ำจะได้ลดลง

นอกจากนี้แล้วในการประกอบพิธีก็อาจจะมีการใช้พระแสง

ดาบพาดฟันสายน้ำให้ขาดเพื่อเร่งรัดให้น้ำลดลงอีกด้วย ดังที่ปรากฏอยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่าก็ยังได้บันทึกถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเรือพระที่นั่งในเวลาน้ำขึ้น “รับสั่งให้น้ำลด แล้วทรงพระแสง ฟันลงไป น้ำก็ลดตามพระราชประสงค์” ด้วยเช่นกันที่ต้องมีพิธีเช่นนี้ก็เพื่อไล่น้ำที่ท่วมท้นทุกให้ราษฎรได้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวในนาที่กำลังสุกพอดีเกี่ยวซึ่งพิธีนี้ไม่ได้ทำกันทุกปีแต่จะทำกันเฉพาะในปีที่เกิดน้ำหลากลงมากเกินจนสร้างความเสียหายแก่น้ำข้าว พิธีกรรมนี้อาจจะช่วยไล่น้ำไม่ได้จริงแต่ก็นับว่าเป็นพิธีที่สร้างขวัญและกำลังใจแก่ราษฎรในสมัยก่อนเป็นอย่างมาก

แม้กรุงศรีอยุธยาจะตั้งอยู่บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำทำให้ให้น้ำท่วมในบริเวณเกาะเมือง แต่ก็เชื่อว่าทุกเมืองที่ตั้งอยู่บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำจะรอดพ้นจากการถูกน้ำท่วมเสมอไป เพราะต้องพิจารณาถึงสภาพของสันดินธรรมชาติริมลำน้ำนั้น ด้วยว่ามีความคงตัวและสูงพอที่จะตั้งเมืองได้หรือไม่ซึ่ง เมืองโบราณที่มีชื่อเสียงที่สุดตั้งบนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำที่ไม่คงตัวและไม่สูงพอจนเกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากจนต้องละทิ้งเมืองไปก็คือ “เวียงกุมกาม” นั่นเอง

ในสมัยโบราณตัวเวียงกุมกามจะตั้งอยู่บนฝั่งทิศตะวันตก

ด้านซ้ายของภาพในพื้นที่ที่มีคูน้ำ-กำแพงเมืองก็คือเมืองศรีสขันธ์ (เขลียงใหม่) ส่วนบริเวณที่ตั้งเมืองเขลียงเก่าจะตั้งอยู่ทางด้านขวาของภาพตรงบริเวณที่ลำน้ำยมโค้งคอคอด พื้นที่ของเมืองเขลียงเก่าตั้งอยู่บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำที่มีความสูงและคงตัว น้ำจากแม่น้ำจึงไม่ไหลบ่าท่วมโดยง่ายแต่หัวเมืองจะมีปัญหาน้ำไหลหลากจากเขาพระศรีลงท่วมเมือง ภายหลังจึงได้มีการสร้างคันดินบังคบน้ำเพื่อเบี่ยงน้ำที่ไหลบ่าลงมาจากเขาให้พ้นจากที่ตั้งของชุมชน ปัจจุบันแนวคันดินดังกล่าวถูกเคลื่อนไถไปมากแต่ก็ยังพอมองเห็นแนวอยู่โดยเฉพาะบริเวณด้านข้างวัดโคกสิงคาราม อยู่นับไปจนรอดกำแพงเมืองศรีสขันธ์

หรือฝั่งเดียวกับเมืองเชียงใหม่แต่เนื่องจากกระแสของน้ำปิงเปลี่ยนทิศทางจึงทำให้เวียงกุมกามเปลี่ยนมาตั้งอยู่ทางฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำดังเช่นปัจจุบัน เวียงกุมกามถือเป็นราชธานีของพญามังราย ในระยะก่อนที่จะมีการสร้างเมืองเชียงใหม่เวียงกุมกามตั้งอยู่ที่ ตำบลวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีระยะห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เพียงประมาณ 5 กิโลเมตร

เวียงกุมกามนี้สันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้นในช่วงไม่กี่ปี ภาย

ท่อน้ำดินเผา (ท่อสังคโลก)
เมื่อเทียบขนาดกับมนุษย์
ท่อน้ำดินเผานี้ใช้ในการท่อน้ำจากคูเมืองเข้าสู่ “ตระพัง”
กลางเมืองสุโขทัยก่อนที่จะระบายออกสู่คลองแม่รั้วที่
ลงสู่น้ำยมต่อไป

ภาพวาดลูกศรแสดงเส้นทาง
น้ำหลากจากเทือกเขาหลวง
ลงสู่เมืองสุโขทัยซึ่งจะถูกแนว
คันดินบังคับน้ำ (เส้นสีดำ)
เบี่ยงให้น้ำไหลหลากลงมาจาก
บนเขาออกไปจากพื้นที่
ชุมชนและตัวเมือง

หลังจากที่พญามังรายแห่งหริภุญนครเงินยาง (เชียงใหม่) ได้ทำสงครามพิชิตกองทัพของพญายีบาพระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายของอาณาจักรหริภุญชัยและได้ทรงพำนักอยู่ในนครหริภุญชัย (ลำพูน) ในฐานะเป็นนครหลวงแห่งใหม่ของอาณาจักรแต่มีพระราชดำริที่จะทรงสร้างนครหลวงแห่งใหม่ขึ้นทดแทนนครหริภุญชัย ซึ่งเมืองนั้นก็คือ “เวียงกุมกาม”

แต่ถึงกระนั้นการณ์ก็หาได้เป็นไปตามพระราชประสงค์เนื่องด้วยเวียงแห่งใหม่ที่ทรงสร้างขึ้นนั้น ตั้งอยู่บนริมสันดินธรรมชาติริมลำน้ำที่ยังไม่คงตัวและไม่สูงพอ เวียงกุมกามจึงเกิดน้ำท่วมเมืองอยู่เสมอถึงความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 ที่กล่าวถึงสภาวะอุทกภัยที่เวียงกุมกามไว้ว่า “...ถึงยามกลางวรชษา (ฤดูฝน) น้ำท่วมฉิบหายมากนัก...”

ซึ่งหลังจากนั้นเราได้ทราบความจากจารึกวัดเชียงมั่นในเมืองเชียงใหม่ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า เพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ดังกล่าวนี้ พญามังรายจึงทรงต้องไปปรึกษาพระสหายนั้นก็คือ พญาร่วงแห่งเมืองสุโขทัยและพญาเงี้ยวแห่งเมืองพะเยา หลังจากทรงปรึกษากันกับพระสหายแล้วจึงทรงตัดสินพระทัยละทิ้งเวียงกุมกาม ไปหาพื้นที่สร้างนครหลวงแห่งใหม่ในที่สุดจึงได้พื้นที่ที่บริเวณเชิงเขาอูจบุรพต (ดอยสุเทพ) เป็นที่ตั้งของนครหลวงแห่งใหม่นามว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ในปี พ.ศ. 1839 และเป็นเมืองหลวงแห่งอาณาจักรล้านนายนานสืบต่อมาจวบจนราชอาณาจักรล้านนาถูกรวมเข้ากับสยามในสมัยรัตนโกสินทร์

โดยจากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เวียงกุมกามพบว่าเมืองนี้พร้อมรอยการอยู่อาศัยของผู้คนมาเป็นเวลานานก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่และถึงแม้ว่าจะมีการสถาปนานนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นนครหลวงแล้วเวียง

กุมกามก็ยังคงมีผู้คน (อดทน) อาศัยอยู่ต่อมาอีกเป็นเวลานาน

จากหลักฐานการวิเคราะห์ลำดับชั้นทับถมทางโบราณคดีภายในเวียงกุมกามพบว่า มีชั้นดินทับถมที่เกิดจากน้ำท่วมหลายชั้น คาดว่าเวียงกุมกามคงจะล่มสลายลงเพราะเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในระหว่างปีพ.ศ. 2101-2317 ซึ่งตรงกับสมัยพม่าปกครองล้านนา ผลของการเกิดน้ำท่วมใหญ่ครั้งนั้นทำให้เวียงกุมกามถูกฝังจมลงอยู่ใต้ตะกอนดินหนาจนยากที่จะฟื้นฟูกลับมา กระทั่งกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด สถาปัตยกรรมต่างๆ และโบราณสถานที่สำคัญเหลือเพียงซากวิหารและเจดีย์ร้างที่จมอยู่ในดินระดับความลึกจากพื้นดินลงไปประมาณ 1.80 - 2.00 เมตร

จากที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าการสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นได้โดยห่างจากสันดินธรรมชาติริมลำน้ำปิงขึ้นไปอยู่บนลานตะพักลำน้ำเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมเมืองดังที่เคยเกิดขึ้นที่เวียงกุมกามนั้นได้แสดงให้เห็นว่า นอกจากสันดินธรรมชาติริมลำน้ำแล้วก็ยังมีอีกพื้นที่หนึ่งที่ผู้คนในสมัยโบราณ นิยมไปตั้งเมืองก็คือ บริเวณ“ลานตะพักลำน้ำ” (Terrace Deposits) ซึ่งจะอยู่ในพื้นที่ดอนสูง ถัดออกไปไกลจากลำน้ำ และที่ราบน้ำท่วมถึง (Floodplain Deposit) เมืองที่ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำ ก็เช่น เมืองพระนครในกัมพูชา เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองบางพาน เมืองทุ่งยั้ง เมืองเชียงใหม่ เมืองเสมาเมืองศรีเทพและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีเกือบทั้งหมด

ที่ตั้งของเมืองโบราณนั้นแน่นอนว่าต้องตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคของชาวเมืองแต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่า แหล่งน้ำนั้นจะเป็น “แหล่งน้ำนิ่ง” เช่น หนอง บึง

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเชียงใหม่ ที่เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยม ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำปิง เชียงดอยสุเทพ ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่คือที่ตั้งของเวียงกุมกามซึ่งเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมคางหมูริมสันดินธรรมชาติริมลำน้ำปิงสายเก่า

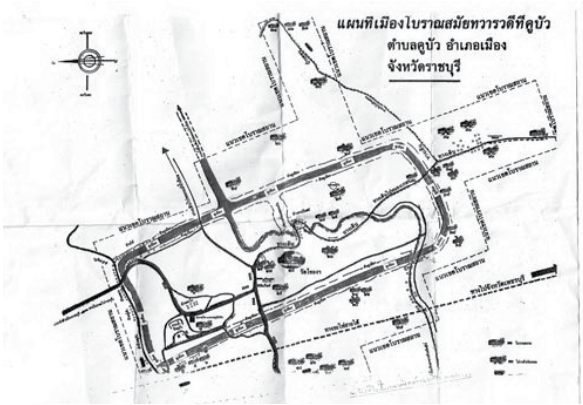
ทะเลสาบ หรือกระทั่งสระน้ำหรืออ่างเก็บน้ำที่สร้างขึ้น หรือ “แหล่งน้ำไหล” ประเภทลำน้ำหรือแม่น้ำแต่ละวัฒนธรรมนั้นก็จะมีค่านิยมต่างๆกันไปเช่น วัฒนธรรมเขมรนั้นไม่นิยมตั้งเมืองใกล้เคียงกับลำน้ำสายใหญ่แต่จะนิยมขุดสระหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ (บาราย) ขึ้นเพื่อใช้กักเก็บน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภคแทนการพึ่งพิงจากลำน้ำ

ในขณะที่ผู้คนในวัฒนธรรมทวารวดีนั้นจะตั้งเมืองอยู่ใกล้เคียงลำน้ำสายใหญ่แต่ก็ไม่นิยมตั้งอยู่ริมลำน้ำสายใหญ่ มักจะตั้งเมืองห่างจากลำน้ำพอประมาณ ตรงบริเวณที่ดอนและมีลำน้ำสาขาที่จะไหลลงแม่น้ำใหญ่ไหลผ่านแล้วชักเอาน้ำที่ไหลจากลำน้ำสาขานั้นเข้ามาไหลวนในคูเมืองและภายในเมืองเพื่อให้เป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคโดยไม่ต้องสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เหมือนวัฒนธรรมเขมร หรือหากจะมีการขุดก็เป็นเพียงสระขนาดเล็กเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภคภายในตัวเมืองเป็นต้น

ในสมัยโบราณการที่จะเลือกพื้นที่ตั้งเมืองอยู่ ณ บริเวณใดนั้น จะต้องมีการเลือกพื้นที่ทำเลที่ดีมีสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่เหมาะสมโดยจะต้องพิจารณาถึง สภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ การเป็นชัยภูมิที่ดีในทางทหาร และที่สำคัญก็คือให้เมืองนั้นมีความปลอดภัยจากน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากและไม่ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง

ในสมัยโบราณโดยหลักการแล้วที่ดินทั้งมวลนั้นเป็นของพระมหากษัตริย์ ที่ดินว่างเปล่าใดๆในขอบเขตพระราชอาณาจักรก็สามารถไปสร้างเมืองได้หมดทั้งสิ้น ซึ่งเมื่อจะสร้างเมืองขึ้น ณ บริเวณพื้นที่ใดนั้น ผู้มีอำนาจตั้งเมืองจะต้องพิจารณาดูสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ โดยละเอียด โดยที่พื้นที่ในการตั้งเมืองที่เหมาะสมนั้นหลักๆ แล้วมีอยู่ 2 แบบแผน กล่าวคือการตั้งเมืองบนพื้นที่ดอนสูงริมลำน้ำ หรือ

“สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ” หรือไม่กี่ถอยไปตั้งเมืองบน “ลานตะพักลำน้ำ” อันเป็นที่ดอนที่อยู่ถัดจากที่ราบน้ำท่วมถึง

เมืองโบราณคูบัวตั้งอยู่บน
ลานตะพักลำน้ำแมกลองจะ
ชักน้ำจากลำน้ำสายรองที่ไหล
ลงแม่น้ำลำคลองให้ไหลเข้ามา
หล่อเลี้ยงในตัวเมือง

ทั้งนี้จะต้องเมืองที่ได้ก็จะเป็นคูพนิจและประสพการณ์และ
วิสัยทัศน์ของผู้ที่มีอำนาจตั้งเมืองในสมัยโบราณ ถ้าพื้นที่สัน-
ดินธรรมชาติริมลำน้ำมีความคงตัวและสูงมากพอก็สามารถตั้ง
เมืองได้โดยน้ำไม่ท่วม เช่น เมืองพิษณุโลก เมืองพิษัย เมือง
กำแพงเพชร เมืองฝาง เป็นต้น เมืองที่กล่าวมานี้จะเป็น
เมืองที่ตั้งอยู่บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำที่สูงมาก (หากมิใช่
ฤดูน้ำหลากต้องเดินลงบันไดไปตามตลิ่งไกลมากกว่าจะถึง
ระดับน้ำ)เมืองจึงยังตั้งอยู่ได้โดยน้ำไม่ท่วม จุดเด่นของเมือง
ที่ตั้ง ณ บริเวณนี้ คือสามารถควบคุมเส้นทางคมนาคม
ทางน้ำ ติดต่อกำการค้าขายทางน้ำได้สะดวกกว่าเมืองที่ตั้ง
อยู่บนลานตะพักลำน้ำ ทั้งยังไม่มีปัญหาการขาดแคลนน้ำ
อุปโภคบริโภคในฤดูแล้งเพราะได้น้ำจากแม่น้ำมาหล่อเลี้ยง
เมือง

อย่างไรก็ตาม แม้การตั้งเมืองในพื้นที่ลานตะพักลำน้ำจะมีความปลอดภัยจากการถูกน้ำจากลำน้ำสายใหญ่เอ่อเข้าท่วมในฤดูน้ำหลาก แต่ขณะเดียวกันก็ต้องมีการหาวิธีกักเก็บน้ำไว้ใช้ด้วยวิธีต่างๆตามแต่ภูมิประเทศจะอำนวย เพราะในฤดูแล้งชาวเมืองจะเกิดภาวะขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภคและน้ำใช้ในการเกษตรกรรม

ดังนั้น จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้เมืองที่ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำจะต้องหาทางจัดการน้ำให้มีใช้เพียงพอในฤดูแล้ง โดยที่หากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำบนที่ราบห่างไกลจากภูเขาจะนิยมขุดสระกักเก็บน้ำไว้ใช้ในตัวเมืองหรือชักน้ำจากลำธารสายรองที่จะไหลไปรวมกับลำน้ำสายใหญ่ให้ไหลเข้ามาหล่อเลี้ยงเมืองเช่น กรณีเมืองนครปฐม หรือเมืองคูบัว

อีกวิธีหนึ่งก็คือ หากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำนั้นและตั้งอยู่ใกล้กับภูเขา นิยมสำรองน้ำไว้ใช้ในเมืองด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือทำนบเพื่อกักเก็บน้ำที่ไหลลงมาจากลำธารบนภูเขาไว้ ก่อนที่จะท่อน้ำผ่านลำคลองเข้าไปหล่อเลี้ยงเมือง เช่น การสร้างทำนบพระร่วงหรือ “สรีดภงค์” ท่อน้ำผ่านคลองเสาหลงไปหล่อเลี้ยงเมืองสุโขทัย หรือการสร้างทำนบโบราณกันห้วยแก้วที่เวียงเจ็ดลิน นอกเมืองเชียงใหม่ เพื่อท่อน้ำเข้าไปในตัวเมือง เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อลดการพึ่งพาน้ำจากลำน้ำสายหลักนั่นเอง

โดยทำนบดังกล่าวจะสร้างไว้ในระหว่างชอกเขาที่อยู่ใกล้เคียงกับตัวเมืองเพื่อกักเก็บน้ำไว้ ก่อนที่จะระบายผ่านลำคลองเข้าสู่ตัวเมือง เมืองสุโขทัยและเชียงใหม่จะชักน้ำจากทำนบให้ไหลลงคูเมืองเพื่อให้ประชาชนใช้เป็นน้ำอุปโภค บริโภค และน้ำส่วนเกินก็จะไหลล้นออกนอกเมืองและระบายลงลำน้ำสายใหญ่โดยที่ไม่ท่วมขังในเมือง กล่าวคือเมืองสุโขทัย

นั้นจะท่อน้ำจาก สรีดมงคลลงคลองเสาหอ ระบายเข้าสู่คูเมือง จากนั้นระบายน้ำ จากคูเมืองผ่านท่อน้ำดินเผาเข้าสู่ “ตระพัง” หรือสระน้ำขนาดใหญ่กลางเมือง โดยให้ล้นจากตระพังหนึ่งไปยังตระพังหนึ่งเรื่อยๆและระบายน้ำส่วนเกินผ่านท่อน้ำดินเผาลงสู่ คลองแม่รำพันและไหลลงแม่น้ำยมต่อไป

เมืองพิมายเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำ มูลและลำจ๊กราชนับเป็นเมือง ในวัฒนธรรมเขมรโบราณไม่กี่ เมืองที่ตั้งอยู่ริมลำน้ำสายหลัก คือ ลำน้ำมูลที่ด้านนอกเมือง ทางด้านทิศใต้จะมีการสร้าง อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ หรือ “บาราย” เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ ในยามฤดูแล้ง และเป็นพื้นที่ รับน้ำในฤดูน้ำหลากซึ่งก็คง ไม่ต่างกับ “แก้มลิง” ในความ เข้าใจของผู้คนในปัจจุบัน เท่าใดนัก เปรียบเทียบภาพ ทางภูมิศาสตร์และผังเมือง

ส่วนในเมืองเชียงใหม่ที่ไหลจากดอยสุเทพลงสู่ห้วย-
แก้วจะถูกกักเก็บไว้ที่ท่าบเวียงเจ็ดลิน (ปัจจุบันคือ “อ่าง
แก้ว” อยู่ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ก่อนที่จะชักน้ำผ่าน
คูน้ำจากท่าบเวียงเจ็ดลินจะถูกพักไว้ในคันดินอีกระดับหนึ่ง
เพื่อรองตะกอนก่อนจะไหลลงมายังเมืองเชียงใหม่ตรงมุม
กำแพงเมืองที่แจ้งหารินระบายเข้าไหลวนรอบคูเมืองเชียงใหม่
ซึ่งน้ำส่วนเกินจะไหลล้นระบายออก ณ คูเมืองทางทิศ
เหนือ ไปลงลำน้ำแม่ข่า ก่อนระบายออกไปสู่แม่น้ำปิงต่อไป
(ผังเมืองและระบบชลประทานของเมืองเชียงใหม่ที่คล้ายคลึง
กันกับเมืองสุโขทัยเป็นอย่างมากเช่นนี้ น่าจะสามารถเป็น
เครื่องยืนยันความถูกต้องของจารีกวัตเชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่
ที่ระบุว่า พญาร่วงเมืองสุโขทัยได้เข้ามาช่วยในการสร้างเมือง
เชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี) ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามในการจัด
การน้ำโดยไม่ฝืนธรรมชาติเพื่อสร้างหลักประกันว่าชาวเมือง
จะมีน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภคอย่างพอเพียง

นอกจากนั้น ในกรณีเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นการรักษา
ปริมาณน้ำในห้วยแก้วให้มีมากอยู่เสมอ เพื่อให้เพียงพอใน
การอุปโภคบริโภคของชาวเมืองเชียงใหม่ ถึงขนาดมีการตั้ง
กฎขึ้นโดยห้ามตัดต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่บนดอยสุเทพ ทั้งนี้
เพื่ออนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำ
ที่จะไหลเข้ามาหล่อเลี้ยงในตัวเมืองและยังมีความเชื่อกันอีก
ว่า หากตอนดึกสงัด เมื่ออยู่ในกำแพงเมืองเชียงใหม่แล้วไม่ได้
ยินเสียงน้ำตกที่เชิงดอยสุเทพ ถือว่าบ้านเมืองจะวินาศล่มจม
ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ
ประการหนึ่ง

และถึงแม้เมืองที่ตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำนั้น แม้จะ
ปลอดภัยจากน้ำที่เอ่อท่วมจากลำน้ำสายใหญ่ในฤดูน้ำหลาก
แต่ทว่าหากเมืองนั้นตั้งอยู่บนลานตะพักลำน้ำใกล้ที่ลาดเชิง

เขาอาจจะต้องประสบปัญหาน้ำป่าไหลหลากจากภูเขาที่อยู่ใกล้เคียงกับตัวเมืองไหลบ่าเข้าทำลายตัวเมืองได้ ซึ่งนี่นับเป็นปัญหาที่ใหญ่ไม่แพ้กันกับการเกิดน้ำหลากจากลำน้ำสายใหญ่เข้าท่วมเมืองเลยทีเดียว

ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวผู้คนในสมัยโบราณก็ได้คิดค้นนวัตกรรมในการชะลอและเบี่ยงเบนเส้นทางทางไหลบ่าของน้ำป่าที่ไหลหลากลงมาจากภูเขาที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองให้ไหลพ้นออกจากตัวเมือง หรือให้พ้นจากบริเวณที่ต้องการจะป้องกันโดยการสร้างแนวคันดินเป็นทางยาวเพื่อบังคับน้ำที่ไหลบ่าจากภูเขาลงมาให้ไหลเบี่ยงไปในทิศทางอื่น ให้พ้นจากแนวสิ่งปลูกสร้างและชุมชนซึ่งในเมืองสุโขทัยนั้นปรากฏการสร้างคันดินบังคับน้ำดังกล่าวเป็นจำนวนมากเพื่อป้องกันน้ำป่าไหลหลากจากเทือกเขาหลวงไหลเข้าท่วมเมืองนั่นเอง

และนอกจากที่เมืองสุโขทัยแล้วที่เมืองเชลียงเก่า ด้านนอกเมืองศรีสัชนาลัยก็ยังมีร่องรอยการสร้างคันดินบังคับน้ำในลักษณะคล้ายคลึงกันเพื่อป้องกันตัวเมืองจากน้ำป่าเช่นเดียวกัน เมืองเชลียงเก่านี้เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันดินธรรมชาติริมลำน้ำยมที่คอคอดโค้งโดยเชื่อมต่อกับที่ลาดเชิงเขาพระศรี อันเป็นบริเวณที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอุดมสมบูรณ์จึงทำให้พื้นที่ในบริเวณนี้มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เป็นอย่างมากซึ่งได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ณ วัดชมชื่น ในเขตเมืองเชลียงเก่าที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมในพื้นที่นี้มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย จนถึงปัจจุบัน

หัวใจสำคัญที่ช่วยให้คนโบราณสามารถจัดการระบบ

ชลประทานเพื่อบรรเทาความแห้งแล้ง หรือป้องกันการเกิด
อุทกภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั่นก็คือการที่มีความรู้ความ
เข้าใจในสภาพของพื้นที่ตั้งเมืองหรือชุมชนเป็นอย่างดีและวาง
มาตรการเพื่อรับมือกับธรรมชาติโดยไม่เป็นการหักล้างต่อสู้
กับพลังธรรมชาติ ไม่มองว่าธรรมชาติเป็นศัตรูหากแต่เรียนรู้ที่
จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเข้าใจ

นี่เองคือหัวใจสำคัญที่ทำให้ผู้คนในอดีตสามารถดำรงชีวิต
อยู่ได้แม้ว่าจะประสบกับพิบัติภัยอันรุนแรงจากธรรมชาติมาก
เพียงใดก็ตามซึ่งนับแต่โบราณกาลเป็นต้นมา การเลือกพื้นที่
ที่ตั้งเมืองหรือชุมชนนั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งก็คือ
ต้องการหลีกเลี่ยงจากพิบัติภัยธรรมชาติ ซึ่งภัยพิบัติภัยจาก
ธรรมชาติที่ผู้คนก็ต้องการที่จะหลีกเลี่ยงอย่างถึงที่สุดประการ
หนึ่งก็คือ “น้ำท่วม” อันเป็นเรื่องที่ไม่ว่าผู้คนในอดีตหรือใน
ปัจจุบันก็คงไม่มีใครปรารถนาเจอเช่นเดียวกัน

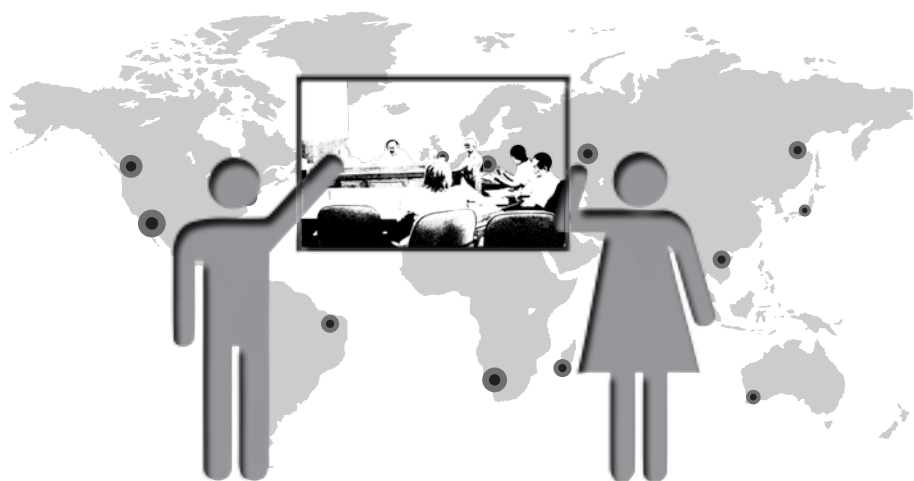
“

อาการทรียาที่แสดงออกก็คือ
แบบราบ แผ่กระจาย ไหลซ่าน
ดิ่งคูด เชื่อมโยง ประสาน

มีแต่น้ำเท่านั้นที่ไหลไปมาได้กับทุกภาษา
แล้วก็สามารถแข็งเป็นน้ำแข็งปาหิวแตกได้
แล้วก็สามารถมีโทษเดือดกลายเป็นไอ
ลอยขึ้นสู่อากาศได้

ถ้าคุณเข้าใจน้ำ คุณก็เข้าใจผู้หญิง
บรรพบุรุษของคุณถึงบอกว่าน้ำเป็นเพศหญิง

”

6

มองน้ำท่วม ใน มิติวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความคิดความเชื่อ

ในยามมวน้ำพัดพาแล้วผ่านไป เหลือไว้แต่ความเสียหาย ความสูญเสีย นานามาตรการ นานาเทคโนโลยี นวัตกรรมที่ นำเสนอสู่สาธารณะจึงมีแต่การกักเก็บ จำกัดที่อยู่ทางไหลของ น้ำ ถึงตอนนี้ ความเจ็บปวดจากมวน้ำอาจทำให้เราหลงลืม ไปว่าบ้านเมืองเรามีสมญาว่า “เวนิสตะวันออก” กระทั่งอาจไม่เคยรู้ว่าคนไทยเคยอยู่กันมาอย่างไร แม่น้ำเคยมีฐานะสูงส่ง และเป็นผู้ให้เพียงใดในดินแดนสุวรรณภูมิ

จึงนับเป็นจังหวะและวาระอันดี ที่ได้ทบทวนอย่างเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตคนไทยกับสายน้ำ ร่วมกับวิทยาการทรงคุณวุฒิจากแวดวงวิชาการและการเมืองผ่านวงเสวนา “ภัยพิบัติน้ำท่วมในมิติวัฒนธรรม : วิถีคิด เทคโนโลยี ความเป็นธรรม” เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดโดยศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเครือข่ายถ่มช่องว่างทางสังคมมีวิทยากรร่วมอภิปราย คือ อ.สุริชัย หวันแก้ว ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง สภาวितร์สุวรรณสถิตย์ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการและที่ปรึกษากระทรวงวัฒนธรรมและคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยยูเนสโก รศ.ชัยยุทธ สุขศรี ภาควิชาวิศวกรรมแหล่งน้ำ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รศ.ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แมน บุโรทกานนท์ กลุ่ม Thai Water Partnership และ สุรจิต ชिरเวทย์ สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดสมุทรสงคราม

เริ่มต้นที่วัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว ได้เริ่มจากเรื่องราวปรากฏการณ์ที่ทำให้รู้สึกว้าวสังคมยังมีความหวัง เมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่มีภาพของการจัดตั้งกันเอง ช่วยเหลือกัน จิตอาสาในลักษณะต่างๆ ซึ่งตอกย้ำว่าสังคมยังมีหนทางฟื้นฟูได้ แต่ถึงที่สุดแล้ว สุริชัยยังเน้นย้ำถึงการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนว่า เราต้องกระตุ้นให้หันมามองและตรวจสอบกันในมิติทางวัฒนธรรมซึ่งจะแตกแยกย่อยเป็นแนวทางแก้ปัญหาได้อีกหลายลักษณะ

โดยทั้งวัฒนธรรมการแก้ปัญหาของข้าราชการ การแก้ปัญหาโดยฝ่ายการเมือง พรรคพวก รวมไปถึงพรรคการเมืองที่แก้ปัญหาร่วมกันที่เป็นส่วนรวมรวมไปถึงวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันผลิตบุคลากรในวิชาชีพต่างๆ มีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างองค์ความรู้ ทัศนคติ วิธีคิดของคน ยิ่งโดยเฉพาะการแก้ปัญหามูลฐานของวัฒนธรรมนั้นยิ่งต้องใช้นักวิชาการเป็นผู้ขับเคลื่อน

สุริชัยขยายความว่าอย่างไรในศาสตร์ของวิศวกรก็ไม่ใช้ให้มีแต่เรื่องวิศวกรรม แต่ควรต้องข้ามไปในทางสังคม วัฒนธรรมมากขึ้น รู้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพมหานครในทางประวัติศาสตร์มันเป็นอย่างไร เมื่อเกิดน้ำท่วมจะทำให้เห็นภาพกว้างมากขึ้น หรืออย่างรัฐศาสตร์ โดยทั่วไปจะเน้นไปการวิเคราะห์เรื่องเชิงอำนาจ เป็นต้น

*“นักวิชาการสาขาต่างๆควรหันมาทบทวนตรวจสอบ
ควรหันมามองเรื่องของภัยพิบัติน้ำท่วมในมิติของ
วัฒนธรรม ในแง่ของหลักวิชาและวิธีการซึ่งต้องการ
การพูดคุยร่วมกัน”*

วิทยาการท่านแรกกล่าวทิ้งท้ายสั้นๆ

น้ำ การชำระล้างการเกิดใหม่

นักวิชาการประวัติศาสตร์อย่าง รศ.ฉลอง สุนทราวาณิชช์ ได้เริ่มแลกละเปลี่ยนจากประเด็นของ “คำ” ก่อนเป็นลำดับแรก ซึ่งทำให้เราเห็นภาพกระจ่างขึ้นว่า ระหว่างน้ำหลากับน้ำท่วม นั้นมีลักษณะและนัยยะต่างกัน น้ำหลากเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างสม่ำเสมอตามฤดูกาล คาดการณ์ได้ น้ำหลากมาแล้วก็ไป แต่กับน้ำท่วมเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติเหมือนกันก็จริง แต่ไม่ได้เกิดเป็นประจำสม่ำเสมอจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คน

จากตรงนี้ ฉลองได้เชื่อมโยงไปยังความเชื่อ การตีความที่เกี่ยวกับน้ำในเชิงศาสนา ความเชื่อ ซึ่งปรากฏอยู่บนภาพจิตรกรรมฝาผนัง วรรณกรรม ตำนานเรื่องเล่า ในหลายวัฒนธรรมหลากหลายชนชาติ ล้วนมีน้ำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง ฉลองมองว่าเพราะน้ำเป็นสิ่งที่มนุษย์คุ้นเคยอยู่แล้ว สามารถหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นเรื่องราวในแง่ของการสั่งสอน หรือการสร้าง ความทรงจำเกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นมาของตนเอง

โดยสังเกตได้ว่าทั้งในคัมภีร์ไบเบิล พระสูตรของพระไตรปิฎก ไตรภูมิพระร่วงวรรณคดีชาวบ้านอย่างผาแดงนางไอ่ ตำนานขุนนวมของชนชาติไท ฯลฯ เกือบทุกวัฒนธรรมมักตีความ ให้คำกับ ‘น้ำ’ ว่าเป็นเรื่องของการทำลายล้าง ชำระล้างเพื่อให้กำเนิดเกิดสิ่งใหม่ ทั้งยังมีนัยยะของการลงโทษ สั่งสอน

“ถ้าในแง่ของพระธรรมที่มองผ่านมนุษย์ หรือศาสนา มองผ่านวรรณกรรมพื้นบ้าน หรือวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดโลก เราจะเห็นได้ชัดเลยว่ามันไม่ใช่เรื่องที่จะบอกให้เราอยู่กับน้ำท่วม น้ำท่วมไม่ใช่เรื่องซึ่งเราจะไปจัดการกับมัน ผมไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในตอนนี้นี้ไม่ต้องไปจัดการกับมันนะครับ ผมพยายามจะพูดว่าในวัฒนธรรมที่เราถอดได้จากวรรณคดีทั้งหลายแหล่มันเป็นแบบนี้” เป็นอีกแง่มุมมองชวนขบคิด เมื่อลองมองผ่านกรอบทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา”

สังคมไร้คำถาม คำสารภาพของวิศวกร

รศ.ชัชยุทธ สุขศรี นักวิชาการวิศวกรรมแหล่งน้ำ ซึ่งถูกวิจารณ์จากแวดวงวิศวกรด้วยกันเองว่า ‘ยอมแพ้ธรรมชาติ’ ได้นำเสนอประเด็นอย่างเข้มข้น จัดจ้าน ผ่านข้อมูลที่ศึกษารวบรวมองค์ความรู้เรื่องน้ำที่ผ่านมาของตนและนักวิชาการสาขาอื่นๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลจากศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่นที่เป็น
นักมานุษยวิทยา

เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชัยยุทธมีมุมมองข้อเสนอที่ต่างไป
จากวิศวกรกระแสหลักที่เน้นการแก้ปัญหาด้วยเทคโนโลยีและ
นวัตกรรม โดยยังไม่ได้ทบทวน ฝ้าดู ไตร่ตรองปรากฏการณ์
ของน้ำให้มากพอ ซึ่งสะท้อนวิธีคิดที่ส่งต่อกันมานานในสาย
วิศวกรรมและนักเทคนิค เราอาจเห็นได้จากข้อเสนอสดๆ
ร้อนๆ ในการเสนอให้สร้างอุโมงค์ใต้ดินเพื่อดึงน้ำ

*“ผมได้ยินผมก็ตกใจเหมือนกันนะนี่ละคือวัฒนธรรม
ของวิศวกร ฉับไว ฉับพลัน เจอปัญหาปั๊บ วันรุ่งขึ้นก็
มีคำตอบ น้ำยังไม่ทันลงหมดเลย บางพื้นที่ยังไม่ทัน
แห้งเลย แต่เรามีคำตอบแล้วว่าจะแก้ยังไง ผมเลย
อยากชวนสังคมตั้งคำถาม”*

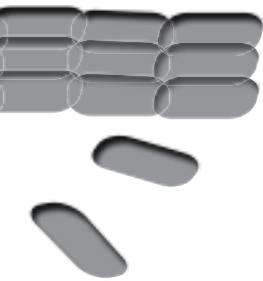
ชัยยุทธไม่ได้คาดโทษศาสตร์ทางเทคนิค เทคโนโลยีไปเสีย
หมด บางอย่างเป็นเรื่องดี เพียงแต่อยากให้สังคมตั้งคำถาม
ว่า ข้อเสนอแบบนี้หาคำตอบมาอย่างไร ให้หลักวิชาการอะไรคิด
น้ำที่จะไปไปอย่างไร หากคำตอบมีอยู่ก่อนแล้วทำไมไม่ถูกนำ
มาใช้ในอดีต ต่อข้อเสนอที่มีออกมาเขามองว่านอกจากศึกษา
ความเป็นไปได้ทางวิศวกรรม ทางเศรษฐกิจ การเงิน แต่
มากกว่านั้นยังต้องพูดกันในประเด็นสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา
และมิติทางสังคมวัฒนธรรมด้วย

วัฒนธรรมการตั้งคำถามที่ขาดหายไปในประเทศไทย ที่ทำให้เราไม่ตั้งคำถามกับข้อเสนอของนักวิชาชีพที่มีออกมา ชัยยุทธยังเชื่อมโยงให้เห็นว่ามั่นคงอยู่บนวัฒนธรรมความเชื่อที่มองว่า สาขาวิชาชีพอย่างวิศวกร หมอ เป็นวิชาชีพที่เก่ง มีองค์ความรู้ เป็นเหตุเป็นผล มีหลักการชัดเจน ดังนั้นสิ่งที่บอก สิ่งที่เสนอมาย่อมดีแล้ว เหมาะสมแล้ว เขาพยายามจะชี้ให้เห็นว่ามั่นคงอาจเป็นดาบสองคม “เพราะเราเชื่อมากเกินไป”

หากจำกันได้ ก่อนหน้าข้อเสนอให้ทำอุโมงค์ใต้ดินนั้น นักวิชาการสายวิศวกรรมบางท่านได้เสนอให้ทำทางน้ำผ่าน (Flood Way) เป็นทางหลวงของน้ำให้วิ่งไป แต่ชัยยุทธยังอยู่ระหว่างการพยายามคิดว่าจะมีทางเลือกการจัดการน้ำแบบไหนได้อีก ซึ่งเขามองว่าโดยพื้นฐานแล้วใน ‘ศาสตร์ของน้ำ’ บัจฉัยหรือตัวแปรที่ควรนำมาพิจารณาร่วมกันที่อาจนำไปสู่ทางเลือกอื่นได้อีกก็คือ เรื่องของเวลา สถานที่ ปริมาณ และคุณภาพของน้ำ

“เรามักพูดแต่มิติของสถานที่ น้ำท่วมตรงไหนอยู่ยากทม. แล้วตอนนี้มีศัพท์ใหม่ ผมเรียนเรื่องน้ำมาตั้งนานเป็นครั้งแรกในชีวิตที่ได้ยินคำว่า ‘มวลน้ำ’ ส่วนตัวแล้วคิดว่ามันทำให้มีปัญหา เพราะไปดูกันแต่เรื่องปริมาณ ปริมาณน้ำท่วมผมไม่แน่ใจว่าเป็นวิธีสื่อสารที่ถูกหรือเปล่า... แล้วถึงน้ำผ่านไปแล้วก็จริง แต่บางพื้นที่มันมีค้างอยู่ แล้วก็เกิดปัญหาเรื่องคุณภาพ ถ้าเราพูดเรื่องระบบการบริหารจัดการน้ำ มันต้องดูแลทั้งสี่ตัวที่ว่า ไม่ใช่มาคิดทีหลังว่าจะเอาลูกอีเอ็มไปโยนใส่...”

ชัยยุทธยังมองว่าวัฒนธรรมอุทธรายที่บางแห่งก่อไว้สูงราวกับกำแพงเบอร์ลิน เป็นเรื่องที่ต้องทบทวนปรับเปลี่ยน มันไม่เพียงทำให้พื้นที่รอบๆเดือดร้อนมากกว่า แต่เวลาน้ำลดพื้นที่หลังกำแพงนั้นแหละที่จะน้ำแห้งหลังที่อื่น อย่างไรก็ตามการทำให้พื้นที่หนึ่งแห่งขณะที่อีกพื้นที่กลายเป็นแหล่งรองรับน้ำแทน นักวิชาการนอกกระแสไม่ได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง แต่เพียงให้มันขั้นตอนพูดคุย การจัดการ ศึกษาสืบเสาะ ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ดังตัวอย่างที่เคยเกิดขึ้นแถบแม่น้ำมิสซิสซิปปีในเมืองวิกส์เบิร์ก ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ทำการใหญ่ขององค์กรที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำของสหรัฐอเมริกา

กรณีนี้วิศวกร ของเมืองได้คาดการณ์แล้วว่าน้ำจะมาเกินกำลังของคันกันน้ำเมืองวิกส์เบิร์ก การดำเนินการต่อมาคือทางผู้รับผิดชอบได้ทำข้อตกลงกับพื้นที่เหนือน้ำ ขอตัดคันกันน้ำแล้วปล่อยน้ำเข้าไปท่วมในพื้นที่การเกษตร แม้จะเป็นวิธีการป้องกันเมือง (เหมือนกรณีที่เกิดกับกรุงเทพฯและนิคมอุตสาหกรรม) แต่เป็นการปล่อยน้ำเข้าไปท่วมแบบที่ควบคุมแล้วก็มีข้อตกลงกับผู้คน จึงไม่เกิดเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างคนในพื้นที่ และเป็นการดำเนินการที่มองในเชิงสังคม ชุมชนด้วย และมีมาตรการในการดูแล

“วิธีการที่เขาใช้เป็นวิศวกรรมจริงๆ เขาทำเหมือนเราไม่ต่างกันเลย ปิด มีคันกัน มีการสูบน้ำ แต่เขาเสริมด้วยระบบการพยากรณ์ที่ดีกว่าเรา อาจจะมีความสามารถในเชิงการวิเคราะห์ที่แม่นยำกว่าเรา เขาก็กล้าในการตัดสินใจว่าจะไประเบิดคันกันน้ำไปตัดคันกันน้ำตอนบนที่ตรงไหน ตำแหน่งไหน แล้วจะผันน้ำออกอย่างไร”

ชัยยุทธได้ฝากตรงนั้นไว้ให้ผู้เกี่ยวข้องคิดต่อว่า จริงๆแล้ว ไทยเราขาดความรู้ที่จะทำแบบนี้ได้หรือเปล่า รวมถึงว่าสังคมไทยเรามีความรู้ที่จะป้องกันตัวเองกันแค่ไหน นอกจากข้อกระสอบทรายมากนั้นน้ำให้ได้มากที่สุด

ย้อนกลับมาที่ไทย ในสถานการณ์เดียวกัน ในวัฒนธรรมที่รัฐบริหารงานแบบรวมศูนย์ เราจะเห็นได้จากปรากฏการณ์คันกันน้ำขาดในพื้นที่จังหวัดอ่างทองซึ่งมาจากขาดการดูแลรักษาคันกันน้ำมาก่อนหน้านี้ ตรงนี้ชัยยุทธตั้งคำถามว่า ใครควรเป็นคนดูแล กรมชลประทาน ? กรมโยธาธิการ ? เจ้าหน้าที่รัฐ ? วิศวกร ? หรือชาวบ้านในพื้นที่ ?

คำตอบอาจเป็นข้อสุดท้าย แต่ปัญหาคือในเมื่อโครงสร้างรัฐเป็นโครงสร้างที่ชุมชนไม่ได้สร้าง ยังไม่ต้องพูดถึงการดูแลรักษาที่ไม่มีกระบวนการให้ชุมชนรู้สึกว่าเป็นหน้าที่รับผิดชอบ

ชัยยุทธเน้นย้ำว่า การที่วิศวกรต้องปรับให้คนมีชีวิตอยู่กับน้ำ ไม่ได้หมายความว่าให้กลับไปอยู่บนแพกัน แต่หลักการสำคัญคือ ยอมรับว่าน้ำมีตัวตนและเป็นทรัพยากรที่ควบคุมได้ยาก เคลื่อนไหวได้ไม่อยู่นิ่ง การบริหารจัดการน้ำจึงต้องมองเป็นองค์รวม นำทั้งหมดมาพูดกัน เรื่องน้ำโดยเฉพาะน้ำท่วมถึงที่สุดเป็นเรื่องเดียวกับการกระจายอำนาจ

"ในฐานะที่เป็นวิศวกร เรามีส่วน ผมมีส่วนสร้างความเข้าใจผิดให้กับสังคม เราอาจจะเน้นในเรื่องโครงสร้างมากไป ปัจจุบันเราต้องมามองอะไรที่ไม่ใช่เรื่องโครงสร้างด้วย"

ชัยยุทธสรุปหลักใหญ่ใจความของสิ่งที่เขานำเสนอมาโดยตลอด

ขอบคุณที่ยังมีน้ำให้ท่วม ทิศทางรับมือเมือง จมน้ำทั่วโลก

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ ได้ทำให้ประเด็นการเสวนาแผ่กว้างขึ้น ด้วยการให้ข้อมูล การรับมือ ทิศทางของประเทศต่างๆ รวมถึงยูเนสโกต่อสถานการณ์เมือง(ที่ใกล้)จมน้ำทั่วโลก โดยสาวิตรีเริ่มจากการบอกเล่าถึงโอกาสที่ได้เข้าร่วมประชุมด้านวัฒนธรรมกับยูเนสโกที่กรุงปารีส

อันเป็นจังหวะให้ตัวแทนจากไทยได้แลกเปลี่ยนความเห็น ว่า นอกเหนือจากความช่วยเหลือทางการเงินและทางเทคนิคแล้ว ไทยยังต้องการประสบการณ์ของประเทศที่อยู่กับน้ำอย่างเนเธอร์แลนด์และเมืองอัมสเตอร์ดัม ซึ่งอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล และมีระบบคลองที่ได้ขึ้นทะเบียนมรดกโลก

สาวิตรีได้ยกตัวอย่างจากการศึกษาด้านนี้ เห็นว่ากรณีคลาสสิกที่เกิดขึ้นมานานและยังดำรงอยู่ คือ เมืองเวนิส ซึ่งน้ำท่วมปีละร่วมร้อยครั้ง แต่นักท่องเที่ยวก็ยังไม่หายไปไหนได้ปรับเปลี่ยนด้วยการสร้างสะพานทำทางเดิน ร้านขายของที่ระลึกหรือสินค้าราคาแพงมีเยื่อหุ้มก็ทำระบบที่พอน้ำท่วมก็กดปุ่ม เสื้ออะไรทั้งหลายก็ไปลอยอยู่บนหลังคา ลักษณะนี้คือการอยู่กับน้ำ

ขณะที่อียิปต์ที่เป็นที่ตั้งของเขื่อนอัสวาล เขื่อนแห่งแรกของโลก ได้ทำให้วิหารอาบูซาเบลที่อยู่ในอียิปต์ต้องจมลงใต้น้ำ ซึ่งเป็นวิหารสมัยคริสต์ศตวรรษที่สามในสมัยรามาสเสยูเนสโกก็ระดมทั้งนักโบราณคดี วิศวกรผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาหน้าไปสู่การดำเนินการยกวิหารทั้งวิหารขึ้นเหนือหน้า ในส่วนของลอนดอนและอิตาลีก็กำลังสร้างระบบป้องกันน้ำอย่างยิ่งใหญ่ แต่ก็มีการทำนายว่าอีกห้าสิบปีระบบแบบนี้จะล้าสมัย ท้ายที่สุดนานาประเทศจึงไปไม่พ้นข้อสรุปที่ว่าต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำอย่างยั่งยืนนั่นเอง

“มันเป็นสาระที่หลายๆคนพยายามจะสื่อออกมาท้ายที่สุดแล้วเราต้องหันมาดูน้ำในมิติของสังคมและวัฒนธรรม ทั้งในสังคมวัฒนธรรมของอดีต ในปัจจุบัน และในอนาคตด้วย” สาวิตริกกล่าว โดยในที่ประชุมยูเนสโกได้ขานรับข้อเสนอที่ว่า ต้องมีการเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติ แม้ไม่มีการเพิ่มเติมรูปประโยคเข้าไปในเอกสาร แต่ก็ได้ถูกกำหนดไว้ในรายงานให้เป็นเรื่องที่แต่ละประเทศนำไปปรับใช้”

สาวตรียังได้ท้าวความให้ภาพย้อนไปในสมัยของการสร้างบ้านแปลงเมือง การสร้างอาณาจักรทั่วโลก รวมถึงสุโขทัยหรือกรุงเทพฯเอง ล้วนแต่มีชัยภูมิที่แม่น้ำโอบล้อม สะท้อนให้เห็นว่าน้ำเป็นบ่อเกิดของชีวิต บ่อเกิดอารยธรรม เป็นจุดเริ่มของชุมชน เรื่องการเคารพบูชาน้ำในศาสนาต่างๆมีมาแต่โบราณกาล ในไทยเองเราค้นดูความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำได้จากพิธีกรรม เรื่องเล่า ตำนานต่างๆ

ดังนั้นแล้วจากอุทกภัยที่เกิดขึ้น เราก็ไม่ควรจะมองน้ำว่าเป็นศัตรู เป็นสิ่งที่น่ากลัว แต่การมีน้ำจริงๆเป็นเรื่องที่น่ายินดี ขณะที่เราหลายประเทศในพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งน้ำกลับกลายเป็นทะเลทรายไปแล้ว เพียงแต่ต้องผसानให้วัฒนธรรมสมัยใหม่ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีขับเคลื่อนไปด้วยกัน และนำความรู้ต่างๆมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับน้ำให้ได้

“เราต้องขอบคุณที่มีน้ำให้ท่วม ถ้าเมื่อไหร่ไม่มีน้ำให้ท่วมเราจะลำบาก ในเมื่อยังมีน้ำอยู่ก็ต้องคิดว่าน้ำนี้มาจากไหน แล้วเราจะหล่อเลี้ยงต้นกำเนิดของน้ำได้อย่างไรด้วย”

ผู้หญิง เพศชาย สายน้ำไม่เคยลืมห่างเก่า

ส.ว.สุรจิต ชีรเวทย์ สมาชิกวุฒิสภาลูกทุ่งแห่งลุ่มน้ำแม่กลอง เรียกกอมยิ้มได้ตลอดเสวนาในความโง่เง่า ตรงไปตรงมา คำบ้านๆที่ฟังหยาบในชนบางกลุ่ม ส.ว.หยิบมาใช้หมด โง่ก็บอกว่าโง่ ฉิบหายก็บอกฉิบหาย “วัฒนธรรมห้องทุ่ง เป็นที่ที่ดีเหมาะกับการเกษตร เลือกลูกเอาไปทำอุตสาหกรรม” เขาพูดแบบไม่อ้อมค้อม เช่นเดียวกับที่บอกว่า “ทำอะไรที่แข็งแกร่งต่างเป็นเพศชายลงไปในลำน้ำนี้ ฉิบหายไม่รู้จักจบจักสิ้น”

ผู้หญิง...เพศชาย... สุรจิตชวนเปิดประเด็นอย่างจากตรงนี้ ผ่านการเปรียบเทียบ

“อาการกิริยาที่แสดงออกก็คือ แบบราบ แม่กระจายไหลชาน ดิ่งคูด เชื่อมโยง ประสาน มีแต่น้ำเท่านั้นที่ไหลไปมาได้กับทุกภาษาชะ แล้วก็สามารถแข็งเป็นน้ำแข็งปาหัวแตกได้ แล้วก็สามารถมีโทษเดือดกลายเป็นไอ ลอยขึ้นสู่อากาศได้ ถ้าคุณเข้าใจน้ำ คุณก็เข้าใจผู้หญิง บรรพบุรุษของคุณถึงบอกว่าน้ำเป็นเพศหญิง”

ส่วนการแก้ปัญหาแบบที่เห็นๆกันอยู่เป็นเหมือนเพศชายที่แข็งแกร่ง ไม่ละเอียดย่อน ไม่เข้าใจธรรมชาติของเพศหญิง ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาน้ำท่วมเฉพาะหน้าของคุณย์...ศปภ. อย่างการทำบึงแบ็กพยายามปิดกั้นทางน้ำหลักไล่ส่งน้ำ หรือการจัดการน้ำในภาพรวมอย่างการสร้างเขื่อน ทำประตูปรับน้ำ นโยบายที่เปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ ซึ่งเป็นแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับน้ำขัดกับธรรมชาติที่ต้องไหลเคลื่อนไปอย่างอิสระ และมีเส้นทาง

ที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง

สุรจิตวิพากษ์ว่าลักษณะนี้ เป็นการจัดการจากองค์ความรู้ที่มาจากต่างประเทศซึ่งไม่สอดคล้องกับลักษณะถิ่นฐานของไทย มหาสมุทรแอตแลนติกกับอ่าวไทยย่อมไม่เหมือนกันไปได้ การจัดการน้ำที่ผ่านมาจากของประเทศไทย อยู่บนฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สิ่งก่อสร้างต่างๆ ไม่ได้อิงกับวิถีชีวิต ครรลองดั้งเดิมของบ้านเมืองเลย ราวกับ “ประเทศนี้กลวง ว่างเปล่า” ไม่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาอะไรมาก่อนกระนั้น

“กรุงเทพฯคืออะไร ก็คือบางกอกส่วนใน คู่กันมากับบางช้างส่วนนอกสองเมืองนี้อยู่กันมาทั้งน้ำหลาก น้ำท่วม บรรพบุรุษของเราสร้างบ้านแปลงเมืองมาลงตัวแล้ว เพราะเขารู้จักบ้านเมือง... สมัยโบราณน้ำไม่ท่วมหรือไง คุณดูเลย สายน้ำไม่เคยลืมห่างเก่า ท่วมแบบนี้เบ๊าะๆแปดพันปีที่แล้วทั้งคู่คุณทั้งคู่ก็เกิดไม่ทันมันก็ท่วมแบบนี้”

บางวิธีการที่นำเสนอขึ้นมาจากอธิบดีบางท่าน อย่างการใช้ขบวนเรือเรียงแถวผลักดันน้ำให้ออกทะเลเร็วขึ้น นั้นยิ่งน่าขันสำหรับคนที่อยู่กับทะเลกับน้ำมาตลอดชีวิต มันแสดงถึงความ

ไม่รู้อะไรเลย

สุรจิตยังให้รายละเอียดของน้ำขึ้นน้ำลงของแถบสมุทร-
สาครพื้นที่ที่เขาคุ้นเคย ซึ่งฉายภาพให้เห็นความมั่นคงทาง
อาหารของคนในพื้นที่ท้องอาศัย เรียนรู้ จับจังหวะของ
ธรรมชาติของสายน้ำว่าเป็นอย่างไร แล้วพึ่งพาอาศัยอย่าง
เคารพ ซึ่งทั้งหมดคือภูมิปัญญาที่ส่งต่อกันมายาวนาน

*“ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ใช่แค่เรื่องหยาบๆ ไม่ใช่แค่
เรื่องน้ำขึ้นน้ำลงไร้สาระแค่นั้นเมื่อไหร่... เมื่อก่อน
น้ำหลากมีความสุข จับปลาจนจับไม่ไหว บ้านผม
มีเกลือก็ทำปลาเค็ม อีสานเขาก็ทำปลาร้าปลาแดก
วัฒนธรรมอาหารนี่ยิ่งใหญ่มาก... ตอนนี่เขื่อนทุก
เขื่อนตัดวงจรทางเดินของสารอาหารหมด... น้ำ
จะไหลยี่สิบสี่ชั่วโมงก็เรื่องของน้ำ แต่ฉันจะปั่นไฟ
เฉพาะตอนนี้ ฉันก็อนุญาตให้ไหลแค่นี้มันก็วิบัติ
หมด”*

ตอนนี้จะเห็นได้ว่าตลาดน้ำ คลองอะไรต่ออะไร มีประตู
ทั้งนั้นแล้วก็มีจอกแหนดเต็มไปหมด แปลว่าอะไร ไม่มีปลา
แล้ว คือคุณจัดการตามอำเภอใจคุณหมดเลย ความมั่นคงทาง
อาหารก็หาย กรุงเทพฯ นี่ถ้าไม่โง่สุดชีวิตมันจะไม่มีน้ำเน่า...”
ส.ว.แห่งลุ่มแม่กลองกล่าวตรงไปตรงมา

ถึงที่สุดแล้ว ความย้อนแย้งสวนทางกันของการจัดการน้ำ
สุรจิตวิเคราะห์ว่าเป็นวิธิตัด เป็นแนวทาง การปฏิบัติที่ปะทะ
กันของสองสาย คือ แนวคิดที่นับถือตะวันตกที่เน้นการต่อสู้
ฝืนธรรมชาติด้วยเครื่องยนต์กลไก เป็นลักษณะของเพศชาย
กับแนวคิดที่อยู่กับองค์ความรู้ของบรรพบุรุษตัวเอง ภูมิปัญญา
ท้องถิ่น การดูข้างขึ้นข้างแรม ดูทิศทางไหลของน้ำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้

นี้ได้สอดผสานเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งเรื่องกินอยู่ เกิดแก่เจ็บตาย

“ตั้งแต่ต้นยังปลายเป็นเรื่องเดียวกัน วิธีคิดแบบพุทธแบบตะวันออกก็คือ สิ่งต่างๆมันแสดงอาการให้เราเห็นเป็นวิฎฐะ เกิด เปลี่ยนแปลง ดับ แล้วก็เกิดอีก เป็นวงกลม ไม่มีต้นไม่มีปลาย ที่นี้เราไปนับถือสกุลความคิดแบบฝรั่ง ชีวิตมีชาติเดียว เกิดแล้วก็ตายไป ไปรอคำพิพากษาเลย มันถึงเครียด ต่อสู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติ”

ยังมีรายละเอียดมากมายตามสไตลค์นข้างเล่า ในเรื่องทิศทางน้ำ คดเคี้ยว หักศอก ชุดร่องดิน ความผิดพลาดของการออกแบบเขื่อน ฯลฯ ซึ่งดูเหมือนว่าจะสรุปลงท้ายได้ด้วยบางช่วงตอนที่ส.ว.แม่กลองท่านนี้กล่าวไว้ที่ว่า

“อย่าได้ไปต่อสู้เด็ดขาด น้ำเป็นผู้มีคุณน้ำเป็นผู้ค้า จุนชีวิต เป็นผู้อุ้มพาตะกอน แร่ธาตุสารอาหารจากปากต้นน้ำลงมา เป็นผู้เริ่มห่วงโซ่อาหารให้แก่เรา น้ำจึงเป็นเพศหญิง เพศแม่ เรียกว่าพระแม่คงคา ควรปฏิบัติด้วยความอ่อนน้อมคารวะ แล้วเราก็เรียกแผ่นดินเกิดของเราว่ามาตุภูมิบ้านของแม่”

หลากหลายความคิดเห็น แต่เมื่อมองน้ำในมิติวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อแล้วเราจะพบจุดร่วมที่ว่า น้ำเป็นดั่งแม่ บ่มเพาะหล่อเลี้ยงทุกสรรพชีวิต การปฏิบัติต่อน้ำที่ควรเป็นคือเช่นเดียวกับผู้ให้กำเนิด วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ไม่ได้เป็นปัญหาโดยตัวมันเอง แต่มาจาก

วิธีคิดของผู้สร้างผู้ใช้ เอาเข้าจริง ไม่ใช่เรื่องเพื่อฝ่าเกินความเป็นไปได้ ที่เราจะหลอมรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ครรลองดั้งเดิมระหว่างคนกับน้ำ เข้ากับสิ่งใหม่จนเป็นจังหวะที่หนุนเสริมกันได้ ทว่าข้อท้าทายไม่ใช่การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ล้ำสมัย แต่คือทัศนะ โลกทัศน์ กระทั่งความเชื่อที่แตกต่างของสกุลความคิด ของคนในภาคส่วนต่าง ๆ นั้นต่างหาก

การปะทะสังสรรค์ คัดจ้าง วิพากษ์วิจารณ์กันในพื้นที่สังคมจึงยังคงเป็นปรากฏการณ์ให้ได้ติดตามกันต่อไป

วิถีชีวิต **ทะเล** ที่ตั้งเมือง
 ภัยพิบัติ มีติวทันธรรม
มองน้ำท่วม ในวันน้ำลด
ความเชื่อ ของ **บ่วงบาท**
 ไทย พืชาดเกษตรกร
น้ำท่วม คนพิการ สตีฟ จ๊อบส์
 พันระสัญญา ในเมืองโบราณ
รศ ผู้หญิง **ความคิด**
จัดการ เราอยู่กันมาอย่างไร
จัดการน้ำ เด็กหญิงวัลลี
 โดยชุมชน กับ แม็งค์ จามอรุณโชติ

